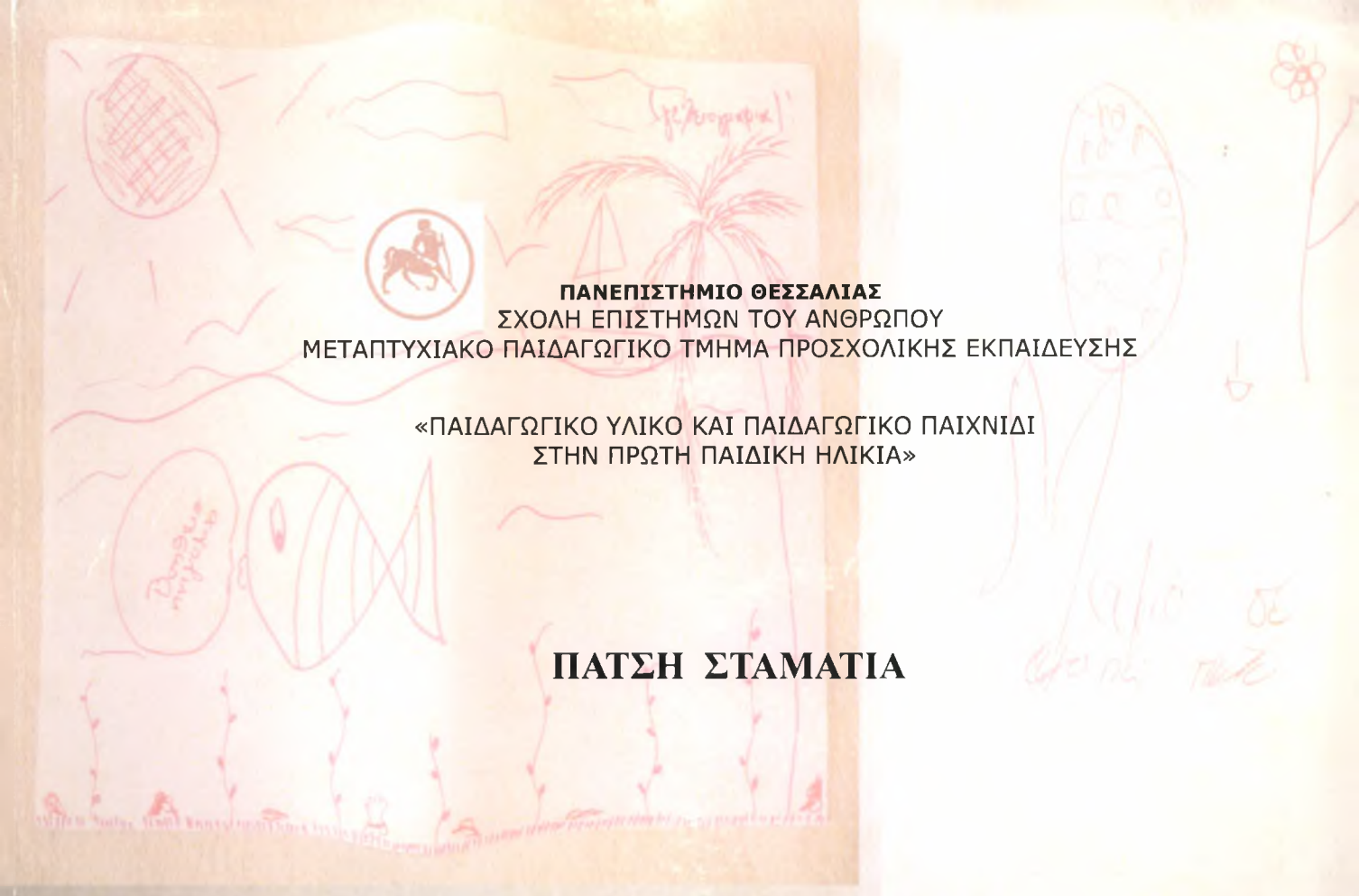

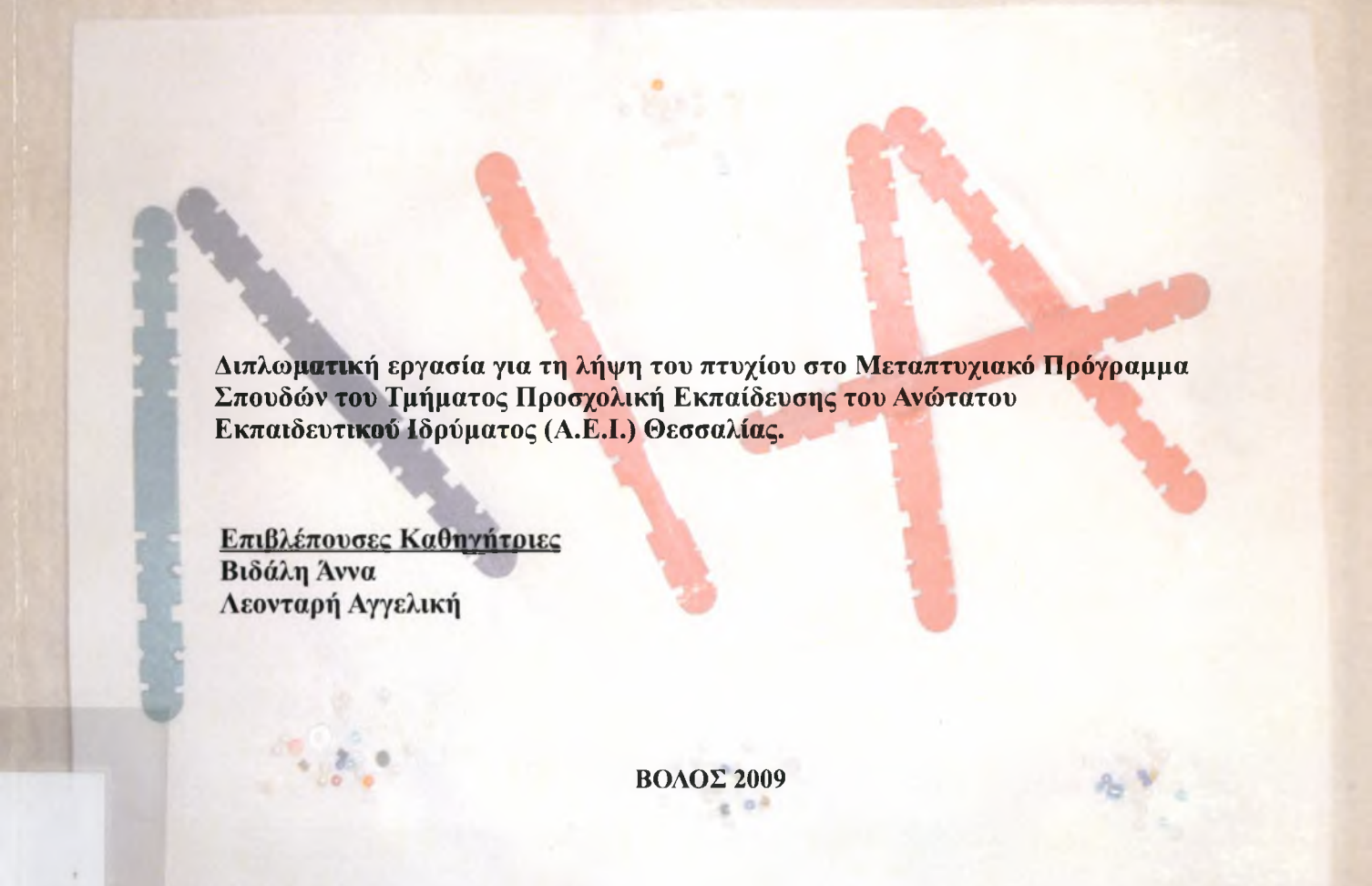

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

**«ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ
ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ»**

ΠΑΤΣΗ ΣΤΑΜΑΤΙΑ

**“ΠΑΙΧΝΙΔΙ, ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΑ.
ΜΙΑ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΣΕ ΙΔΡΥΜΑ”**

**Διπλωματική εργασία για τη λήψη του πτυχίου στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα
Σπουδών του Τμήματος Προσχολική Εκπαίδευσης του Ανώτατου
Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Α.Ε.Ι.) Θεσσαλίας.**

Επιβλέπουσες Καθηγήτριες
Βιδάλη Άννα
Λεονταρή Αγγελική

ΒΟΛΟΣ 2009

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.:	7945/1
Ημερ. Εισ.:	14-01-2010
Δωρεά:	Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός:	Δ
	155.446
	ΠΑΤ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα Διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο Μεταπτυχιακό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας – Βόλου.

Νιώθω την αδήριτη ανάγκη να ευχαριστήσω όλους εκείνους που συνέβαλαν άμεσα ή έμμεσα στην επιτυχή ολοκλήρωση της μελέτης αυτής.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες πρωτίστως στην κύρια επόπτριά μου κυρία Άννα Βιδάλη, Επίκουρη Καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας για την αμέριστη και πολύτιμη καθοδήγηση που μου πρόσφερε με τις παρατηρήσεις της και την κριτική της ματιά, καθώς επίσης και την επιβλέπουσα καθηγήτρια μου κυρία Αγγελική Λεονταρή, καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας για τις χρήσιμες υποδείξεις της.

Ευχαριστώ τον υπεύθυνο του ιδρύματος και τις υπόλοιπες ειδικότητες - τα ονόματα των οποίων δεν αναφέρονται για λόγους δεοντολογίας της έρευνας - για την άδεια της διεξαγωγής του ερευνητικού μέρους της μελέτης μου. Επίσης, από τα βάθη της καρδιάς μου θα ήθελα να ευχαριστήσω τα ίδια τα παιδιά που συμμετείχαν σ' ένα τόσο λεπτό και ευαίσθητο θέμα

Κλείνοντας, εκφράζω τις θερμές μου ευχαριστίες στον κύριο Αθανάσιο Τριανταφύλλου που με την παρουσία του κατά την διεξαγωγή της έρευνας με υποστήριξε και με βοήθησε στην όλη διαδικασία, δείχνοντας κατανόηση στις δύσκολες στιγμές. Τέλος, ευχαριστώ τη συνάδελφο μου Κωνσταντίνα Τσικερδή και την φιλόλογο Βιβή Γκουτζαρίδη, οι οποίες με στήριξαν στην όλη προσπάθειά μου.

Χωρίς την βοήθεια των παραπάνω ανθρώπων θα ήταν ουσιαστικά αδύνατη η πραγματοποίηση της έρευνας.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....σελ. 4

ΜΕΡΟΣ Α': ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι: Ομάδα – Ίδρυμα.....σελ. 7

ΜΕΡΟΣ Β': ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ: Η διεξαγωγή της έρευνας.....σελ. 18

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ: Συμπεράσματα.....σελ. 63

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πριν ξεκινήσω την παρουσίαση της εργασίας, θα ήθελα να αναφέρω λίγα εισαγωγικά πράγματα για την επιλογή του θέματος.

Είμαι κοινωνική λειτουργός και εργάζομαι τα τελευταία 3 χρόνια με την Τρίτη Ηλικία. Στόχος μου είναι να εργαστώ με νεότερες ηλικίες και κυρίως παιδιά, γι' αυτό θέλησα το μεταπτυχιακό που θα ακολουθούσα να ασχολείται με παιδιά.

Στα δύο χρόνια που ήμουν μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης, εμπλούτισα τις ήδη υπάρχουσες γνώσεις μου με νέες. Άγγιξα έναν άγνωστο κόσμο, τον κόσμο της εκπαίδευσης και απέκτησα «εφόδια» που ενσωματώνοντας τα στη δουλειά και στην προσωπική ζωή μου θα με βοηθούσαν να γίνω καλύτερη ως κοινωνική λειτουργός και ως μελλοντική μητέρα.

Ένας προσωπικός προβληματισμός που γεννήθηκε ήταν πώς τα παιδιά θα μπορούσαν να πουν πράγματα για τον εαυτό τους σε κάποιον χωρίς να χρησιμοποιήσουν ένα απλό ερωτηματολόγιο ή μια συνέντευξη, όπως γίνεται συνήθως με τους ενήλικες. Ένας ευχάριστος τρόπος είναι το παιχνίδι. Ένας άλλος προβληματισμός ήταν τι είδους παιχνίδι μπορώ να κάνω για τα παιδιά που διαβιούν σε ίδρυμα - συνδυάζοντας την ειδικότητα μου με την αξία του παιχνιδιού - ώστε να είναι παιχνίδι διασκέδασης με θεραπευτικό χαρακτήρα. Έτσι, προσπάθησα μέσα από την βιβλιογραφική αναζήτηση να δω τι υπάρχει πάνω στο θέμα. Ό,τι βρήκα το αναφέρω στη παρούσα μελέτη. Έπειτα έπρεπε να σκεφτώ σε ποια ομάδα θα μπορούσα να εφαρμόσω κάποια παιχνίδια, με τα οποία θα μπορούσα να μάθω κάποια στοιχεία του εαυτού τους. Η ιδρυματική μορφή προστασίας των ανηλίκων στη χώρα μας αποτελεί για μένα ένα χώρο με μεγάλο ενδιαφέρον. Αυτό γιατί πολλά παιδιά καλούνται να ζήσουν μαζί κουβαλώντας διαφορετικά βιώματα, έχοντας το καθένα τη δική του ταυτότητα και ιστορία, όλα μακριά από την οικογένεια τους. Άραγε τα παιδιά θα μ' άφηναν να τα μάθω και να με μάθουν;

Οι μεγάλοι, οι οποίοι ασχολούνται με ανηλίκους, ανεξαρτήτως ειδικότητας μπορούν να βρουν τρόπους προσιτούς και ευχάριστους για τα παιδιά με σκοπό να τα προσεγγίσουν, να τα γνωρίσουν σεβόμενοι την προσωπικότητά τους και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Αυτός ήταν και ο δικός μου προβληματισμός. Πώς θα μπορούσα να ξαναβρώ την δική μου παιδικότητα και να υλοποιήσω το πρόγραμμα σε αυτά τα παιδιά. Πώς εγώ ένας άγνωστος θα μπορούσα να κερδίσω την εμπιστοσύνη τους. Έτσι, με τη βοήθεια των γνώσεων και της βιβλιογραφίας, αποφάσισα να ασχοληθώ με τη συγκεκριμένη ομάδα.

Το ίδρυμα που φιλοξενεί παιδιά, που η μοίρα τους τα οδήγησε να μένουν όλα μαζί, αποτελεί μια πραγματικότητα χρόνων, η οποία απασχόλησε και απασχολεί το κράτος πρόνοιας, αλλά και το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Το κράτος - μέσα τους

επίσημους φορείς του, αλλά και τους ανεπίσημους - συναντά μια πληθώρα προκλήσεων στην προσπάθειά του να ανταποκριθεί στο έργο του. Οι εμπλεκόμενοι φορείς του κρατικού μηχανισμού και η τοπική κοινωνία συχνά αναζητούν νέους τρόπους, ώστε τα παιδιά αυτά να μην ιδρυματοποιούνται και να αποτελούν αναπόσπαστα μέλη της κοινωνίας. Έτσι, βασικό μέλημα όλων είναι να καλυφτούν οι βασικές ανάγκες των παιδιών και να μεγαλώσουν με υγιή και σωστό τρόπο παρά τις στερήσεις από το οικογενειακό τους περιβάλλον.

Θεωρώ ότι η παρούσα προσωπική μελέτη μπορεί να αποτελέσει μια καινοτόμο προσπάθεια να αντισταθμιστεί ο ιδρυματισμός των παιδιών που ζουν σ' ένα ίδρυμα. Στόχος δεν αποτελεί μόνο η ένταξη του παιδιού σε μια ιδρυματική μορφή προστασίας, αλλά και η διερεύνηση των αιτιών της απομάκρυνσης του παιδιού από το οικογενειακό του περιβάλλον. Με τον τρόπο αυτό η πολιτεία θα μπορέσει να λάβει μέτρα προληπτικά ώστε να μην υπάρχουν τόσα παιδιά στα ιδρύματα.

Η μελέτη αυτή εξετάζει πως τα παιδιά μπορούν να μιλήσουν για τις εμπειρίες, τις αναμνήσεις, τα σημαντικά - ασήμαντα γεγονότα της ζωής τους μ' ένα λιτό και ευχάριστο τρόπο που τους προσφέρει το παιχνίδι, η ζωγραφική, η ανταλλαγή εμπειριών.

Συγκεκριμένα, η μελέτη απαρτίζεται από δυο μέρη¹. Το πρώτο μέρος αποτελεί το θεωρητικό υπόβαθρο, ενώ στο δεύτερο μέρος παρουσιάζεται η ερευνά - δράση και τα αποτελέσματα της.

Σε ό,τι αφορά το θεωρητικό μέρος, γίνεται μια εκτενής αναφορά στην ομάδα - εντός και εκτός ιδρύματος - , στα χαρακτηριστικά και στην αξία της, καθώς και με τους λόγους ένταξης ενός ατόμου σε αυτήν. Στη συνέχεια του κεφαλαίου περιγράφεται η ζωή του παιδιού στο ίδρυμα. Παρατίθενται, λοιπόν, δύο παραδείγματα οργανωμένης μορφής χώρου, όπου φιλοξενούνταν και φιλοξενούνται παιδιά. Επιχειρείται μέσα από την περιγραφή αυτών των ιδρυμάτων να αναδυθεί μια άλλη εικόνα και δυναμική του όρους «ιδρύματος».

¹ Πέρα από τον αρχικό μου προβληματισμό τέθηκαν και επιμέρους ερωτήματα που αποτέλεσαν το θεωρητικό και ερευνητικό υπόβαθρο της εργασίας μου και τα οποία απατώνται κατά την ανάγνωση αυτής.

α) Ερωτήματα: 1. Τί είναι αφήγηση; (Λυδάκη, 2001, Βιδάλη, 2001, Σκοπούλη, 2007, Τσιώλης 2007)

2. Τί σχέση έχει με την μνήμη; (Βοσνιάδου, 2001, Βιδάλη, 1999, Hayes, 1994)

3. Τί σχέση έχει με τον εαυτό και την αυτοεικόνα;

β) Ερωτήματα που αφορούν το ίδρυμα:

1. Τί σημαίνει να μεγαλώνεις σε ίδρυμα; (Γκοφμαν, 1977, Μπαϊτζάε, 1984, Μαδιανός, 2000, Μουσούρου, 2002)

2. Τί είναι ομάδα; (Παπαδοπούλου 1999, Αρχοντάκη&Φιλίππου 2003, Κακαβούλη, 1997, Ναυρίδης, 2005, Bion, 1961)

3. Τί διαφορά έχει το ίδρυμα από την οικογένεια;

4. Μπορεί το ίδρυμα να βοηθήσει την σωστή ανατροφή/κοινωνικοποίηση;

γ) Ερωτήματα που αφορούν την μεθοδολογία (Cohen&Manion, 2000, Garvey, 1990, Bell, 1999):

1. Μπορεί κανείς να εφαρμόσει την ίδια μεθοδολογία σε παιδιά και ενήλικες;

2. Πώς μπορεί να προσαρμόσει ο επαγγελματίας την συνέντευξη σε μικρά παιδιά;

Ακολουθεί το δεύτερο μέρος της παρούσας μελέτης που παρουσιάζεται η ερευνητική διαδικασία και περιλαμβάνει τους σκοπούς και τους στόχους της έρευνας, τη μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή των δεδομένων, το ερευνητικό δείγμα, τους περιορισμούς της έρευνας, την παρουσίαση των αποτελεσμάτων πλαισιωμένα με γενικότερες παρατηρήσεις των συναντήσεων με τα παιδιά. Για να μπορέσω να οδηγηθώ σε κάποια συμπεράσματα, μεταχειρίστηκα μέρος από ένα project «The self: The story of my life» και πραγματοποίησα συναντήσεις με ομάδα παιδιών που ζουν σε ίδρυμα.

Η εργασία ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα της πτυχιακής μελέτης, τα οποία αποτελούν δεδομένα και στοιχεία της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας, αλλά και με γενικές διαπιστώσεις πάνω στο θέμα. Ελπίζω η μελέτη να αποτελέσει ένα ενδιαφέρον υλικό και παράδειγμα για κάποιον που θα θέλει να προσεγγίσει με άλλο τρόπο τα παιδιά. Μπορεί να αποτελέσει αφετηριακό σημείο για τη συνέχιση της έρευνας σε χρόνο βάθους.

ΜΕΡΟΣ Α΄
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι
ΟΜΑΔΑ - ΙΔΡΥΜΑ

Το κεφάλαιο που ακολουθεί διαπραγματεύεται τις σχέσεις που συνάπτει ένα παιδί με άλλα άτομα και το πώς παρουσιάζει τον εαυτό του μέσα στα μέλη της ομάδας που ανήκει. Γίνεται μια εκτενής αναφορά στην έννοια της ομάδας.. Επιχειρείται η διερεύνηση των ακόλουθων θεμάτων: α) τι είναι η ομάδα (πότε υπάρχει ομάδα) και τι προσφέρει στο μέλος που ανήκει σ' αυτήν, β) γιατί και πώς ένα άτομο καταθέτει στοιχεία του εαυτού του στην ομάδα. Επιπρόσθετα, περιγράφεται η ζωή στο ίδρυμα μιας και παρατίθενται δύο παραδείγματα ζωής σε ίδρυμα. Το ένα αναφέρεται στο παρελθόν και αφορά τις Κολακτίβες – μια προσπάθεια του παιδαγωγού Makarenko στη Ρωσία και το δεύτερο προέρχεται από την ελληνική πραγματικότητα και συγκεκριμένα αφορά τα Παιδικά Χωριά SOS.

Ένας ενήλικος που καλείται να «εξιστορήσει» πράγματα που αφορούν την παιδική του ηλικία μπορεί να αναφέρει πράγματα που δεν έχουν γίνει ή να αποκρύψει ορισμένα γεγονότα της ζωής του. Διαθέτει ωστόσο το προνόμιο να συμπληρώνει τα κενά με πληροφορίες που απέκτησε εκ των υστέρων. Αντίθετα το παιδί ζει το τώρα, και μιλάει για τη ζωή του με λόγο που χαρακτηρίζεται από τον αυθορμητισμό και την αθωότητα της ηλικίας του.

Τα στοιχεία του εαυτού του που κάποιο άτομο παρουσιάζει στους άλλους του προσδίδουν ένα διττό ρόλο, του αφηγητή και του πρωταγωνιστή ταυτόχρονα. Αυτοπαρουσιάζεται στα μέλη μιας ομάδας ή σ' ένα άλλο άτομο για πολλούς λόγους, για παράδειγμα επειδή θέλει να τον γνωρίσουν, να τον αποδεχτούν ή να του αποδώσουν ένα γνώρισμα - μια θέση μέσα στην ομάδα (Λεονταρή, 1998: 85-88). Με αυτό τον τρόπο το άτομο δεν ζει απομονωμένο, αλλά αποτελεί μέλος μιας ομάδας, αφού μιλώντας για τον εαυτό του γίνεται πιο οικείο στους άλλους και ξεκινά έτσι μια σχέση εμπιστοσύνης, μια σχέση που μπορεί να εξελιχθεί σε δυνατή φιλία.

Η ανθρώπινη ομάδα αποτελεί ένα φαινόμενο τόσο των «πρωτόγονων», όσο και των «προηγμένων» κοινωνιών. Πρόπλασμα κάθε ανθρώπινης κοινωνίας είναι η ομάδα και ο πυρήνας της είναι το άτομο. Η σχέση των μελών είναι αλληλένδετη και το ένα επιδρά στο άλλο.

Στο βιβλίο της η Παπαδοπούλου (1999: 49-61,75-76,95) κάνει μια ανασκόπηση σε διάφορους θεωρητικούς για να δώσει τον ορισμό της ομάδας και συγκεκριμένα πότε τα άτομα αποτελούν ομάδα, ποια τα χαρακτηριστικά αυτής. Συγκεκριμένα, ο θεωρητικός Homans² αναφέρει ότι οι **αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μελών** αποτελούν το μοναδικό κριτήριο για την ύπαρξη μιας ομάδας και το μέσο για να διαπιστώσει κανείς αν δυο άτομα είναι μέλη της ίδιας ομάδας.

²Homans, G. C. 1950, *The Human Group*, New York: Harcourt, Brace

Επίσης κατά τον Hare³: «Υπάρχουν πέντε συνολικά χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν την ομάδα από ένα σύνολο ατόμων. Τα μέλη της ομάδας βρίσκονται, το ένα με το άλλο σε **σχέση αλληλεπίδρασης**. Μοιράζονται ένα **κοινό σκοπό και κοινούς κανόνες** που δίνουν κατεύθυνση αλλά **θέτουν και περιορισμούς στη δραστηριότητα τους**. Αναπτύσσουν ακόμη, ένα σύνολο ρόλων και ένα δίκτυο διαπροσωπικών δυνάμεων έλξης, που τους βοηθούν να ξεχωρίζουν από άλλες ομάδες.

Επιπρόσθετα ο Olmsted⁴ δίνει τον εξής ορισμό: «Ομάδα είναι ένα σύνολο ατόμων που **βρίσκονται σε επαφή μεταξύ τους, που υπολογίζουν ο ένας τον άλλο και συνειδητοποιούν ότι ανήκουν στην ίδια κοινότητα**». Τα άτομα πιστεύουν, σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό, ότι αποτελούν μία ξεχωριστή οντότητα σε σχέση με τις άλλες ομάδες.

Ο Bion (1961) θεωρεί ότι κάθε ομάδα, ακόμα και εκείνες που δημιουργούνται περιστασιακά, έχει κάποιο ρεαλιστικό λόγο ύπαρξης.

Η κάθε ομάδα στην οποία ανήκει το άτομο μπορεί να το επηρεάζει άλλοτε θετικά και άλλοτε αρνητικά, άλλοτε συμβάλλει στην ανάπτυξη του και άλλοτε την εμποδίζει. Η ομάδα αποκτά μεγαλύτερη σημασία για το άτομο, το οποίο για οποιαδήποτε λόγο έχει εισαχθεί στο ίδρυμα. Αυτό συμβαίνει γιατί το άτομο στην ιδρυματική ζωή δεν έχει τη δυνατότητα, εξαιτίας των συνθηκών, να ανήκει σε πολλές ομάδες με διαφορετικά άτομα. Όσο πιο «κλειστό» είναι το ίδρυμα τόσο πιο έντονη είναι η ανάπτυξη δραστηριοτήτων με τα ίδια άτομα στον ίδιο χώρο.

Τα παιδιά φτάνουν στο ίδρυμα με διαφορετικές συνθήκες και σε διαφορετική ηλικία. Όσο πιο μεγάλο είναι το παιδί τόσο περισσότερο είναι διαμορφωμένο ως προσωπικότητα από τις προηγούμενες εμπειρίες μέσα στο κοινωνικό περίγυρο που ζούσε. Σε ό,τι αφορά την ομαδική ζωή στο ίδρυμα θα πρέπει να ληφθεί υπόψη τόσο η ομάδα των παιδιών, όσο και η ομάδα του προσωπικού. Οι σχέσεις των δύο ομάδων είναι αλληλεπιδραστικές και αλληλένδετες.

Στο ίδρυμα υπάρχουν πολλές ομάδες, ομάδες «τεχνητές», αυτές στις οποίες όλα τα άτομα ανήκουν (κοιμούνται, τρώνε, εργάζονται, ψυχαγωγούνται, συζητούν (ομάδες θεραπευτικές)) και οι «φυσικές» (ομάδες φιλίας, συμμαχίες). Το πλήθος αυτών των σχέσεων παρέχει πολλές ευκαιρίες για την ανάπτυξη της ταυτότητας, την κοινωνικοποίηση, την εκμάθηση ρόλων και αξιών.

Η καθημερινή ρουτίνα δίνει την ευκαιρία για πολλές και σημαντικές συναισθηματικές και κοινωνικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μελών του ιδρύματος,

³ Hare, A. P. 1962, *Handbook of Small Group Research*, New York: Free Press

⁴ Olmsted, M. S. 1962, *The Small Group*, New York: Random House

καθώς και την ενασχόληση με καθημερινές δραστηριότητες. Είναι απαραίτητο να συμμετέχουν τα μέλη όχι μόνο στην εκτέλεση, αλλά και στη λήψη των αποφάσεων. Οι κοινωνικές αυτές καταστάσεις αποτελούν πηγή ικανοποίησης, απογοήτευσης, θυμού, φόβου, ζήλιας (Γαζεριάν Μπαϊτζαρ, 1984: 13-16).

Τα όμοια χαρακτηριστικά, όπως του φύλου, της ηλικίας, της καταγωγής, οι τακτικές συναντήσεις, η σύμπτωση ενδιαφέροντος, ο μικρός ή μεγάλος αριθμός ατόμων, δεν είναι αρκετά, για να χαρακτηρίσουν ένα σύνολο ομάδα. Μπορούν να συμβάλλουν στη μετεξέλιξη ενός συνόλου σε ομάδα, εφόσον αξιοποιηθούν έγκαιρα και σωστά, ώστε να αναπτυχθούν μεταξύ των ατόμων σχέσεις αλληλεπίδρασης τέτοιες, που να αποτελέσουν πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη κάποιου δεσμού μεταξύ τους. Αυτή η ιδιότυπη σχέση είναι η φιλία, η οποία αποτελεί για ένα δυνατό δεσμό, ο οποίος έχει διάρκεια και χαρακτηρίζεται από πιστότητα, εχεμύθεια, αφοσίωση, αμοιβαία αγάπη και εκτίμηση (Howes⁵, 1987: 253).

Μια τάξη μαθητών, μια παρέα που διασκεδάζει, τα άτομα που συμμετέχουν σε μια οργανωμένη εκδρομή δεν αποτελούν απαραίτητα μια ομάδα. Δεν είναι μόνο ο αριθμός των μελών και ο στόχος που δίνουν υπόσταση στην ομάδα, αλλά αυτό που συμβαίνει μεταξύ των ατόμων στο συγκεκριμένο χώρο και χρόνο. Συγκεκριμένα τα μέλη **θα γίνουν ομάδα όταν μέσα από τις κοινές συναισθηματικές εμπειρίες θα αρχίσουν αναπτύσσονται αλληλεπιδράσεις και σχέσεις μεταξύ τους.**

Αυτή η διάσταση χαρακτηρίζεται από ένα κλίμα αποδοχής, ανοιχτό, ασφαλές και ζεστό. Προσκαλεί σε ένα ταξίδι που δίνει τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να δοκιμάσουν νέες εμπειρίες, να πειραματιστούν, να ανακαλύψουν τον εαυτό τους και τους άλλους. Η ομάδα διανύει μια δυναμική πορεία κατά την οποία δημιουργούνται διάφορα ψυχολογικοκοινωνικά φαινόμενα (Αρχοντάκη και Φιλίππου, 2003: 68-74),

Ο ψυχολόγος Selman, επηρεασμένος από την γνωστικοεξελικτική θεωρία του J. Piaget, διέκρινε τέσσερα στάδια ως προς τα κριτήρια με βάση τα οποία τα παιδιά επιλέγουν τους φίλους τους. Τα παιδιά ηλικίας 8-10 ετών θεωρούν ότι οι φίλοι είναι πρόσωπα που αγαπούν ο ένας τον άλλον με αμοιβαία εμπιστοσύνη και όχι απλώς επειδή παίζουν μαζί. Τα παιδιά ηλικίας 11 ετών θεωρούν ότι οι φίλοι είναι πρόσωπα που καταλαβαίνει ο ένας τον άλλον και μοιράζονται βαθύτερες σκέψεις και πιο εσωτερικά συναισθήματα, είναι μια μακροχρόνια σχέση (Κακαβούλη, 1997: 310-

⁵ Howes, 1987: *Social competence with peers in young children: developmental sequences*, ed. Developmental review, p. 7, 252-272

311). Καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν παρατηρείται μια αύξηση των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων με σταθερότητα στις σχέσεις τους.

Έτσι, λοιπόν, οι λόγοι που οδηγούν ένα άτομο στην ένταξη του σε μια ομάδα και κατ' επέκταση στη σύναψη φιλίας είναι πολλοί. Η σχέση αλληλεξάρτησης ατόμου – ομάδας καθορίζεται από την ικανότητα του κάθε μέρους να καλύψει βασικές ανάγκες του άλλου. Όταν αυτό συμβαίνει, κινείται ένας μηχανισμός επιδράσεων για την ανάπτυξη της ομάδας και του ατόμου. Έτσι αναπτύσσει δομές και μορφές ζωής (Παπαδοπούλου, 1999: 41-46).

Ανάλογα με τις συνθήκες που συντρέχουν στη ζωή του αναλαμβάνει και συγκεκριμένους ρόλους και στάσεις που ίσως να μην υιοθετούσε αν βρισκόταν κάτω από άλλες συνθήκες. Σύμφωνα με τον Hear (1977): «Κάθε άτομο φέρνει τις δικές του στάσεις και τους δικούς του τύπους συμπεριφοράς». Όλα αυτά είναι σε μεγάλο βαθμό προϊόν προηγούμενων εμπειριών. Αυτές οι εμπειρίες βοηθούν για να σχηματιστεί η εικόνα που έχει το άτομο για τον εαυτό του.

Αναμφίβλα, ο άνθρωπος ορίζεται ως μοναδικός. Τα ταλέντα του και οι πηγές συνυπολογίζονται στις δυνάμεις του. Επιδιώκει τη σύναψη σχέσεων με τα μέλη της ομάδας και «απαιτεί» το σεβασμό της διαφορετικότητάς του. Οι συμπεριφορές, το όλο ή το μέρος του εαυτού του, οι ενέργειες, ο τρόπος σκέψης, η ιστορία που κουβαλά είναι κάποιοι παράγοντες που επηρεάζουν την πορεία του και τις σχέσεις με τους άλλους. Το κάθε άτομο που «καταθέτει» τον εαυτό του - με γραπτό ή λεκτικό τρόπο - προσπαθεί να μοιραστεί τις εμπειρίες του, να διδάξει άλλους προβάλλοντας τα λάθη του και περιμένει ότι αυτή του η «εξομολόγηση» θα κατανοηθεί και θα σεβαστεί.

Από την άλλη πλευρά μπορεί να αφηγηθεί την ιστορία της ζωής του στους άλλους, ακόμα και αν δεν πρόκειται για άτομα με τα οποία τον συνδέουν στενοί δεσμοί. Με κάποιες ερωτήσεις του άλλου αρχίζει το ξετύλιγμα γεγονότων βιωμένων, που θυμάται και αφηγείται με το δικό του τρόπο, χωρίς χρονολογική σειρά, αλλά με βάση τη σημαντικότητα που για τον ίδιο έχουν (Λυδάκη, 2001: 209).

Παράλληλα στο βαθμό που η ομάδα μπορεί να ικανοποιεί τις ανάγκες του – οι οποίες επεκτείνονται σε όλες τις περιοχές του εαυτού του – ο άνθρωπος οδεύει σε ένα επίπεδο ωρίμανσης ως προσωπικότητα (Cartwright και Zander, 1970, Sprout, 1963, Maslow, 1968)⁶. Θα μάθει και θα βιώσει νέες στάσεις και συμπεριφορές,

⁶ - Cartwright, D. & Zander, A. 1970, *1. Groups and Group Memberships: Introduction, 2. Motivational Processes in Groups: Introduction, 3. The structural Properties of Groups, 4. Leadership and Performance of Group Functions: Introduction, 5. Origins of Group Dynamics*, in C. Cartwright & A. Zander (eds.) *Group Dynamics: Research and Theory*, 3rd edn., London: Tavistock Publications.
- Sprout, W. J. H. 1963, *Human Groups*, 3rd edn., London: Penguin Books

περισσότερες βοηθητικές για τις αποφάσεις του. Θα μπορεί να αναγνωρίζει, να εκτιμά και να εφαρμόζει άμεσα το «ατομικό του δικαίωμα» και την «κοινωνική του ευθύνη». Επίσης, είναι εξίσου σημαντικό να τονιστεί ότι το άτομο καλλιεργεί δεξιότητες για τη δημιουργία, ανάπτυξη και διατήρηση των ανθρωπίνων σχέσεων και επικοινωνίας.

Τα παραπάνω συνδέονται άμεσα με το πώς λειτουργεί ένα άτομο, μια ομάδα σε ένα ίδρυμα. Τα παιδιά επηρεάζουν και επηρεάζονται. Σε ένα καινούριο χώρο αρχικά το παιδί διερευνά τη νέα κατάσταση και έπειτα προσπαθεί να προσαρμοστεί στη νέα πραγματικότητα. Δειλά δειλά φανερώνει πράγματα για τον εαυτό του με σκοπό να τον γνωρίσουν. Επιδιώκει να δημιουργήσει νέες σχέσεις και να αποκτήσει νέες εμπειρίες. Η προσωπικότητά του είτε διαμορφωμένη από το σπίτι είτε όχιδέχεται επιρροές από τα άλλα παιδιά, το χώρο και το προσωπικό του ιδρύματος.

Η έρευνα μου γίνεται σε ίδρυμα, όποτε είναι καλό να γίνει μια αναφορά πάνω στην έννοια των ιδρυμάτων. Σε ποια φιλοσοφία τα ιδρύματα στηρίχτηκαν όταν πρωτοεμφανίστηκαν; Έχει αλλάξει κάτι στην εικόνα, λειτουργία τους; Αποτελούν μια πρόσκαιρη λύση ή αποτελούν ένα λιθαράκι στην ομαλή ανατροφή των παιδιών που ζουν σ' αυτά;

Σύμφωνα με τον Γκόφμαν (1977: 21-22) υπάρχουν 5 κατηγορίες ιδρυμάτων. Στο συγκεκριμένο σημείο θα γίνει αναφορά σε μια κατηγορία από αυτές, που κατά τον συγγραφέα «αποσκοπούν στην περίθαλψη προσώπων που θεωρούνται ακίνδυνα και ανίκανα (οίκοι τυφλών, γηροκομεία, ορφανοτροφεία, πτωχοκομεία)».

Σε ό,τι αφορά τον ορισμό κατά πλάτος γίνεται μια προσπάθεια οι ευπαθείς ομάδες να βρίσκονται σ' ένα προστατευτικό περιβάλλον ώστε να επέρχεται η ηρεμία στα άτομα που προστατεύονται και στην κοινωνία. Τα ιδρύματα που ζουν τα παιδιά, είναι και αυτά ένα τμήμα της κοινωνίας στην οποία ανήκουν. Αλλάζει καθώς αλλάζει και η κοινωνία. Τα παιδιά που έρχονται στο ίδρυμα έχουν ίδιες ή διαφορετικές αξίες απ' αυτές που υπάρχουν στο ίδρυμα. Δημιουργούνται διάφορες μορφές σχέσεων ανάμεσα στα παιδιά, και ανάμεσα στα παιδιά και στο προσωπικό, που άλλοτε είναι θετικές και άλλοτε προκαλούν συγκρούσεις μεταξύ των μελών των ομάδων.

Η ιδρυματική ζωή έχει κάποιες ειδικές απαιτήσεις, από το παιδί, αφού η κοινή συμβίωση στο ίδρυμα απαιτεί περισσότερη πειθαρχία απ' ό,τι η ζωή σε μια μικρή μονάδα ή στην οικογένεια, σύμφωνα με τις αναφορές μελετητών. Αυτό που μπορεί να αποφευχθεί από τη ζωή σ' ένα ίδρυμα είναι η ένταση που προέρχεται από την αυξημένη αυστηρότητα και ακαμψία που συνήθως διακρίνει τα ιδρύματα. Αυτά είναι χαρακτηριστικά που δεν επικρατούν σήμερα, αφού το κράτος και το προσωπικό

λαμβάνουν υπόψη τη σωματική, ψυχολογική, κοινωνική και συναισθηματική κάλυψη αναγκών ώστε να υπάρχει ακεραιότητα στο άτομο και στην ομάδα. Παρέχει διάφορες δραστηριότητες στα παιδιά, καθώς και ελεύθερο χρόνο που θα μπορούσαν να τα βοηθήσουν να αναπτύξουν σωστά τα ερεθίσματα, ώστε να αναπτύσσονται και να εξελίσσονται σωστά (Μπαϊτζαρ, 1984: 16-18).

Παρόλα αυτά είναι αναγκαίο να αναφερθούν και τα μειονεκτήματα του ιδρύματος που δυστυχώς εμποδίζουν την καλή λειτουργία του. Ο κλειστός χαρακτήρας των ιδρυμάτων και η αποκοπή από το κοινωνικό περίγυρο συμβολίζονται με διάφορους τρόπους: φράκτες, κάγκελα, λιβάδια, δάση, κήποι. Σύμφωνα με τον Γκόφμαν, «ο τρόφιμος αποβάλλει όλα τα ατομικά του ρούχα και ντύνεται με τα ρούχα του ιδρύματος, όπως παλιά στα νοσοκομεία, στρατόπεδα συγκεντρώσεως, ορφανοτροφεία, παιδονόμους, φυλακή, σήμερα στο στρατό»

Ένα άλλο χαρακτηριστικό γνώρισμα είναι ότι στα ιδρύματα τα πρόσωπα που τα συναποτελούν χωρίζονται σε δυο στεγανές κατηγορίες: από τη μια οι τρόφιμοι που ζουν μέσα και από την άλλη το προσωπικό που εργάζεται για ορισμένες ώρες μέσα στο ίδρυμα, αλλά μετά ζει και επικοινωνεί με το κοινωνικό χώρο. Ο επαγγελματίας έχει ένα επάγγελμα. Ο τρόφιμος είτε θα βγει στην κοινωνία έχοντας το στίγμα του ιδρύματος, «την ταμπέλα» ή θα μπορέσει να ενταχθεί σ' αυτήν σαν ένα ενεργό και άξιο μέλος της. Το προσωπικό είναι εκείνο που γνωρίζει το μέλλον του τροφίμου και καθορίζει το πρόγραμμά του με αποτέλεσμα όταν ο τρόφιμος βγει στην κοινωνία να μην μπορεί πάντα να ρυθμίσει τη ζωή του για λογαριασμό του και να δυσκολεύεται να προσαρμοστεί στη νέα πραγματικότητα.

Άτομα που ζουν μακρόχρονα σε άσυλο μπορούν να πάθουν ιδρυματική νεύρωση ή ιδρυματισμό, όρους που καθιέρωσαν οι Wing (1962) και Barton (1966). Συγκεκριμένα τα άτομα αυτά χαρακτηρίζονται από απάθεια, παθητική συμπεριφορά, αδιαφορία για τον εαυτό τους (Μαδιανός, 2000: 187).

Με τον εκσυγχρονισμό και την εξέλιξη της κοινωνίας κάποιες προνοιακές ανάγκες καλύφθηκαν από το κράτος. Μια σειρά από εξειδικευμένους φορείς ανέλαβαν πλέον την φροντίδα των ασθενών, των βρεφών, των ηλικιωμένων, των ανέργων και των απόρων (Μουσούρου, 2002: 14-23, Παρασκευόπουλος, χ.χ.: 171).

Σε ορισμένες στιγμές ιστορίας και ορισμένες συνθήκες ο ρόλος της οικογένειας και η λειτουργία της αντικαταστάθηκαν από ιδρύματα με επιτυχία. Παρακάτω παρατίθενται δύο παραδείγματα ιδρυμάτων που περιγράφουν τις σχέσεις μεταξύ των μελών. Το ένα προέρχεται από το παρελθόν, από τα 2 ορφανοτροφεία που δημιούργησε ο Makarenko και το άλλο από την σημερινή εποχή, τα Παιδικά Χωριά SOS. Απορρέει από την παράθεση αυτών των παραδειγμάτων η όλη

προσπάθεια που έκαναν και κάνουν το κράτος και κάποιοι ιδιώτες για να καλύψουν όσο το δυνατόν καλύτερα τις ανάγκες και να προστατεύσουν τα δικαιώματα των παιδιών, τα οποία μεγαλώνουν μέσα σε ένα νοσηρό οικογενειακό περιβάλλον, που προσφέρει στα παιδιά συναισθήματα όπως: αποδοχή, ζεστασιά, σεβασμό και αγάπη χωρίς όρους και ανταλλάγματα, τα οποία οδηγούν στην αποδοχή του εαυτού τους και την ανάπτυξη υγιούς προσωπικότητας.

Στο πρώτο παράδειγμα θα ήθελα να αναφερθώ στην προσπάθεια του παιδαγωγού Makarenko, ο οποίος σε μια περίοδο πολέμου και αστάθειας, αλλά και οικοδομικού σοσιαλισμού στη Ρωσία δημιούργησε τις παιδουπόλεις, μια μορφή προστασίας των ανηλίκων.

Στα χρόνια 1920-1928 διευθύνει την παιδούπολη ανηλίκων τροφίμων αναμορφωτηρίου «Μαξίμ Γκόργκι», κοντά στην Πολτάβα, που την περιγράφει στο έργο του «Παιδαγωγικό ποίημα». Ο Makarenko δίνει μια περιγραφή του χώρου του αναμορφωτηρίου. Αναφέρει, επίσης, ότι τότε έμεναν 80 παιδιά, 80 διαφορετικοί χαρακτήρες, κορίτσια και αγόρια.

Πως περνούσαν την ώρα τους τα παιδιά;! Εκτός από τις επισκευές, την εκτροφή των ζώων και την καλλιέργεια των χωραφιών, έπαιζαν, έκαναν βαρκάδες, ασχολούνταν με τη ζωγραφική, το θέατρο (χωρούσε 600 άτομα, διέθετε σόμπες από μαντέμι, σκηνή, ξύλινα καθίσματα, άνοιγε κάθε Σάββατο, συμμετείχαν εθελοντικά μετά όμως δημιουργήθηκε θίασος), συζητούσαν, εξιστορούσαν παραμύθια και ιστορίες. Όμως τα παιδιά ήθελαν να μπουν και στο εργατικό πανεπιστήμιο (φθινόπωρο 1923). Δέχονταν επισκέψεις από τους φοιτητές του ανοιχτού πανεπιστημίου, δασκάλους, εργαζόμενους, στρατιωτικούς, συνεταιριστές, αγόρια και κορίτσια, συμμετείχαν σε εκδηλώσεις. Τα παιδιά ερωτεύονταν.

Όλα τα παραπάνω οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο Makarenko επικεντρώθηκε στην προσπάθεια διάπλασης υγιών προσωπικοτήτων. Στο έργο του κάνει λόγο για τα εγκαίνια του δεύτερου Σταθμού, ο Σταθμός Τζερζίνσκι. Και στους δύο Σταθμούς (κολλεχτίβες⁷) τα παιδιά δεν παρουσιάζονταν απλά ως μια ασήμαντη προστατευμένη ομάδα, αλλά είχαν τη δική τους οργάνωση, τους δικούς τους κανόνες και τη δική τους σφαίρα δράσης, όπου υπήρχε σεβασμός και ευθύνη. Είχαν δημιουργήσει στενές κοινωνικές και αλληλεπιδραστικές σχέσεις: κομσομόλικες, πιονέριες, αθλητικές, στρατιωτικές, πολιτιστικές. Έπαψαν να αποτελούν ομάδα απομονωμένη από την κοινωνία και επιτεύχθηκε η αποτροπή της ιδρυματοποίησής τους.

⁷ Κολλεκτίβα: η αγωγή σημαίνει οργάνωση και καθοδήγηση της πείρας ζωής του παιδιού, διαμόρφωσης ενός συστήματος αρχών και ηθικών και κοινωνικών πεποιθήσεων που να ανταποκρίνονται στον χαρακτήρα, στην ουσία και στις πεποιθήσεις της νέας σοσιαλιστικής σοβιετικής κοινωνίας

Ο Makarenko δίνει ως ορισμό της κολλεκτίβας όχι το άθροισμα σκόρπιων ατόμων ή την απλή συγκέντρωση μιας ομάδας αλληλοεπιδρόντων ατόμων, αλλά θεωρεί ότι είναι ένας κοινωνικός οργανισμός, όπου υπάρχει οργάνωση, όργανα συλλογικά καθοδήγησης και ευθύνης, σχέσεις συντροφικές και όχι απλώς φιλίας, αγάπης, καλής γειτονιάς. Τα μέλη έχουν κοινά συμφέροντα, σκοπούς, ιδανικά, ξέρουν να συνεργάζονται. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της είναι η συνεχής ζωντάνια, η διαρκής ετοιμότητα για δράση, η διάθεση για δουλειά και θυσίες, η συναίσθηση του καθήκοντος, της αξιοπρέπειας, της υπερηφάνειας, η ατομική ασφάλεια.

Ο παιδαγωγός παίζει σημαντικό ρόλο. Συγκεκριμένα, δίνει ορισμένες «εντολές» που για να έχουν το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα πρέπει να ικανοποιούν ορισμένες προϋποθέσεις: να μη δίνονται με κακία, νευρικότητα, να μη μοιάζουν με παρακάλια, να είναι ανάλογες με τις δυνάμεις των παιδιών, να μην αλληλοσυγκρούονται. Έτσι δημιούργησε ένα ανθρωποκεντρικό σύστημα διαπαιδαγώγησης, το οποίο αποτέλεσε μια σημαντική καινοτομία για την εποχή εκείνη (Κόκκινη Βιβλιοθήκη, www.dokimio.com).

Διαφαίνεται, λοιπόν, μέσα από την περιγραφή των κολλεκτίβων πόσο δειλά η παιδαγωγική έκανε τα πρώτα της βήματα στις κοινωνίες έχοντας ως κύριο στόχο να μεγαλώσει υγιή παιδιά. Η όλη προσπάθεια του Makarenko, ήταν τα παιδιά να λειτουργούν ως μια ομάδα προσφέροντάς τους πολλά ενδιαφέροντα. Επίσης, η όλη προσπάθεια αποσκοπούσε στο άνοιγμα της κολλεκτίβας προς την κοινωνία (θέατρο, επισκέψεις φοιτητών), ώστε τα παιδιά να αποτελούν μέλη μιας άλλης ομάδας, της ευρύτερης κοινωνίας. Υπήρχε αλληλεπίδραση ανάμεσά τους, κι αυτό είχε ως επακόλουθο να έχουν κοινές εμπειρίες που θα τους ακολουθούσαν στη ζωή τους και θα αποτελούσαν ένα κομμάτι του εαυτού τους. Τα οφέλη ήταν αρκετά, αφού ενισχύονταν τόσο η προσωπικότητα, όσο και η διάθεση για βελτίωση όλης της ομάδας.

Μια δεύτερη περίπτωση στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα είναι τα Παιδικά Χωριά SOS.

Αυτά τα παιδιά είναι αδελφάκια.

Όμως και μερικά άλλα Ελληνόπουλα είχαν την ατυχία
να στερηθούν την στοργή των γονιών τους.
Για να ανατραφούν σωστά έχουν την ανάγκη από οικογενειακή ζωή,
μεγαλώνοντας σ' ένα σπίτι μαζί με τα αδέρφια τους,
με την φροντίδα και την αγάπη μιας Μητέρας.
Αυτό ακριβώς τους προσφέρουν στα Παιδικά Χωριά SOS Ελλάδος,
χάρη σε σας και την υποστήριξη σας.

Μια μορφή προστασίας ανηλίκων στη σύγχρονη Ελλάδα είναι και τα Παιδικά Χωριά SOS, που φιλοξενούν παιδιά, τα οποία έχουν απομακρυνθεί από το οικογενειακό τους περιβάλλον. Τα παιδικά χωριά SOS προσπαθούν μ' έναν πρωτότυπο τρόπο να συνδέσουν την έννοια του ιδρύματος με αυτήν της οικογένειας. Παρέχοντας ένα υποκατάστατο τεχνητής οικογένειας και η δυνατότητα να αποκτήσουν μια νέα οικογένεια, ένα σπίτι, αδέρφια και κυρίως ένα σταθερό πρόσωπο για να ασχολείται μαζί τους, τη Μητέρα SOS. Παιδιά με διαφορετικές εμπειρίες καλούνται να σεβαστούν την διαφορετικότητα του άλλου και να βρουν τρόπο να συνυπάρξουν. Η ύπαρξη της έννοιας της οικογένειας υπό τη μορφή φιλοξενιών ή ανάδοχων οικογενειών ή μητέρας Παιδικού Χωριού SOS μέσα σ' αυτούς τους χώρους βοηθάει τα παιδιά να μεγαλώσουν με ώριμο και σωστό τρόπο.

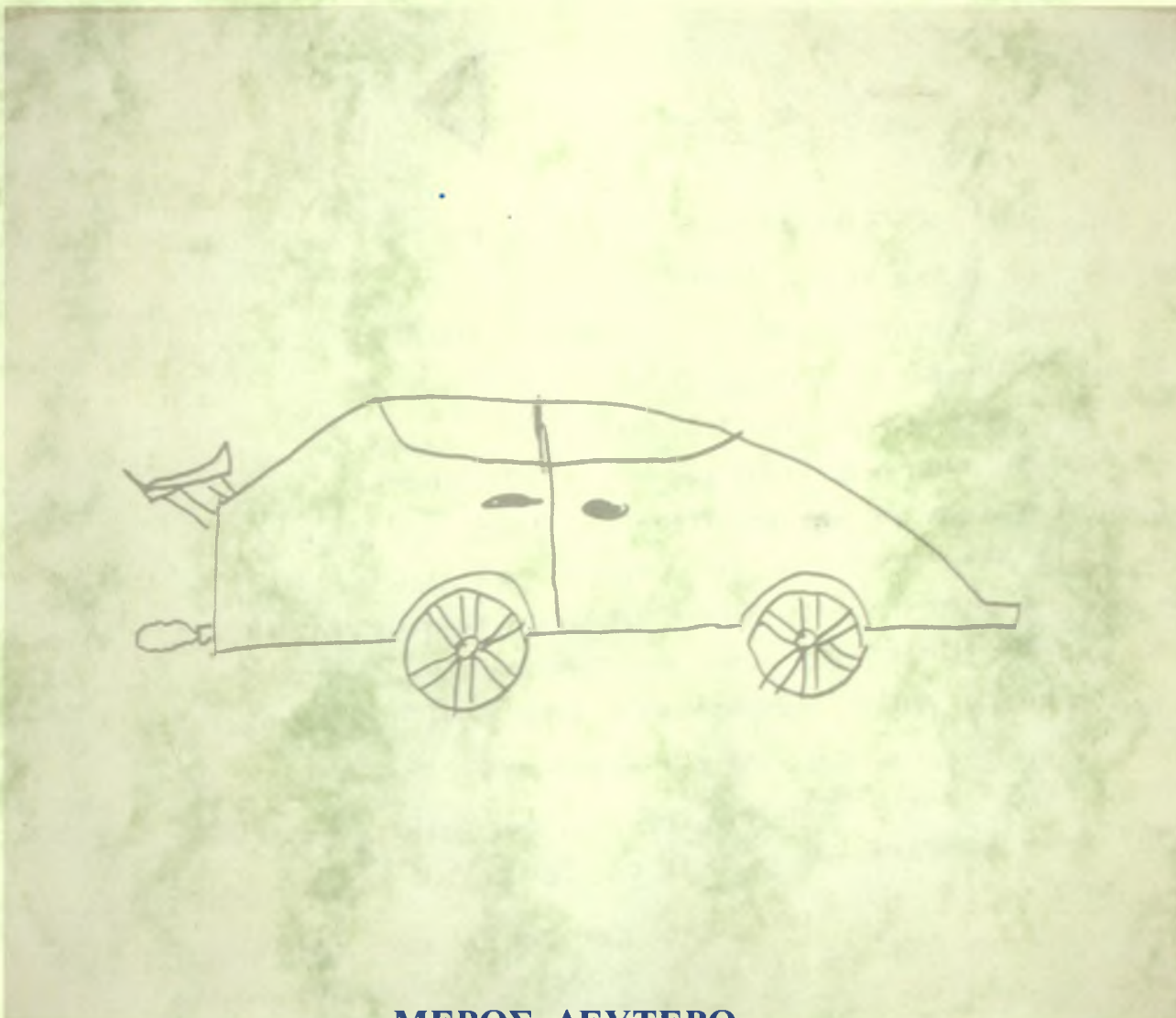
Η προστασία και φροντίδα των παιδιών προσφέρεται σε μια μακροχρόνια, συνεχή και σταθερή βάση. Ξεκινά από την παιδική ηλικία και συνεχίζεται, μέχρι το κάθε παιδί, προετοιμασμένο κατάλληλα να είναι ικανό να σταθεί μόνο του στην κοινωνία και να αντιμετωπίσει τις απαιτήσεις της ζωής. Παρέχονται στα παιδιά χώροι (γήπεδα, θέατρο, παιδικές χαρές, χώροι πρασίνου), στους οποίους διαμορφώνουν χαρακτήρα, αποκτούν νέες εμπειρίες, δημιουργούν ομάδες και σχέσεις. Πολλές δραστηριότητες γίνονται στην κοινότητα και επιστρέφουν στο σπίτι όπου ξεκουράζονται και προετοιμάζονται για την επόμενη μέρα. Το ένα άτομο αλληλεπιδρά θετικά ή αρνητικά στο άλλο. Φεύγοντας από αυτόν το χώρο ο καθένας κουβαλά την ιστορία του που θα την εξιστορήσει σε έναν μελλοντικό φίλο ή σύντροφό του. Οι εμπειρίες του θα αποτελούν μέρος της εξομολόγησής του.

Ο ρόλος των επαγγελματιών που εργάζονται σ' αυτούς τους χώρους είναι σημαντικός. Γνωρίζοντας τη λειτουργία των ιδρυμάτων και έχοντας έντονη τη διάθεση της προσφοράς μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά να μεγαλώσουν ομαλά, σεβόμενοι την ιστορία και την εμπειρία που αυτά κουβαλούν από προηγούμενα βιώματα. Με την αγάπη στη δουλειά τους θα προστατέψουν τα παιδιά από την «ετικέτα» και τον ιδρυματισμό.

Σύμφωνα με τον Barton⁸ (χ.χ., χ.σ.) ο ιδρυματισμός προκαλείται από την απώλεια επαφής με τον εξωτερικό κόσμο, απώλεια προσωπικών φίλων, γεγονότων και πραγμάτων, την ατμόσφαιρα του ιδρύματος (όταν δεν υπάρχει καμία αλλαγή), την απώλεια ελπίδων για σταδιοδρομία εκτός ιδρύματος. Με συνεχή αξιολόγηση του γενικού προγράμματος και της λειτουργίας τους θα μπορέσουν να βελτιώσουν τις παροχές τους στην παιδική προστασία.

Συμπερασματικά, πρέπει να γίνει κατανοητό από όλους ότι καμία μορφή συλλογικής λειτουργίας, συμπεριλαμβανομένης και της οικογένειας, σε μια κοινωνία δεν είναι πανάκεια, δεν είναι η μοναδική λύση. Έχει δυνατότητες, έχει πλεονεκτήματα, έχει όμως και δυσχέρειες, μειονεκτήματα. Θα πρέπει όλοι να γνωρίζουν τι μπορεί να προσφέρει η καθεμία μορφή. Τα ιδρύματα δεν αποτελούν μια πολιτική λύση για τα προβλήματα, αλλά με τον ανθρωποκεντρικό τους χαρακτήρα αποσκοπούν στην ομαλή και φυσιολογική ανάπτυξη ενός παιδιού. Είναι σημαντικό να ζητάει ο καθένας από τους φορείς παιδικής προστασίας να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους με τον καλύτερο δυνατό τρόπο και έχοντας ως επίκεντρο το παιδί.

⁸ Από το βιβλίο σημειώσεων «Κοινωνική Εργασία σε Ιδρύματα» του τμήματος Α.Τ.Ε.Ι. Πάτρας 2003

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ:

ΕΡΕΥΝΑ

«Το παιχνίδι είναι το κλειδί
για τον εξωτερικό κόσμο
και εξαιρετικό μέσο
για την ενεργοποίηση του εσωτερικού κόσμου»
Frobel

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

Εισαγωγή

Αρχικά, πριν γίνει εκτενής αναφορά στο ερευνητικό κομμάτι είναι σημαντικό ν' αναφερθούν λίγα πράγματα για το θέμα της μνήμης, αφού ό, τι έχει περάσει το άτομο κατά τη διάρκεια της ζωής του το αποθηκεύει. Οι ερευνητές - ψυχολόγοι ύστερα από έρευνες κατέληξαν στο διαχωρισμό της μνήμης σε έκδηλη και άδηλη. Η έκδηλη μνήμη αναφέρεται στις διαδικασίες μέσα από τις οποίες οι άνθρωποι προσπαθούν εκούσια να θυμηθούν κάτι. Αντίθετα, η άδηλη μνήμη είναι η ακούσια ανάκληση κάποιων αναμνήσεων που συντελείται κάτω από την επίδραση ορισμένων εξωτερικών ερεθισμάτων (Βοσνιάδου, 2001: 192). Υπάρχουν στιγμές που το άτομο πέφτει σε «λήθη» και αυτό συμβαίνει γιατί υπάρχουν γεγονότα και πληροφορίες που ξεχνιούνται επειδή η ενθύμησή τους προκαλεί αναστάτωση, στενοχώρια, θλίψη βασανίζοντας το άτομο (επιζητούμενη λήθη) (Hayes, 1994: 21, 23).

Υπάρχει μια άλλη άποψη που βλέπει από διαφορετική σκοπιά την έννοια της μνήμης, η φροϋδική άποψη. Συγκεκριμένα διαχωρίζεται από την αντίληψη της κοινής λογικής ότι η μνήμη είναι μια σχέση ανάμεσα σε δύο στιγμές, του παρελθόντος και του παρόντος, οι οποίες διαδέχονται η μια την άλλη. Η ψυχανάλυση θέτει υπό αμφισβήτηση την άποψη εκείνη σύμφωνα με την οποία η ανάμνηση είναι αναπαράσταση μιας πραγματικότητας που το άτομο βιώνει στο παρελθόν και που αναπαράγεται στο παρόν. Στο έργο του *Μελέτη για μια επιστημονική ψυχολογία* (1895) ο Φρόυντ υποστηρίζει ότι όταν μια ιδέα είναι «υπερβολικά έντονη» ή «προκαλεί μια συγκινησιακή φόρτιση ιδιαίτερα οδυνηρή» στο Εγώ, τότε ενεργοποιείται ο μηχανισμός της απώθησης. Αυτή η ιδέα όμως αφήνει ίχνη, δεν εξαλείφεται αλλά μετατρέπεται σε μνημονική εικόνα. Αυτή η αντίσταση είναι μια προσπάθεια να εμποδίσει την απωθημένη ιδέα να αναδυθεί στο συνειδητό (Βιδάλη, 1999: 39-40).

Το θέμα της μνήμης είναι ένα μεγάλο κεφάλαιο και πολλοί ερευνητές έχουν ασχοληθεί με αυτό. Στο συγκεκριμένο σημείο έγινε μια σύντομη αναφορά στο παραπάνω θέμα με σκοπό να διαφανεί η στενή σχέση ανάμεσα στις εμπειρίες που βιώνει ένα άτομο από την παιδική του ηλικία και στη λειτουργία της μνήμης.

Η διεξαγωγή της έρευνας

Η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος καθόρισε και το γενικό σκοποθετικό πλαίσιο της εργασίας, ύστερα από την αναζήτηση και ανάγνωση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας.

Η ερευνητική προσπάθεια ξεκίνησε με τον εξής θεωρητικό και σημαντικό σκοπό: να διηγηθούν – αφηγηθούν⁹ τα παιδιά την ιστορία τους, χρησιμοποιώντας λιγότερο επώδυνο τρόπο, σε αντίθεση με τις απλές – απρόσωπες ερωτήσεις. Από αυτές τις ιστορίες μαθαίνουμε τη ζωή των παιδιών (γεγονότα που τα σημάδεψαν, οικογενειακή κατάσταση, αγαπημένα πρόσωπα, αντικείμενα, εμπειρίες, προβληματισμοί) και μπορούμε να δουλέψουμε μαζί τους μέσα σ' ένα κλίμα οικειότητας και εμπιστοσύνης. Ο στόχος βασίστηκε στη βιβλιογραφική μελέτη που αναπτύσσεται εκτενέστερα στην πρώτη ενότητα.

Η εργασία αποβλέπει μας και σε επιμέρους στόχους – σκοπούς:

- Να αναδείξει τους τρόπους με τους οποίους μπορεί να πραγματοποιηθεί η διήγηση των εμπειριών ενός ατόμου όπως προφορικά, γραπτά, με φωτογραφίες –. Αυτό θα βοηθήσει πολλούς επαγγελματίες να χρησιμοποιούν διάφορους τρόπους, για να μάθουν την ιστορία του παιδιού σε ατομικό ή ομαδικό επίπεδο, χωρίς να υπάρχει ο φόβος στιγματισμού του. Θα μπορέσουν να κατανοήσουν συμπεριφορές, συναισθήματα και προβληματισμούς των παιδιών, ώστε να αποφευχθούν αρνητικές συμπεριφορές (πρόληψη).
- Να βοηθήσουν τα παιδιά να αγγίξουν πτυχές του εαυτού τους μέσα από γεγονότα της ζωής που δεν τα είχαν αγγίξει ποτέ. Έχοντας αυτογνωσία, το παιδί μοιράζεται με την ομάδα την εμπειρία του.
- Να έρθουν όλα τα παιδιά κοντά και να σεβαστούν την στιγμή που κάποιος διηγείται την ιστορία του. Να μοιραστούν μεταξύ τους τις εμπειρίες, ευχάριστες και δυσάρεστες και να καταλάβουν ότι υπάρχουν και άλλα άτομα που έχουν κοινές ή παρόμοιες εμπειρίες, προβληματισμούς, απόψεις, δυσκολίες.

Με αφορμή τη βιβλιογραφική επισκόπηση δημιουργήθηκαν διερευνητικά ερωτήματα τα οποία λειτουργούν ως ερωτηματικές προτάσεις, δηλωτικές των στόχων της έρευνας.

⁹ Η αφήγηση ζωής (life story, recit de vie) παραπέμπει στην ιστορία μιας ζωής όπως τη διηγείται το πρόσωπο που την έζησε, ενώ η ιστορία ζωής (life history, histoire de vie) αφορά σε περιπτωσιολογικού χαρακτήρα έρευνες που δεν περιλαμβάνουν μόνον την αφήγηση του ίδιου του ατόμου αλλά και άλλα ντοκουμέντα, όπως ιατρικό φάκελο, ποινικό μητρώο, μαρτυρίες οικείων κ.α. (Denzin, 1970, Beartaux, 1980: 200)

Μας παρακίνησε το ενδιαφέρον η αναζήτηση της πραγματικότητας μέσα από την βιωματική εμπειρία των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα. Συγκεκριμένα:

- Θέλουμε να παρατηρήσουμε αν η αφήγηση της ιστορίας ζωής μέσα από το παιχνίδι μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά να μάθουν τον εαυτό τους.
- Επίσης, θα προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε την ευκολία ή τη δυσχέρεια των απιδιών να μιλήσουν για τα βιώματα τους.
- Παράλληλα θέλουμε να παρατηρήσουμε κατά πόσο το παιχνίδι μπορεί να χαλαρώσει τα παιδιά για να μπορέσουν να «πουν» την ιστορία τους.
- Τέλος αν η δυναμική της ομάδας και οι σχέσεις μεταξύ των παιδιών που συμμετέχουν στην έρευνα αλλάζει και η όλη διαδικασία φέρνει τα παιδιά πιο κοντά ή παρατηρούνται οι ίδιες σχέσεις.

Η έρευνα βασίζεται στις ανθρωπιστικές/κοινωνικές επιστήμες, οι οποίες εστιάζονται στη μοναδικότητα του υποκειμένου και στα αισθήματα. Ο Χατζηχρήστος (2004: σ. 291-292) κάνει λόγο για την ανθρωπιστική προσέγγιση παραθέτοντας τις απόψεις των ειδικών. Συγκεκριμένα το άτομο προσπαθεί να φτάσει στην αυτοεκπλήρωση – αυτοπραγμάτωση και αυτή η προσπάθεια του συνοδεύεται πολλές φορές από ψυχικό πόνο, εσωτερική ανησυχία, πάλη και έντονα συναισθήματα (Rogers, 1951, Moore, Presbury, Smith & McKee, 1999)¹⁰. Κάθε παιδί έχει ανάγκη να γίνεται σεβαστό από τους άλλους, να είναι αποδεκτό από τον κοινωνικό περίγυρο, να βιώνει την αγάπη των σημαντικών προσώπων και να βιώνει την ικανοποίηση των αναγκών του (Prochaska & Norcross, 1994)¹⁰. Οι ανθρωπιστικές επιστήμες προσπαθούν να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν, χρησιμοποιώντας την περιγραφή και την παρατήρηση (Plummer, 2000: 23).

Η συγκεκριμένη έρευνα αποτελεί μια μελέτη περίπτωσης, διότι μελετούμε σε βάθος μια ομάδα ανθρώπων, χρησιμοποιώντας ως μέθοδο τη συμμετοχική παρατήρηση (Bell, 1999: 33-34, Cohen & Manion, 2000: 152-163). Στην προκειμένη περίπτωση ως ερευνήτρια παρατηρώ τα χαρακτηριστικά των παιδιών που διαβιούν σε ίδρυμα παιδικής προστασίας, συμμετέχοντας ως μέλος της ομάδας στις δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στις συναντήσεις. Χάρη στην συμμετοχική παρατήρηση συλλέγονται δεδομένα αναφορικά με τη μη λεκτική επικοινωνία. Επίσης μπορεί ο ερευνητής να παρατηρεί την εκδήλωση της συμπεριφοράς του παιδιού και να κρατά σημειώσεις;

¹⁰&¹⁰ Από το βιβλίο του Χατζηχρήστου (υπάρχει στην βιβλιογραφία): a. Rogers C. R. (1951), *Client and psychotherapy*, Boston, MA: Houghton-Mifflin, b. Rogers, 1951, Moore, Presbury, Smith & McKee (1999), *Person-centered approaches*. In H. T. Proud & D. T. Brown (Eds.), *Counseling and psychotherapy with children and adolescents*, (Erd edition, p.p. 155-202, New York: Wiley, c. Prochaska J. O. & Norcross J. C. (1994), *Systems of psychotherapy: A transtheoretical analysis*, Pacific Grove, CA: Books/Cole

Για να επιτευχθεί η διεξαγωγή της έρευνας ως μεθοδολογικό εργαλείο χρησιμοποιήθηκε ένα μεταφρασμένο και διαμορφωμένο project (Dianoia Project) συνδυασμένο με δραστηριότητες – ασκήσεις από την ομάδα του Ελάτε να Παίζουμε πλαισιωμένες από τραγούδια και μουσική της ταινίας “Amelie” και της ομάδας του Ελάτε να Παίζουμε και ένα Έντυπο Παρατηρήσεων για την κάθε συνεδρία. Το project “The self: the story of my life”, αποτελεί ένα μέρος από το “The Dianoia Project” συγγραφέας του οποίου είναι η Laura Formenti που είναι ένα πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης Leonardo da Vinci – Education and Culture. Είναι ένα σημαντικό εγχειρίδιο για κοινωνικούς λειτουργούς, δασκάλους και κοινωνιολόγους. Περιγράφει δραστηριότητες, που πραγματοποιούνται σε μια σειρά εβδομαδιαίων συναντήσεων, και έχουν ως στόχο την αφήγηση της ιστορίας του ατόμου. Αυτό το πρόγραμμα έγινε πιλοτικά από το Πανεπιστήμιο της Ιταλίας Università dell’ Autobiografia σε ενήλικες.

Μέρος του συγκεκριμένου project διαμορφώθηκε έτσι ώστε να γίνει κατανοητό από τα παιδιά και να τους προσφέρει διασκέδαση και ευχαρίστηση. Εκτός από το βασικό κορμό που ως θέμα έχει την ανάδειξη πληροφοριών για την ιστορία του κάθε παιδιού, προστέθηκαν και άλλες δραστηριότητες (παιχνίδια γνωριμίας, εμπιστοσύνης, χαλάρωσης) από την ομάδα του «Ελάτε να Παίζουμε». Με τις ασκήσεις εισάγουμε τα παιδιά στο να εκφραστούν χαλαρώνοντας τα.

Επιλέχθηκε ως τρόπος συλλογής ιστοριών ζωής το παιχνίδι διότι μέσα από τη βιβλιογραφία έχει παρατηρηθεί ότι το παιχνίδι είναι η βιταμίνη της ψυχικής ζωής, καθώς συμβάλλει στην ανάπτυξη και εξέλιξη της σκέψης, την εξέλιξη της ωριμότητας και προετοιμάζει το παιδί να αντιμετωπίσει τη ζωή. Παίζει για να εξελιχθεί να βελτιώσει τον εαυτό του, να αποκτήσει σιγουριά, να δοκιμάσει την αυτονομία του, να αποδείξει πόσο ικανό είναι. Μέσα από το παιχνίδι αναπτύσσει σχέσεις με άλλους, μαθαίνει να ενεργεί με κανόνες (Πατμανόλου, 1997: χ.σ.).

Πολλοί θεωρητικοί ασχολήθηκαν με την έννοια του παιχνιδιού, τα χαρακτηριστικά και τις συνέπειες, όπως οι Freud (παιχνίδι→ανάπτυξη νοημοσύνης), Erikson (παιχνίδι→ελευθερία, πειθαρχία), Γκρος (παιχνίδι→ενστικτώδη βιολογικό χαρακτήρα), Spencer (παιχνίδι→έκφραση της ενεργητικότητας), Swhartzman (παιχνίδι→εσωτερική κατάσταση του «παιχνιδιάρικου» παιδιού), Levin (παιχνίδι→ανάμεσα σε πραγματικότητα και φαντασία), Debesse (παιχνίδι→σε κάθε ηλικία μέσο έκφρασης), Baumann (παιχνίδι→βάση του ο συναγωνισμός), Schiler (παιχνίδι→αναγκαιότητα δημιουργικότητας και ελεύθερης έκφρασης) (Κωσταντινάκος, 1985, 1986: χ.σ.).

Θα σταθώ στον Piaget, ο οποίος αναφέρει ότι το παιδί από μικρή ηλικία χειρίζεται τα πράγματα ελεύθερα και αλλοιώνει την πραγματικότητα με σκοπό να ικανοποιήσει προσωπικές του ανάγκες και επιθυμίες. Το παιχνίδι λοιπόν παίρνει μια συμβολική μορφή, αφού χειρίζεται τις εμπειρίες και τα συναισθήματα του με τρόπο συμβολικό, ελεύθερο, φανταστικό. Αργότερα, το είδος του παιχνιδιού είναι οργανωμένο με σαφή επιδιωκόμενο στόχο και κανόνες δράσης και συνεργασίας.

Είναι γνωστό ότι το παιχνίδι έχει συνδεθεί με τη δημιουργικότητα, την ανάπτυξη κοινωνικών ρόλων και μια σειρά από άλλα γνωστικά και κοινωνικά φαινόμενα. Καθώς ο κόσμος του παιδιού επεκτείνεται, καταστάσεις, γεγονότα και δραστηριότητες, όλες οι νέες εμπειρίες τείνουν να ενσωματωθούν και να εκφραστούν στο παιχνίδι. Το παιχνίδι ενδείκνυται σε σύγκριση με τις άτυπες και άχρωμες ερωτήσεις για να μπορέσει κάποιος να πλησιάσει ένα παιδί, να το χαλαρώσει και να του εμπιστευτεί τον εσωτερικό του κόσμο. Είναι γεγονός ότι κατά την διάρκεια του παιχνιδιού το παιδί εκφράζει έμμεσα ή συμβολικά ανησυχίες, φόβους, εμπειρίες. Μπορεί με αυτό τον τρόπο να ξαναφέρει στο μυαλό του διάφορες εικόνες, συμβάντα, γεγονότα (Garvey, 1990: 12, 18). Αποτελεί γεγονός ότι η ελληνική πραγματικότητα τώρα προσπαθεί να δοκιμάσει τέτοια πρωτότυπα προγράμματα.

Έγινε προσπάθεια ν' αποφευχθεί κατά την καταγραφή των παρατηρήσεων το υποκειμενικό και πιθανόν προκατειλημμένο στοιχείο, και να είμαι ως ερευνήτρια αντικειμενική απέναντι στα παιδιά.

Τα δεδομένα καταγράφηκαν με τη βοήθεια βιντεοκάμερας - αφού πήραμε την έγκριση των παιδιών και των υπεύθυνων - και αναλύθηκαν.

Ως πληθυσμός προς διερεύνηση επιλέχθηκαν τα παιδιά που φιλοξενούνται σε ίδρυμα του νομού Μαγνησίας, το όνομα του οποίου δεν αναφέρεται για να διασφαλίσουμε την ανωνυμία και την προσωπικότητα των παιδιών. Είναι γνωστό ότι το ίδρυμα φιλοξενεί διάφορες ηλικίες. Δεν μπορέσαμε να επιλέξουμε μια ορισμένη ηλικιακή ομάδα, διότι όλα τα παιδιά ήθελαν να συμμετάσχουν και να μοιραστούν τη χαρά και τη διασκέδαση. Έτσι το ίδρυμα καθόρισε τον πληθυσμό. Η πληθυσμιακή ομάδα, λοιπόν, αποτελούνταν από διάφορες ηλικίες, 6 έως 18 ετών (νηπιαγωγείου – δημοτικού – γυμνασίου – λυκείου). Συνολικά συμμετείχαν 16 παιδιά. Βέβαια ο αριθμός αυξομειωνόταν σε κάθε συνεδρία, συνήθως απουσίαζε 1 παιδί για διάφορους λόγους (διάβασμα, φροντιστήρια, απουσία από το χώρο του ιδρύματος). Το δείγμα, όπου και πήραμε τις περισσότερες πληροφορίες που αφορούσαν την ιστορία των παιδιών ήταν 10, 3 κορίτσια και 7 αγόρια, ηλικίας από 9 έως 18 ετών. Τα αποτελέσματα δεν γενικεύονται μιας και το θέμα της έρευνας είναι ιδιαίτερα

ευαίσθητο και προσωπικό. Αυτό που θέλαμε ν' αναδειχθεί είναι ότι μέσα από το παιχνίδι και την φαντασία μπορεί κάποιος να μάθει πολλά πράγματα για ένα παιδί.

Η ομάδα, αν και ήταν ανομοιογενής βασίστηκε στην ικανότητα των συμμετεχόντων (παιδιών) να μαθαίνουν μέσα από την εμπειρία. Στην προκειμένη περίπτωση ήθελα τα παιδιά να έρθουν πιο κοντά με τον εαυτό τους και να αφηγηθούν στιγμές της ζωής τους στα υπόλοιπα μέλη (Ναυρίδης, 2005: 123).

Η έρευνα της εργασίας αυτής διεξήχθη σ' ένα ευρύχωρο περιβάλλον, για να μπορούμε να κινηθούμε όταν πραγματοποιούσαμε κινητικές δραστηριότητες. Ήταν λιτά διακοσμημένο, αφού το κτίριο είναι αρκετά καινούριο και οι χώροι ακόμη διαμορφώνονται.

Για την πραγματοποίηση της έρευνας χρειάστηκε να εκπληρωθούν 5 επισκέψεις – συνεδρίες, η καθεμία από τις οποίες διαρκούσε η καθεμία 1.30 ώρα. Το χρονικό διάστημα κατά το οποίο πραγματοποιήθηκαν οι επισκέψεις για τη διεξαγωγή της έρευνας ήταν από 15.5.08 έως 5.6.08, με κάποιες διακοπές ενδιάμεσα.

Παρακάτω παρατίθεται το project διαμορφωμένο και μεταφρασμένο. Δεν πραγματοποιήθηκαν όλες οι δραστηριότητες εξαιτίας των απαιτήσεων σε υλικό και χρόνο (κάμερες, φωτογραφικές μηχανές, πρωινές ώρες κ. λπ.), αφού το πρόγραμμα των παιδιών δεν ήταν ίδιο. Ωστόσο, αναφέρονται ως επιπρόσθετο υλικό για κάποιον που θέλει να το εφαρμόσει σε οποιοδήποτε χώρο με ενήλικες ή ανήλικους.

Παρατηρήσεις κατά την διάρκεια της διεξαγωγής των παιχνιδιών

Όσο σχεδιάζα την ερευνητική μου διαδικασία, καλούμουν να λάβω μέρος ως ένα «νέο μέλος» σε μια πληθυσμιακή ομάδα που από μόνη της είναι δύσκολο να την προσεγγίσει κάποιος, γιατί είναι παιδιά. Αυτά τα παιδιά δέχονται συνεχώς επισκέψεις από κοινωνικούς φορείς, από σπουδαστές, από πολίτες, γνωρίζοντας ότι αποτελούν μια ομάδα που η μοίρα τους όρισε να βρεθούν σε ένα μεγάλο σπίτι. Τα παιδιά σε κρίνουν και σαν κριτές είναι δύσκολο να σε δεχτούν. Άραγε, θα μπορούσαν να με δεχτούν και να με βοηθήσουν στην όλη διαδικασία ή θα επικρατούσε ένα κλίμα καχυποψίας και άρνηση συμμετοχής; Ως ερευνήτρια στην πρώτη συνάντηση μου μαζί τους εξήγησα την παρουσία μου και το θέμα της έρευνάς μου, καθώς και πως θα λειτουργούσαμε ως ομάδα (ώρες, ημέρες συναντήσεων, κανονισμοί).

Προβληματίστηκα για το αν θα πρέπει να κρατάω σημειώσεις ή να συμμετέχω ενεργά και εγώ παρατηρώντας παράλληλα τα παιδιά – σύμφωνα πάντα με το τι ορίζει η βιβλιογραφία για τη συμμετοχική παρατήρηση. Σκεφτόμουν ότι το δυναμικό των παιδιών (ηλικία, νοητικό και μορφωτικό επίπεδο) θα με βοηθήσει να βάλω μια τάξη στις

σκέψεις μου, αρκεί να είμαι ανοιχτή και να δεχτώ το καθετί. Ο χώρος έπρεπε να διαμορφωθεί έτσι ώστε να τους κινήσει το ενδιαφέρον να συμμετάσχουν. Θα προσπαθούσα να τους δείξω ότι αυτός θα είναι ο χώρος συναντήσεών μας και θα πρέπει να τον σεβόμαστε. Άπλωσα ένα μεγάλο χαλί και πάνω έβαλα όλα τα μαξιλαράκια που βρήκα στο χώρο του ιδρύματος. Πήρα ένα τραπεζάκι νηπιαγωγείου και επάνω τοποθέτησα το κασετοφωνάκι μου και τα διάφορα υλικά που κάθε φορά θα χρησιμοποιούσα (μπογιές, χαρτιά, σεντόνι, μπάλες, φωτογραφική μηχανή).

Με βοήθησε πολύ το βιβλίο «Παρατηρώντας και καταγράφοντας τη συμπεριφορά των παιδιών» των Cohen, Stern and Balaban, αφού πήρα αρκετά στοιχεία για εκείνα τα σημεία που είναι σημαντικά να παρατηρηθούν (συγκρούσεις, ομάδα, ποιος πλησίασε ποιον, συμπεριφορά, στάση σώματος, δυναμικά της ομάδας).

Ημερ/νία Παρατήρησης: 15.5.2008Διάρκεια: 19:00 – 21:00Βδομάδα: 1^ηΠαρατηρήσεις

Η πρώτη μας συνάντηση ήταν και η καθοριστική για το τι πρόκειται να ακολουθήσει. Ήταν πολύ δύσκολο να συμμετέχουν μόνο τα παιδιά εκείνα που ηλικιακά επιθυμούσαμε να πάρουμε πληροφορίες για τη ζωή τους. Στο ίδρυμα από τα 24 παιδιά που διαβιούν, τα 16 ήθελαν να συμμετέχουν. Μ' έπιασε πανικός! Πώς θα μπορούσα να διατηρήσω μια ισορροπία, να θέσω όρια σε 16 παιδιά ηλικίας 5 έως 18 ετών, ώστε να μπορέσουν να αντεπεξέλθουν στις απαιτήσεις του προγράμματος; Παράλληλα με αυτά τα ερωτήματα, έπρεπε να έχω στο νου μου και το κλίμα που επικρατούσε στο χώρο. Έπρεπε όλα τα παιδιά να χαλαρώσουν και να μη νιώθουν ότι απειλούνται από την παρουσία μου. Αφού καθίσαμε κάτω και με πολύ δυσκολία ηρέμησαν τους εξήγησα τον ρόλο μου και την παρουσία του βοηθού μου, αναφέρθηκα στο λόγο για τον οποίο ήμουν εκεί και ζήτησα την άδεια να τραβήξω βίντεο. Τα παιδιά συμφώνησαν, παρόλο που με κοιτούσαν καχύποπτα από τη μία και από την άλλη ήθελαν να ξεκινήσουμε τα παιχνίδια.

Αυτό που μου έκανε ιδιαίτερη εντύπωση καθ' όλη την συνάντηση ήταν ότι τα μεγάλα παιδιά είχαν υπό την επίβλεψή τους τα μικρότερα παιδιά. Τους εξηγούσαν, τα μάλωναν, τα κρατούσαν αγκαλιά ώστε να μην κάνουν φασαρία, τα βοηθούσαν. Τα επιβράβευα και αυτό τα έκανε πιο υπεύθυνα ακόμα.

Η επιλογή της ταινίας, ευτυχώς, ήταν καλή αφού τους άρεσε μιας και όλοι αγαπούσαν τον χορό και συγκεκριμένα το brake dance. Την είχαν ξαναδεί, οπότε γνώριζαν την ιστορία. Ανάμεσα τους ήταν ο Α., ο οποίος φέρει δείγματα θηλυπρεπών συμπεριφορών. Στην αρχή δεν ήθελε να εκφράσει την αγάπη του για το μπαλέτο. Όλοι γνωρίζουν ότι ο Α. «διαφέρει». Όταν, όμως, τους είπα κάποια πράγματα με αφορμή τον ήρωα της ταινίας χαλάρωσαν όλοι, ακόμη και ο Α., ο οποίος ανοίχτηκε. Έλαμπε κάθε φορά που μιλούσε για τον χορό. Κάποια παιδιά ταύτισαν κάποια γεγονότα του ήρωα με δικά τους, από τις οικογένειες τους και εκφράστηκαν.

Μεγάλη εντύπωση μου έκανε η όλη προσπάθεια του Β. Ένα παιδί παρατημένο χωρίς πατέρα, με πολλά προβλήματα, με νοητική και περιβαλλοντική καθυστέρηση που με μεγάλη προθυμία παρακολουθούσε και προσπαθούσε να ακολουθήσει τους άλλους.

Συμμετείχε στην συζήτηση. Είναι ένα παιδί με πολλή ενέργεια. Κάνει ό, τι κάνουν οι άλλοι.

Μας πήρε πολύ χρόνο να γράψουμε τα ονόματα (α' δραστηριότητα) αφού αρκετά μικρά παιδάκια δεν γνώριζαν να γράφουν. Έτσι τα μεγάλα τα βοηθούσαν. Ήθελαν να προσπαθήσουν και να κάνουν αυτό που ζητούσα. Τους έδωσα αρκετό χρόνο, αν και γνώριζα ότι παρέκκλινα από τον καθορισμένο χρόνο του προγράμματος.

Ο Μ. ήταν ένα παιδί που απαιτούσε την προσοχή όλων. Δεν ήθελε να μοιράσει τα πράγματα και δεν ακολουθούσε εύκολα τον ρυθμό της ομάδας. Απαιτούσε και γκρίνιαζε σ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη σύγκρουση του με τ' άλλα παιδιά. Από την πρώτη συνάντηση φάνηκε ότι ο Μ. δεν αποτελεί και το πιο συμπαθή παιδί μέσα στο χώρο του ιδρύματος. Κανείς δεν τον ήθελε δίπλα του.

Τα περισσότερα παιδιά χρησιμοποίησαν χρώματα, κάποια - κυρίως τα μεγάλα - στόλισαν τα ονόματα τους με σύμβολα και ζωγραφιές πράγμα που δηλώνει ότι διαθέτουν φαντασία. Επίσης, η πλειοψηφία γνώριζε από ποιόν πήρε το όνομά του και πότε γιορτάζει.

Προσπαθούσα να κρατάω σημειώσεις. Ήταν πολύ δύσκολο, αφού έτσι έχανα την επαφή με τα παιδιά και τα παιδιά παρακολουθούσαν τι έγραφα. Σταμάτησα να σημειώνω. Σκέφτηκα ότι προς το τέλος θα σημειώσω τα πιο σημαντικά και βλέποντας τα dvd, διαβάζοντας και τα ιστορικά, θα μπορούσα να συνθέσω την ιστορία του κάθε παιδιού.

Προς το τέλος της συνάντησης δεν έδιναν σημασία στην κάμερα. Δεν ασχολιόντουσαν καν. Ήθελαν να παίζουν. Όταν έβρισκαν χρόνο έκαναν τα δικά τους. Ο βοηθός μου έπαιξε σημαντικό ρόλο. Ως άντρας μπορούσε να τα ηρεμήσει. Τους άρεσε που έκανε άλλο επάγγελμα από το δικό μου και αυτό δεν επηρέασε καθόλου το πρόγραμμα. Τον είχα προετοιμάσει. Στο τέλος της βραδιάς φτάσαμε στο σημείο να επιθυμούν να κάνουμε κι άλλα πράγματα και εγώ να έχω εξαντληθεί. Πάντα ενημέρωνα τα παιδιά τι να φέρουν στην επόμενη συνάντηση με βάση το πρόγραμμα.

Δεν με βοήθησαν να μαζέψω τα πράγματά μας, αλλά τους εξήγησα ότι αυτά θα μείνουν στο χώρο τους και την επόμενη φορά θα τα τοποθετήσουμε ξανά στη θέση τους.

Η πρώτη συνάντησή μου άφησε μια σχετικά καλή γεύση. Είναι μια νέα εμπειρία για μένα και ελπίζω και για τα παιδιά.

Ημερ/νία Παρατήρησης: 19.5.2008

Διάρκεια: 19:00 – 20:30

Βδομάδα: 2^η

Παρατηρήσεις

Στη δεύτερη συνάντηση κάποια από τα παιδιά με βοήθησαν με την τακτοποίηση των πραγμάτων και αυτό με χαροποίησε ιδιαίτερα. Στην παρέα ήρθε ένα νέο μέλος, ένα κοριτσάκι, οπότε έπρεπε όλοι να την καλωσορίσουμε, να μας γνωρίσει και να την γνωρίσουμε. Όλοι συμμετείχαν και είπαν και άλλα πράγματα για τον εαυτό τους. Σε ό,τι αφορά το παιχνίδι ενεργοποίησης όλοι έπαιζαν, γελούσαν και χόρευαν.

Επειδή, ο κύριος κορμός ασχολιόταν με πιο βαθύ και ουσιαστικό θέμα – φωτογραφίες και αναμνήσεις – προετοιμάστηκα φέρνοντας η ίδια φωτογραφίες μου. Ξεκίνησα ρωτώντας ποιοι έφεραν φωτογραφίες. Με λύπη διαπίστωσα ότι ελάχιστοι ήταν αυτοί που θυμήθηκαν να φέρουν. Ξεκίνησα να εξιστορώ η ίδια και έπειτα τα παιδιά που είχαν φέρει. Είχα δανειστεί από το ίδρυμα το αρχείο άλμπουμ με φωτογραφίες, ώστε αν κάποιος ήθελε να μας δείξει κάτι να έβγαζε μέσα σε αυτά. Στην πορεία σιγά σιγά κάποια παιδιά άρχισαν να ζητούν την άδεια να πάνε στα δωμάτια τους, για να φέρουν φωτογραφίες. Και βέβαια τους την έδωσα. Χάρηκα με αυτή την τροπή των πραγμάτων. Σκέφτηκα ότι ο τρόπος μου να παρουσιάσω πρώτα τις δικές μου φωτογραφίες τα έκανε να με εμπιστευτούν και παρακολουθώντας με να θελήσουν να συμμετάσχουν κι εκείνα.

Και αυτή τη φορά παρατήρησα τα μεγάλα παιδιά να βοηθάνε τα μικρά και να τα μαλώνουν. Όλοι συμμετείχαν όπως μπορούσαν. Ένας μικρός 5χρονος μου φέρε για φωτογραφίες πολλές χάρτινες εικόνες αγίων και ήταν χαρούμενος που τις έδειχνε. Μου έδειξαν φωτογραφίες συγγενών, φίλων, ανθρώπων που συμπαθούν και αγαπούν, που δεν έχουν δει ποτέ. Σύγκριναν τον εαυτό τους στο παρελθόν και στο παρόν.

Μια μάνα που είχε να δει τα παιδιά της χρόνια, τα επισκέφτηκε και έβγαλαν φωτογραφίες. Αν και τα παιδιά της είχαν να την δουν πολύ καιρό, κρατούσαν τις φωτογραφίες σαν φυλαχτό. Ιδίως ο Μ. είχε τη φωτογραφία της μαμάς του στο κομοδίνο. Και σ' αυτή τη συνάντηση ήταν ανυπόμονος και απαιτητικός.

Σε ό,τι αφορά την στάση του σώματός τους, όλα τα παιδιά χάλασαν τον κύκλο της ομάδας και προσπαθούσαν να δώσουν τις φωτογραφίες τους, για να μιλήσουν γι' αυτές. Ακόμη και η Ζ., που στην πρώτη συνάντηση παρόλο που ήταν παρούσα, στην

ουσία το σώμα της δήλωνε ότι ήταν εκεί απλά για να συμμετέχει, σ' αυτή τη δραστηριότητα συμμετείχε ενεργά.

Η συνάντηση ήταν πιο ουσιαστική και μου έδωσε αρκετά στοιχεία για τα παιδιά, τα μέλη της οικογένειάς τους, τα πρόσωπα που αγαπούν.

Ημερ/νία Παρατήρησης: 22.5.2008

Διάρκεια: 19:00 – 20:30

Βδομάδα: 4^η

Παρατηρήσεις

Σήμερα τα παιδιά με εξέπληξαν. Με βοήθησαν να τοποθετήσουμε το χαλί και τα πράγματα, με αγκάλιαζαν και με ρωτούσαν τι θα παίζουμε και τι θα κάνουμε. Αναπτερώθηκε το ηθικό μου. Το κλίμα ήταν πιο ευχάριστο.

Είχα ζητήσει από τα παιδιά να παρουσιάσουν τα αγαπημένα τους πράγματα και με χαρά διαπίστωσα ότι τα περισσότερα είχαν φέρει. Μικροί και μεγάλοι. Ακόμη μια ουσιαστική συνάντηση. Μετάλλια, φωτογραφίες, παιχνίδια, αγαπημένα βιβλία, γράμματα, ημερολόγια πλημμύρισαν το χαλάκι μας. Ξεκίνησα πάλι εγώ δείχνοντας και μιλώντας για τα αντικείμενα που είχα φέρει. Τα μικρά παιδιά προσπαθούσαν να εξηγήσουν γιατί το κόκκινο φορτηγάκι είναι το αγαπημένο τους αντικείμενο και να θυμηθούν ποιος το έφερε. Ήταν αστείο ν' ακούς κάποιο άλλο παιδί να λέει «Αυτό είναι δικό μου και όχι δικό σου». Τους εξηγούσα όμως ότι η προσπάθεια μετράει και η θέληση για συμμετοχή, ακόμη και αν το παιχνίδι που έφερε κάποιο παιδί ανήκει σ' άλλο.

Ο Χ., η Α., η Α., ο Δ., είχαν φέρει ως αγαπημένο αντικείμενο κάτι από ένα σημαντικό άτομο που αποχωρίστηκαν, που πέθανε. Με συγκίνησε ιδιαίτερα ο Χ., το μεγαλύτερο από τ' αγόρια, που μου εμπιστεύτηκε ένα γράμμα από τον πατέρα του. Δε θέλησε να το διαβάσει, αλλά ήθελε να αναφέρει σ' όλους πόσο σημαντικό είναι γι' αυτόν και τι σημαίνει. Όταν μιλούσε γι' αυτό η θλίψη του στο βλέμμα και στον τόνο της φωνής του ήταν εμφανής. Σεβάστηκαν όλα τα παιδιά την στιγμή.

Ο Μ. ήθελε να είναι και πάλι στο επίκεντρο, με αποτέλεσμα να με διακόπτει πολλές φορές και τα παιδιά να προσπαθούν να τον βάζουν στη θέση του. Διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά τον απορρίπτουν πολλές φορές, αφού συνεχώς αναστατώνει την ομάδα.

Ήταν μια ωραία συνάντηση που μου απέδωσε πολλές πληροφορίες για τα παιδιά και που μπορούν να σε βοηθήσουν να δουλέψεις μαζί τους σε βάθος.

Ημερ/νία Παρατήρησης: 2.6.2008

Διάρκεια: 19:00 – 20:30

Βδομάδα: 6^ηΠαρατηρήσεις

Σ' αυτή τη συνάντηση τα παιδιά ευχαριστήθηκαν και χαλάρωσαν με το παιχνίδι ενεργοποίησης. Το διασκέδασαν όπως και εγώ.

Ως κύρια δραστηριότητα τα παιδιά έπρεπε να φτιάξουν την γραμμή της ιστορίας της ζωής τους – όπως εκείνα την έβλεπαν – περικλείοντας τα πιο σημαντικά γεγονότα. Τους άρεσε που θα την έκαναν πάνω σ' ένα φύλλο χαρτί με μπογιές, βάζοντας σε λειτουργία τη φαντασία τους για το πώς θα την απεικονίσουν. Εξάλλου, η ζωγραφική ανέκαθεν ήταν ένας ευχάριστος τρόπος ν' απεικονίσει κανείς ό, τι του αρέσει και αισθάνεται. Είχαν όλα αφοσιωθεί σε αυτό που έκαναν. Άλλοι μαζί, άλλοι μόνοι τους. Το αποτέλεσμα με χαροποίησε ιδιαίτερα. Αυτά που ανέφεραν τα παιδιά με έκαναν να σκεφτώ πόσα έχουν να δώσουν, αρκεί να βρει κάποιος πρωτότυπους τρόπους για να τους δώσει το κίνητρο να τα εκφράσουν. Ήταν διστακτικά στην αρχή για να εξηγήσουν τι απεικονίζουν οι γραμμές τους, όμως χαλάρωσαν και όλα θέλησαν να διαβάσουν τι έγραψαν.

Για μια ακόμη φορά με συγκίνησε η προσπάθεια των μικρών παιδιών που έκαναν την δική τους γραμμή ζωής με ορνιθοσκαλίσματα και εξηγούσαν με τον δικό τους τρόπο τι σημαίνει. Και πάλι τα μεγάλα βοήθησαν τα μικρά στην όλη δραστηριότητα.

Ο Δ. και ο Χ. (δεν είναι αδέρφια) βρήκαν ένα πολύ ωραίο τρόπο να παρουσιάσουν την ζωής τους με τη μορφή καρδιογραφήματος, διότι και τα δύο για πολύ καιρό περιφέρονταν σε νοσοκομεία πριν φιλοξενηθούν στο ίδρυμα. Επίσης το χώρισαν σε χαρά και λύπη, αφού με διαφορετικούς τρόπους χτυπάει η καρδιά μας στη χαρά και με διαφορετικούς στη λύπη.

Ο Α., ο οποίος ερχόταν στις τελευταίες συναντήσεις έγραψε ένα φοβερό κείμενο για την ιστορία του:

«Μ.Χ. 1993 → 2008

Για να φυτέψουμε ένα φυτό παίρνουμε τον σπόρο τον φυτεύουμε και με τα χρόνια μεγαλώνει. Έτσι και εμείς οι άνθρωποι γεννιόμαστε και σιγά σιγά μεγαλώνουμε έτσι και εγώ. Γεννήθηκα το 1993 μεγάλωσα σχεδόν ως τα 6 μου χρόνια στο χωριό μου τον Άγιο Βλάση έμενα με τον μπαμπά μου και τα αδέρφια μου, πέρασαν τα χρόνια γρήγορα και έφτασα ως τα οχτώ μου χρόνια το 2001. τον Μάιο του 2001 ημέρα Τρίτη

ήρθα εδώ και άλλαξε η ζωή μου έχω πιο πολλά πράγματα από ότι είχα περνάω πιο ωραία, γνώρισα καινούργιους φίλους όπου αυξάνονται συνεχώς. Σε αυτόν τον χώρο που είμαι τον αγαπώ πολύ γιατί μου έχει προσφέρει πολλά πράγματα αλλά έχω περάσει και κακές στιγμές όπως να μαλώνω με τα παιδιά και μερικές φορές αυτό οδηγείται να μαλώνω και σπάνιες φορές με τις κυρίες. Έφτασε 2008 και έχω αλλάξει. Είμαι 15 χρονών μήνας Μάιος ημέρα Δευτέρα και ώρα 10:00. Το μέλλον μου το έχω σκεφτεί, θέλω να ασχοληθώ με brake dance σαν χόμπι, και για δουλειά μηχανικός αυτοκινήτων για τα υπόλοιπα χρόνια θα δούμε στο μέλλον γιατί η ζωή συνεχίζεται.....».

Επίσης ο Μάριος Κ. έγραψε:

«Γεννήθηκα 1998. Να είναι καλά όλοι και γεροί. Γενέθλια 27 Ιουνίου. Χάρηκα που πήγα σε καινούργιο σχολείο. Έξι αδερφάκια. Τρίτη τάξη. Έφυγε η μαμά μου. Χάρηκα που έκανα καινούργιους φίλους. Χάρηκα που ήρθα εδώ».

Ο Μάριος Κ. είναι από τα παιδιά που θέλουν να τραβούν την προσοχή και όταν δεν το πετυχαίνει εκνευρίζεται και γίνεται ενοχλητικός. Υπήρχαν στιγμές που επιτίθονταν σε κάποιο παιδί. Σε όλες τις συνεδρίες προκαλούσε πρόβλημα με αποτέλεσμα τα παιδιά να τσαντίζονται και να του κάνουν παρατηρήσεις. Ήξεραν πώς να του μιλήσουν για να τον βάλουν στη θέση του. Πολλές φορές μου έλεγαν «Έτσι κάνει κυρία Ματίνα. Αφήστε τον» ή «Ό, τι θέλει ο Μάριος θα γίνεται»; Η πλειοψηφία των παιδιών είχε δίκιο, οπότε ή έφευγε για λίγο ο Μάριος από την παρέα και ηρεμούσε ή δεν του δίναμε σημασία, οπότε βαριόταν μόνος και συμμετείχε ξανά.

Δυστυχώς, το παιχνίδι της χαλάρωσης στη συγκεκριμένη συνεδρία δεν τα ικανοποίησε, διότι ήταν πολύ χαλαρωτικό. Ήθελαν κάτι πιο ζωηρό και έντονο. Τους εξήγησα ότι πολλές φορές πρέπει να ξεκουράζουμε το σώμα και το μυαλό μας. Τους τόνισα τη σημασία της συγκεκριμένης δραστηριότητας που στόχο είχε την ανάδειξη της αξίας της μη λεκτικής επικοινωνίας. Ότι δηλαδή είναι σημαντικό να γνωρίζουμε ότι χρησιμοποιώντας οποιοδήποτε μέλος του σώματός μας μπορούμε να επικοινωνήσουμε με κάποιον, χωρίς να ανταλλάξουμε κουβέντα. Το σώμα μπορεί να εκφράσει τι αισθανόμαστε. Αυτό που συνέβη με προβληματίσε, αλλά δεν απογοητεύτηκα. Τα παιδιά είναι καλό να δέχονται καινούρια ερεθίσματα και να αποκομίζουν κάτι από την όλη διαδικασία.

Ημερ/νία Παρατήρησης: 5.6.2008

Διάρκεια: 19:00 – 20:30

Βδομάδα: 7^η

Παρατηρήσεις

Σήμερα τα παιδιά ήταν προβληματισμένα, διότι ήξεραν ότι το πρόγραμμα ολοκληρώνεται και με ρωτούσαν συνεχώς αν θα συνεχίσουμε να παίζουμε και να κάνουμε διάφορα πράγματα. Τους εξήγησα για μια ακόμη φορά γιατί ήμουν εκεί και ότι ο χώρος που εργαζομαι απαιτεί πολύ χρόνο. Απογοητεύτηκαν και στενοχωρήθηκαν, αλλά χάρηκα, γιατί φάνηκε ότι τα παιδιά το διασκέδασαν.

Σε ό,τι αφορά τον κύριο κορμό της συνεδρίας, παρόλο που τους είχα ζητήσει να πάρουν συνεντεύξεις από αγαπημένα και οικεία πρόσωπα, δυστυχώς 2 παιδιά έφεραν κάποιες συνεντεύξεις. Ήταν περίοδος προετοιμασίας εξετάσεων και ήταν δύσκολο να συγκεντρωθούν τα ερωτηματολόγια που είχα φτιάξει. Διάβασα σε όλους αυτές που είχα μόνο συγκεντρώσει.

Ο αποχαιρετισμός ήταν δύσκολος. Παρόλα αυτά σε ένα μεγάλο χάρτη με χρωματιστές κορδέλες ξεκινήσαμε το ταξίδι μας. Γεννημένοι σε διαφορετικό τόπο καταλήξαμε να μένουμε όλοι στο ίδιο μέρος και η μοίρα να ενώσει τις ζωές μας, μέσα από ένα πρόγραμμα, με αποτέλεσμα ν' αλληλοεπηρεάζονται και ν' αλληλοσυνδέονται. Συμφωνήσαμε ότι όλοι είμαστε μία ομάδα ανεξαρτήτου ηλικίας, τόπου καταγωγής, μορφωτικού επιπέδου κ.α. Όλοι αποτελούμε μέλη μιας ομάδας που ανεξαρτήτως συμπάθειας ή αντιπάθειας δεθήκαμε και ανταλλάξαμε πληροφορίες για τον εαυτό μας.

Σε γενικές γραμμές σε όλες τις συναντήσεις μου τα μικρά παιδιά, ηλικίας 4 – 6 με δυσκολία συμμετείχαν στην όλη διαδικασία. Παρόλα αυτά παρακολουθούσαν όσο μπορούσαν και συμμετείχαν κυρίως στα παιχνίδια. Από τα μεγάλα παιδιά εκείνη που μου έκανε ιδιαίτερη εντύπωση ήταν η Ζωή. Ένα κορίτσι με δυνατή προσωπικότητα – αντράκι (αφού ήταν το μόνο κορίτσι ανάμεσα σε πολλά αγόρια), δύσκολος κριτής. Η στάση του σώματος σε όλες τις συνεδρίες ήταν αμυντική, το ένα μέρος του κορμιού της ήταν μέσα στο κύκλο, το άλλο προς τα έξω. Ένιωθα ότι καταπιεζόταν, ότι ήθελε να είναι απαραίτητη. Με δυσκολία έλεγε κάτι για κείνη. Συμμετείχε μόνο, όταν της απεύθυνα τον λόγο και από περιέργεια. Βέβαια στις δραστηριότητες έπαιρνε μέρος με προθυμία. Επίσης,

όταν ξεχνιόταν, χαλάρωνε και ανοιγόταν πιο πολύ. Η όλη της στάση, η ομιλία και η όψη της την έκαναν να δείχνει «αγοροκόριτσο». Και έτσι ήταν. Η Ζωή σύμφωνα με το ιστορικό ήταν το πρώτο κορίτσι ανάμεσα σε πολλά αγόρια. Είχε ως πρότυπο τα αγόρια που μεγάλωνε μαζί τους και τα αδέρφια της. Το ύφος της, οι συμβολισμοί της, ο τρόπος της την έκαναν να ξεχωρίζουν μέσα στην ομάδα. Με τη Ζωή μπορεί κάποιος να κάνει απίστευτη δουλειά. Εκείνη καθορίζει το τι θα πει και πως και τι θα κρατήσει για τον εαυτό της.

Ο Μάριος από την άλλη ήταν ένα δύσκολο παιδί. Ζητούσε συνεχώς επιβεβαίωση για το αν έκανε μια δραστηριότητα σωστά ή μου τραβούσε την προσοχή «Κυρία σας αρέσει;», «Α! Ξέχασα να σας δείξω και αυτό». Ήταν δύσκολο να του θέσω όρια. Πολλές φορές αφιέρωνα αρκετό χρόνο, με αποτέλεσμα να νιώθω άσχημα, γιατί παραμελούσα τα άλλα.

Τα παιδιά μιλούσαν για το μέλλον τους με μεγάλη προσμονή. Όλα είχαν να πουν ένα όνειρό τους. Με πικρία, μελαγχολία, νοσταλγία μιλούσαν κυρίως για τα συγγενικά τους πρόσωπα, αλλά αυτό ερχόταν σε αντίθεση με τη χαρά που τους έδινε η παρουσία τους στο χώρο του ιδρύματος, αφού στο μεγάλο σπίτι τα είχαν όλα. Όλα τα παιδιά περίμεναν ν' ακούσουν κάτι από την δική μου ιστορία, πριν μιλήσουν αυτά και εγώ δε δίσταζα.

Συνοψίζοντας γίνεται κατανοητό ότι όλες οι δραστηριότητες μπορούν να επαναληφθούν σε μεγαλύτερη διάρκεια και να δώσουν νέα στοιχεία για τη ζωή των παιδιών, αρκεί να έχει ο επαγγελματίας τη διάθεση να γίνει ένα με αυτά και να μιλήσει και ο ίδιος για τον εαυτό του.

Παρουσίαση project: Μετάφραση και Διαμόρφωση από την Πατσή Ματίνα

1^η ΜΕΡΑ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α' ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ: Παιχνίδι Γνωριμίας

1) Υλικά: Ψαλίδια, κόλλες, κόλλες Α4, ξύλα κ.α. υλικά για να φτιάξει το κάθε παιδί το όνομά του

Οδηγίες: «Γράψε» το όνομα σου χρησιμοποιώντας τα διάφορα προαναφερθέντα υλικά. Έπειτα ο συντονιστής κάνει κάποιες ερωτήσεις; Από ποιόν πήρες το όνομα σου; Τι λέει για σένα αυτό; Τα παιδιά συστήνουν τον εαυτό τους.

Μουσική: Lir (Wim Mertens)

Το βαλς του γάμου (Ελένη Καραϊνδρού)
Κοντέσσα Εστερχάζυ (Μάνος Χατζιδάκης)

Β' ΚΥΡΙΟΣ ΚΟΡΜΟΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Για τον εκπαιδευτή/συντονιστή → Χρειάζεται: Τηλεόραση, DVD, ταινία «Billy Eliot. Γεννημένος χορευτής». Αποσπάσματα από την ταινία, τα οποία όμως έχουν μια συνέχεια στην εξέλιξη της ζωής του ήρωα.

Οδηγίες: Σ' αυτή τη συνεδρία έμφαση δίνεται στη συνάντηση όλων των παιδιών και στη γνωριμία μεταξύ τους και η ενημέρωσή τους για το θέμα των συναντήσεων «Ο εαυτός μου: η ιστορία της ζωής μου». Μπορούμε να το κάνουμε χρησιμοποιώντας οπτικο-ακουστικά μέσα. Αυτή η συνεδρία είναι μια γενική εικόνα για την εβδομάδα που έρχεται.

Στόχοι:

- Τα παιδιά συναντούν τ' άλλα παιδιά
- Τα παιδιά εκφράζουν τις προσδοκίες τους γι' αυτή την ομάδα (κύκλο).
- Τα παιδιά έχουν μια γενική από το πώς να χρησιμοποιούν τα οπτικο-ακουστικά μέσα με σκοπό να εκφράσουν το περιεχόμενο τους στην ομάδα, όσον αφορά το θέμα «ο εαυτός μου: η ιστορία της ζωής μου»

Περιγραφή της συνεδρίας:

Οδηγίες: Ο συντονιστής εξηγεί το σκοπό αυτού του θέματος

Εισαγωγική δραστηριότητα:

Δραστηριότητα που αφορά το φιλμ: Ομαδική εργασία: Βλέπετε το φιλμ για τη ζωή ενός ατόμου (διάσημου ή μη). Κατά τη διάρκεια του βίντεο πρέπει να προσέχεις διάφορα πράγματα.

- Τί σου κάνει εντύπωση;
- Ποιες είναι οι τυπικές συνήθειες του ατόμου;
- Ποια είναι η πορεία της ζωής του;
- Έχει αλλάξει η ζωή του ατόμου (πραγματοποίησε τα όνειρα του, έμεινε ίδια);
- Ανακάλυψες κάτι από την ταινία που σου θυμίζει τον εαυτό σου;
- Είδες κάτι από την ταινία που αντικατοπτρίζει τον εαυτό σου;
- Έχεις σκεφτεί ποτέ τη ζωή σου τα επόμενα χρόνια;

Εργασίες στο σπίτι για την επόμενη εβδομάδα:

Φέρτε μαζί σας: Μια παλιά σας φωτογραφία.

Προσοχή: Ερωτήσεις για τις εργασίες στο σπίτι μπορούν να γίνουν μετά τη συνεδρία

Γ' ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ: Παιχνίδι Αποχαιρετισμού

«Γεια χαρά»

Η ομάδα χαιρετιέται μ' έναν πρωτότυπο τρόπο, π.χ. χειραψία και υπόκλιση ή σύντομο αυτοσχέδιο τραγουδάκι.

2^η ΜΕΡΑ: ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ

Α' ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ: Παιχνίδι Γνωριμίας

Υλικά: Μπάλα

Οδηγίες: «Είμαι ο ..., .., (λίγα λόγια για τον εαυτό μου), μ' αρέσει το ...»

Η ομάδα είναι καθισμένη σε κύκλο. Ο εκπαιδευτής πετάει τη μπάλα σ' ένα παιδί το οποίο καλείται να πει το όνομα του καθώς και το αγαπημένο το φαγητό ή οτιδήποτε άλλο θέλει. Τα παιδιά επαναλαμβάνουν χαιρετώντας τον:

«Γεια σου Νίκο»

(Δραστηριότητα βασισμένη σε ιδέα του Μανώλη Φιλιππάκη)

Παιχνίδι Ενεργοποίησης: «Οι καλλιτέχνες»

Οδηγίες: Ο συντονιστής ξεσηκώνει τα παιδιά για χορό. Κάθε φορά που η μουσική σταματά τα παιδιά στην αρχή «μαρμαρώνουν» και στη συνέχεια ακολουθώντας τις οδηγίες του δασκάλου, γίνονται: α) μουσικοί, β) ζωγράφοι, γ) χορευτές, δ) ηθοποιοί κ.λ.π.

Μουσική: Γρήγορη χορευτική μουσική.

Β' ΚΥΡΙΟΣ ΚΟΡΜΟΣ - ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Για τον εκπαιδευτή/συντονιστή → Χρειάζεται: (Φωτογραφική μηχανή)

Οδηγίες: Σ' αυτή τη συνεδρία πρόκειται να δούμε εάν τα συναισθήματα, οι στάσεις, οι εκφράσεις μας είναι ακόμη τα ίδια σε σχέση με αυτά που είχαμε σαν παιδιά ζώντας κάποιες αναμνήσεις. Θυμήσου κάποιες αναμνήσεις από την παιδική σου ηλικία. Τί σου λένε για 'σενα; Έχεις αλλάξει εξαιτίας κάποιων συγκεκριμένων αναμνήσεων οι οποίες σου έχουν μείνει στο μυαλό; Είσαι αυτός που ήσουν πάντα;

Στόχοι:

- Το παιδί ελέγχει το εάν είναι σε θέση να μιμηθεί – αναζητήσει την ίδια έκφραση, συναισθημα, ανάμνηση το οποίο είχε σαν παιδί

Περιγραφή της συνεδρίας:

Συζήτηση δραστηριότητας: Τα παιδιά δείχνουν τις φωτογραφίες που έχουν φέρει και τις συζητούν.

- Γιατί διάλεξες αυτή τη συγκεκριμένη φωτογραφία;
- Τι σου θυμίζει;
- Πότε την τράβηξες;

Εργασίες στο σπίτι για την επόμενη εβδομάδα (αν θέλει ο συντονιστής – ερευνητής):

Δραστηριότητα: Εργασία σε ζευγάρια: Φωτογραφίστε ο ένας τον άλλον και προσπαθήστε να πάρετε την ίδια έκφραση και την ίδια στάση του σώματος όταν συμβαίνουν κάποιες καταστάσεις (π.χ. θυμό, γέλια, ευτυχία), ακόμη μπορεί να είναι και αυθόρμητες. Χρησιμοποίησε ένα καθρέφτη για να κάνεις πρακτική τις στάσεις σου.

Φέρτε μαζί σας: Τις φωτογραφίες που σου τράβηξε το ταίρι σου και την προηγούμενη που έφερες.

Γ' ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ: Παιχνίδι Αποχαιρετισμού

Χαρίστε μια λέξη (Με αυτό τον τρόπο καταλαβαίνουμε αν τα παιδιά πήραν κάτι από την όλη συνάντηση και τι εντύπωση τους έκανε)

3^η ΜΕΡΑ: ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ

Σημείωση: Η συνεδρία δεν πραγματοποιήθηκε διότι χρειαζόταν πολύ υλικό ηλεκτρονικό, καθώς και χρόνο για να μπορέσουν να τραβηχτούν αυτές οι φωτογραφίες. Ο λόγος γιατί το ωράριο των παιδιών είναι διαφορετικό και χρειάζονται και την βοήθεια του συντονιστή.

Α' ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ: Παιχνίδι Ενεργοποίησης:

«Πανί – Θάλασσα»

Υλικά: Μπλε ή άσπρο μεγάλο πανί

Οδηγίες: Ο συντονιστής φέρνει στο κύκλο ένα πανί. Κάθε παιδί πιάνει ένα σημείο του. Σηκώνουν το πανί και τοποθετούν επάνω στην αρχή ένα και μετά διάφορα ελαφριά αντικείμενα. Κινούν το πανί στην αρχή ήρεμα, κατευθύνοντας τα αντικείμενα – караβάκια σε συγκεκριμένα σημεία του πανιού – θάλασσα. Σταδιακά αυξάνεται η δυναμική των κινήσεων τους, ενώ προσέχουν πάντοτε να μη βγει το караβάκι στη στεριά – χώρο έξω από το πανί. Αν βγουν τα τοποθετούμε ξανά μέσα με στόχο να διασκεδάσουν και άλλο τα παιδιά.

Β' ΚΥΡΙΟΣ ΚΟΡΜΟΣ - ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Για τον εκπαιδευτή/συντονιστή → Χρειάζεται: Εμφάνιση των φωτογραφιών

Οδηγίες: Αυτή η συνεδρία είναι συνέχεια της προηγούμενης συνεδρίας. Συνεχίζεις με τις φωτογραφίες που πήρες κατά τη διάρκεια της προηγούμενης συνάντησης και συζητήσε εάν τα τωρινά συναισθήματα, στάσεις, εκφράσεις σου είναι διαφορετικά από αυτά που είχες όταν ήσουν πιο μικρό παιδί.

Στόχοι:

- Τα παιδιά τσεκάρουν πότε ήταν πιθανόν ακόμη και τώρα να πάρουν την ίδια έκφραση-συναίσθημα-στάση όπως στην φωτογραφία
- Τα παιδιά προσπαθούν να ανακαλέσουν αναμνήσεις κοιτώντας τις φωτογραφίες

Περιγραφή της συνεδρίας:

Συζήτηση φωτογραφιών: Τι παραμένει ίδιο και τι έχει αλλάξει; Επίσης εξέτασε τις ομοιότητες και τις διαφορές όσον αφορά τα χαρακτηριστικά σου. Ποια είναι η στάση – συμπεριφορά σου ως προς την ζωή τότε σε σύγκριση με την τωρινή σου συμπεριφορά – στάση; Τι αναγνωρίζεις από τον εαυτό σου στη παλιά φωτογραφία που το βλέπεις και τώρα; Συζητήστε τα.

Εργασίες στο σπίτι για την επόμενη εβδομάδα:

Φέρτε μαζί σας: Τρία πράγματα, τα οποία είναι αγαπημένα για σένα. Αυτά μπορεί να είναι οτιδήποτε (μια φωτογραφία σαν είδωλο, ένα εισιτήριο από μια συναυλία κ.λ.π.). Να είσαι δημιουργικός και φέρε οτιδήποτε που σου αρέσει και το οποίο θα λείει κάτι από την ζωή σου.

Γ' ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ: Παιχνίδι Χαλάρωσης

Καθόμαστε σε κύκλο και πιασμένοι. Είμαστε φασόλια ή οποιαδήποτε άλλο όσπριο. Στην αρχή κάνουμε με ήχο το νερό που βράζει, μετά τα φασόλια που σιγά σιγά βράζουν, την σάλτσα που βράζει και αυτήν, το ανακάτεμα των υλικών, μετά σιγοβράζουμε αφού κάποιος μας έκλεισε την φωτιά, τον ήχο όταν πέφτουμε στο πιάτο ξαπλώνοντας ταυτόχρονα στην κοιλιά του άλλου με τα πόδια έξω από τον κύκλο.

4^η ΜΕΡΑ: ΥΠΟΚΟΥΛΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΕΦΗΒΕΙΑ

Α' ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ Παιχνίδι Ενεργοποίησης – Συνεργασίας (ομαδικό παιχνίδι):

«Δίνω ζωή με το σώμα μου»

Υλικά: -

Οδηγίες: Ο συντονιστής ζητάει από τα παιδιά να χωριστούν σε τριάδες (αν κάποιο παιδάκι μείνει μόνο του ή δεν το θέλουν δημιουργεί εκείνος τις ομάδες). Ζητάει από τα παιδιά με το σώμα τους και σε συνεργασία να σχηματίσουν: α) ένα βιβλίο, β) ένα κερί που λιώνει, γ) ένα χαρτί, δ) ένα μεταφορικό μέσο με επιβάτες, ε) ένα αερόστατο που φουσκώνει, στ) μια ζούγκλα που ζωντανεύει: ζητάμε από όλα τα παιδιά να ζωντανέψουν μια εικόνα ενός παραμυθιού που αναφερόταν στη ζούγκλα και μου διάβαζε η μητέρα μου π.χ. Ο Μόγλη. Τα παιδιά παίρνουν ρόλους άγριων ζώων, φυτών, ηρώων.

Β' ΚΥΡΙΟΣ ΚΟΡΜΟΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Για τον εκπαιδευτή/συντονιστή → Χρειάζεται:

Οδηγίες: Παρουσίασε τα πράγματα που έφερες και πως έχουν επηρεάσει τη ζωή σου.

Στόχοι:

- Τα παιδιά βλέπουν τα πράγματα από τα άλλα παιδιά που έχουν φέρει και εκφράζουν τις ιδέες τους γι' αυτά
- Βλέπουν τα πράγματά τους και συνειδητοποιούν την αξία που έχουν γι' αυτά.
- Μοιράζονται μερικά σημαντικά πράγματα για την ζωή τους με τα υπόλοιπα παιδιά

(Περιγραφή της συνεδρίας:

Συζήτηση: Τα παιδιά μπορούν να ρωτήσουν ή να φιλοσοφήσουν γι' αυτό το θέμα της εβδομάδας.

Αυτοσχεδιασμός της δραστηριότητας του βίντεο: Εργασία σε ζευγάρια: Βγάλε μια σύντομη ταινία με τα πράγματα που έφερες. Ο ιδιοκτήτης του γεμάτου φιλμ, δεν λέει τίποτα. Το ταίρι έχει 5 λεπτά να παρουσιάσει τα πράγματα του ιδιοκτήτη σαν να ήταν δικά του και λένε πως μπορεί να έχει επηρεάσει την ζωή του. Ανταλλάξτε ρόλους.

Θυμήσου: δεν πρόκειται να πεις τίποτα από τα δικά σου πράγματα.

Βλέποντας τα φιλμ: Ομαδική εργασία: Δες τα κομμάτια. Επιτρέπεται ο ιδιοκτήτης να πει τι σημαίνουν τα πράγματα γι' αυτόν και γιατί τα διάλεξε. Συζητήστε και δείτε κάθε κομμάτι.

Εργασίες στο σπίτι για την επόμενη εβδομάδα (προτείνεται):

Ανάθεση: Τραβήξτε φωτογραφίες των παρακάτω πραγμάτων:

- Το κρεβάτι σου μόλις έχεις σηκωθεί
- Το πρωινό σου
- Το μεταφορικό μέσο για το σχολείο (αν υπάρχει)
- Το πρώτο πράγμα που κάνεις όταν επιστρέψεις από το σχολείο

Φέρε τις φωτογραφίες στην επόμενη συνάντηση)

Γ' ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ: Παιχνίδι Χαλάρωσης

Σε κύκλο κάνουμε μασάζ στην πλάτη του διπλανού και μετά ξαπλώνουμε στις κοιλότητες τους ακούγοντας χαλαρωτική μουσική με σβηστά τα φώτα.

5^η ΜΕΡΑ: ΣΥΝΗΘΕΙΕΣ

Σημείωση: Η συνεδρία δεν πραγματοποιήθηκε διότι χρειαζόταν πολύ υλικό ηλεκτρονικό, καθώς και χρόνο για να μπορέσουν να τραβηχτούν αυτές οι φωτογραφίες. Ο λόγος γιατί το ωράριο των παιδιών είναι διαφορετικό και χρειάζονται και την βοήθεια του συντονιστή.

Β' ΚΥΡΙΟΣ ΚΟΡΜΟΣ - ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Για τον εκπαιδευτή/συντονιστή → Χρειάζεται: Βιντεοκάμερα, τηλεόραση

Οδηγίες: Ο καθένας έχει συγκεκριμένες συνήθειες, π.χ. ο τρόπος που στρώνεις το κρεβάτι κάθε πρωί, ο τρόπος που τρως κ.λ.π. Ένα άτομο μπορεί να έχει πολλές συνήθειες. Κατά τη διάρκεια της αυτής συνεδρίας μπορείς να εκφράσεις τις συνήθειες σου παλιές και νέες και αν τις παλιές τις ξεπέρασες με την πάροδο του χρόνου.

Στόχοι:

- Το παιδί μαθαίνουν τι είναι οι συνήθειες γι' αυτό
- Το παιδί αντανακλά τον εαυτό του σε σχέση με τις φωτογραφίες
- Το παιδί είναι διατεθειμένο να εκφράσει με λέξεις τι λένε οι συνήθειες γι' αυτόν

Περιγραφή της συνεδρίας:

Συζητώντας τις φωτογραφίες: Ομαδική εργασία: Συζήτησε για τις φωτογραφίες. Τι σου κάνει εντύπωση; Ποια πράγματα διαφέρουν; Υπάρχουν ομοιότητες;

Δραστηριότητα οπτική: Εργασία σε ζευγάρια: Ξεκίνα από μέσα προς τα έξω του σχολείου/χώρου που διαμένεις, έχοντας μια κάμερα μαζί σου. Ψάξε για πράγματα ή καταστάσεις που μπορούν να συνδέονται με τις συνήθειες σου και γύρισε μια ταινία. Πρέπει να τραβήξεις δυο αντικείμενα ή καταστάσεις των παλιών σου συνηθειών και αντίστοιχα των νέων σου συνηθειών (σε βοηθάει το ταίρι σου). Δεν πρέπει να μιλάς στην ταινία. Έπειτα τα μέρη (ταινίες) δείχνονται στα άλλα παιδιά και συζητιούνται στην τάξη. Καθώς βλέπουν τα φιλμ τα παιδιά πρέπει να απαντήσουν τις παρακάτω ερωτήσεις για το κάθε φιλμ:

- Ποια είναι η συνήθεια που απεικονίζει το φιλμ;
- Τι σημαίνει το φιλμ για σένα;
- Τι δεν σημαίνει;
- Αναγνωρίζεις κάποια συνήθεια του εαυτού σου;

Εργασίες στο σπίτι για την επόμενη εβδομάδα:

Δημιουργήστε: Φτιάξε την δική σου γραμμή ζωής - με διάφορο τρόπο (χαρτί, ύφασμα κ.λπ.) - από την μέρα που γεννήθηκες μέχρι τώρα και σημείωσε τις συνήθειες της ζωής σου (τουλάχιστον 8 αντικείμενα), καταστάσεις, φάσεις και στιγμές και τράβηξε αυτή τη γραμμή μια φωτογραφία.

Για σένα: Τι λέει για σενα η γραμμή ζωής σου; Πώς εξελίχθηκε;

Σημείωση: Εδώ έγινε μια αλλαγή στο πρόγραμμα και σαν κύριος κορμός πραγματοποιήθηκε η γραμμή της ιστορίας ζωής στην επόμενη συνεδρία.

6^η ΜΕΡΑ: ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α' ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ: Παιχνίδι Εμπιστοσύνης

Υλικά: Μπλε ή άσπρο μεγάλο πανί

Οδηγίες: Τα άτομα της ομάδας μπαίνουν σε μια σειρά κατά βάρος και χωρίζονται σε ομάδες των 6 ή 8 ατόμων. Όλη η ομάδα κρατάει γύρω γύρω ένα γερό πανί στο οποίο έχει ξαπλώσει πρώτα ο πιο ελαφρύς. Αρχίζουν να τον κουνούν προσεκτικά γύρω γύρω, κυματιστά, κουνηματάκια, πηδηματάκια. Αργότερα τον πετούνε ψηλά, προσέχοντας μην πέσει κάτω.

Β' ΚΥΡΙΟΣ ΚΟΡΜΟΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Για τον εκπαιδευτή/συντονιστή → Χρειάζεται

Οδηγίες: Φτιάξε την δική σου γραμμή ζωής - με διάφορο τρόπο (χαρτί, ύφασμα κ.λπ.) - από την μέρα που γεννήθηκες μέχρι τώρα και σημείωσε τις συνήθειες της ζωής σου (τουλάχιστον 8 αντικείμενα), καταστάσεις, φάσεις και στιγμές και τράβηξε αυτή τη γραμμή μια φωτογραφία.

Για σένα: Τι λέει για σενα η γραμμή ζωής σου; Πώς εξελίχθηκε;

Στόχοι:

- Το παιδί εξηγεί την δική του γραμμή ζωής
- Το παιδί δουλεύει πάνω στην τελική δραστηριότητα

Δουλεύοντας την τελευταία δραστηριότητα: Πάρε συνέντευξη τουλάχιστον από 3 άτομα από το προσωπικό σου περιβάλλον. Πρέπει αν είναι άτομα διαφορετικής γενιάς π.χ. γιαγιά, μητέρα, προστάτης, μικρότερο ή μεγαλύτερο αδερφό. Πρέπει να είναι άτομα τα οποία γνωρίζεις πολύ καλά. Ηχογράφησε αυτή τη συνέντευξη σε ταινία ήχου (μαγνητοφωνάκι). Εν συνέχεια φωτογράφησε το άτομο από το οποίο παίρνεις συνέντευξη και φτιάξε μια διαφάνεια από αυτή τη φωτογραφία. Φέρε τη διαφάνεια και την κασέτα στην τελική συνεδρία για να παρουσιάσεις την τελική εργασία. Παρακάτω παρατίθενται ένας αριθμός από ερωτήσεις προς αυτούς που παίρνεις συνέντευξη:

- Τι με χαρακτηρίζει σαν παιδί στο σχολείο;
- Έχω αλλάξει σαν παιδί;
- Τι με χαρακτηρίζει στην ηλικία που είμαι;
- Ποιες συγκεκριμένες αναμνήσεις έχεις από εμένα (παλιές και τωρινές);
- Ανάφερε ένα ή περισσότερα χαρακτηριστικά / ιδιαιτερότητες του χαρακτήρα μου.

Έχεις την ευχέρεια να κάνεις επιπλέον ερωτήσεις. Θυμήσου ότι έχεις μόνο 5 λεπτά για την παρουσίαση σου. Κατά συνέπεια θα πρέπει να διορθώσεις την κασέτα. Αν έχεις αφήσει κάποιες ερωτήσεις μπορείς να ζητήσεις την βοήθεια του συντονιστή σου.

Γ' ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ: Παιχνίδι Χαλάρωσης

«Χαιρετισμοί»

Υλικά: Σχοινί ή κορδόνι

Τα παιδιά χωρίζονται σε δύο ομάδες και στέκονται αντικριστά, σε απόσταση πέντε μέτρων το λιγότερο. Κάθε παιδί σχηματίζει ζευγάρι με το παιδί που βρίσκεται απέναντι του στην άλλη ομάδα. Στη μέση βρίσκεται ένα σκοινί – γραμμή απαραβίαστο. Ο συντονιστής δίνει εντολές:

- Πηγαίνετε στη γραμμή αργά, προσέχοντας μην αγγίξετε το σκοινί, χαιρετήστε το ζευγάρι σας και ξαναγυρίστε στη θέση σας.
- Πάλι το ίδιο, αλλά πιο γρήγορα αυτή τη φορά.
- Χαιρετήστε χαρούμενα.
- Χαιρετήστε πολύ χαρούμενα και γελαστά.
- Χαιρετήστε θυμωμένα.

- Χαιρετήστε πολύ θυμωμένα.
- Χαιρετήστε λυπημένα.
- Χαιρετήστε ακουμπώντας τα μικρά σα δάχτυλα.
- Χαιρετήστε ακουμπώντας την παλάμη σας.
- Χαιρετήστε ακουμπώντας τους αγκώνες σας.
- Χαιρετήστε ακουμπώντας τα γόνατά σας κτλ.

Το παιχνίδι συνεχίζεται όσο υπάρχει διάθεση.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

ΟΝΟΜΑ: _____
ΣΧΕΣΗ-ΣΥΓΓΕΝΕΙΑ: _____
ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: ____ / ____ / ____

Θα ήθελα να απαντήσεις γραπτώς σε αυτές τις ερωτήσεις.

Αφορούν εμένα ...

Αν θέλεις μπορείς να γράψεις και άλλα πράγματα για μένα.

- Πώς είμαι σαν παιδί (στο σπίτι, στο σχολείο, στις εξόδους);
- Έχω αλλάξει (εμφάνιση, συμπεριφορά, χαρακτήρα);
- Τι με χαρακτηρίζει στην ηλικία που είμαι;
- Ποιες συγκεκριμένες αναμνήσεις έχεις από εμένα (παλιές και τωρινές);
- Ανάφερε ένα ή περισσότερα χαρακτηριστικά / ιδιαιτερότητες του χαρακτήρα μου.

7^η ΜΕΡΑ: ΤΕΛΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Α' ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ: Παιχνίδι Εμπιστοσύνης – Ενεργοποίησης

Υλικά: Μουσικά όργανα, αντικείμενα, φωνές, έπιπλα

Οδηγίες: Τα παιδιά χωρίζονται πρώτα σε ομάδες των 6 ατόμων. Σηκώνεται η πρώτη ομάδα και σφιχταγκαλιασμένοι, με κλειστά τα μάτια ακολουθούν τους ήχους που κάνουν τα άλλα παιδιά (ήχοι καθαροί, δυνατοί, σταθεροί στο χώρο και όχι μπερδεμένοι). Αν δεν βρουν τον ήχο χάνουν. Μετά συνεχίζουν οι άλλες ομάδες. Τέλος προσπαθούν όλα τα παιδιά μαζί να ακολουθήσουν τους ήχους που κάνει ο συντονιστής. Τα παιδιά έρχονται σε επαφή και χαλαρώνουν μέσα από το παιχνίδι.

Β' ΚΥΡΙΟΣ ΚΟΡΜΟΣ - ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Για τον εκπαιδευτή/συντονιστή → Χρειάζεται: (Προτζέκτορα, κασετοφωνάκι)

Οδηγίες: Αυτή είναι η τελική συνεδρία του κύκλου εργασίας. Σήμερα θα παρουσιάσεις τις συνεντεύξεις των ανθρώπων που γνωρίζεις πολύ καλά. Τι ανακάλυψες; Τι νέα πράγματα άκουσες; κ.λ.π. Σε αντίθεση παραδίδεις την τελική σου αναφορά στην συντονίστρια.

Στόχοι:

- Το παιδί έχει ολοκληρώσει την τελική του αναφορά
- Το παιδί παρουσιάζει τη τελική του δραστηριότητα
- Το παιδί αναφέρει την δική του εντύπωση για την συγκεκριμένη ομάδα

Περιγραφή της συνεδρίας:

Παρουσιάζοντας την τελική δραστηριότητα: Κάθε παιδί έχει 5 λεπτά να παρουσιάσει την τελική του δραστηριότητα.

Έπειτα η διαφάνεια συζητάτε. Εδώ είναι μερικές από τις ερωτήσεις που μπορούμε να κάνουμε:

- Τι είναι σημαντικό κατά τη διάρκεια της συνέντευξης;
- Ποιο είναι το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του ατόμου επιστρέφοντας τις 3 συνεντεύξεις;
- Αναγνωρίζεις στα λόγια τους τον εαυτό σου όταν λένε κάτι για σένα;
- Τι ακριβώς αναγνωρίζεις και αν αποτελεί για σένα χρήσιμο;

Τελική εκτίμηση: στο τέλος της συνάντησης/συνεδρίας της ομάδας εργασίας γίνεται αξιολόγηση. Αυτό είναι πολύ σημαντικό επειδή η ομάδα μπορεί αν κάνει κάποιες αλλαγές.

Γ' ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ: Παιχνίδι αποχαιρετισμού

Υλικά: Χάρτης Ελλάδος, χρωματιστές κορδέλες, πινέζες. Τα παιδιά διαλέγουν κορδέλες και ξεκινούν το «ταξίδι» της ζωής τους στην Ελλάδα (καταγωγή, μεταθέσεις γονιών, διαμονή). Στόχος, να συνειδητοποιήσουν τα παιδιά ότι, όλοι από όπου έχουμε ξεκινήσει το ταξίδι, συνυπάρχουμε ζώντας στο ίδιο περιβάλλον, αντιμετωπίζοντας τις ίδιες ή παρόμοιες δυσκολίες, κερδίζοντας εμπειρίες και δεν έχουμε να μοιράσουμε τίποτα.

Αφηγήσεις ιστοριών ζωής των παιδιών

Στον παρακάτω πίνακα παρατίθενται εκείνες οι δραστηριότητες και οι ερωτήσεις που βοηθούν τα παιδιά να «δώσουν» πληροφορίες για την ιστορία – ζωή του. Είναι οι πιο σημαντικές που αποτελούν τους κύριους κορμούς του προγράμματος. Στους επόμενους πίνακες παρουσιάζονται τα λόγια – οι ιστορίες των παιδιών. Σε κάποιες δραστηριότητες υπάρχουν και αντίστοιχες φωτογραφίες από «έργα» όλων των παιδιών, χωρίς ονόματα και πρόσωπα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ (βοήθησαν στη συλλογή δεδομένων – ιστορίες ζωής)		
ΗΜΕΡΑ	ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ	ΕΡΩΤΗΣΗ
1 ^η Εισαγωγή	Α' Γράψε το όνομά σου χρησιμοποιώντας διάφορα υλικά	Από ποιον πήρες το όνομά σου; Τι σημαίνει για σενα; (Το παιδί συστήνει τον εαυτό του)
	Β' Προβολή ταινίας «Billy Eliot Γεννημένος χορευτής»	Τι σου έκανε εντύπωση; Ανακάλυψες κάτι από την ταινία που σου θυμίζει τον εαυτό σου; Έχεις σκεφτεί ποτέ τη ζωή σου τα επόμενα χρόνια;
2 ^η Αναμνήσεις και συναισθήματα	Α' «Είμαι ο, μ' αρέσει το,»	Λίγα λόγια για τον εαυτό σου
	Β' Παλιές φωτογραφίες	Γιατί διάλεξες αυτή τη συγκεκριμένη Φωτογραφία; Τι σου θυμίζει; Πότε την τράβηξες;
4 ^η Υποκουλτουρισμός και προεφηβεία	Β' Αγαπημένα αντικείμενα	Ποια είναι τα αγαπημένα σου αντικείμενα; Τί σου θυμίζουν;
6 ^η Αυτοβιογραφία	Β' Σχεδιάζοντας τη γραμμή ζωή σου	Παρουσίασε τα πιο σημαντικά γεγονότα από την ζωή σου στη γραμμή
7 ^η Τελική παρουσίαση	Β' Συνέντευξη σε τρία συγγενικά – οικεία πρόσωπα που το περιεχόμενο της θα αφορά εσένα	- Πώς είμαι σαν παιδί (στο σπίτι, στο σχολείο στις εξόδους; - Έχω αλλάξει (εμφάνιση, συμπεριφορά, χαρακτήρα); - Τι με χαρακτηρίζει στην ηλικία που είμαι; - Ποιες συγκεκριμένες αναμνήσεις έχεις από εμένα; - Ανάφερε ένα ή περισσότερα χαρακτηριστικά και ιδιαιτερότητες του χαρακτήρα μου.

4η ημέρα - Β'	Βασίλης Π., 10 ετών, Γ' δημοτικού Ο θείος μου (το έδωσε)	Δημήτρης Π., 11 ετών, Δ' δημοτικού Δεν ξέρω από που το έχω πάρει. Το σπίτι σημαίνει συντροφιά. Μου άρεσε το μπαλέτο που ήθελε και τα λόγια της μαμάς του ότι πρέπει να είναι ο εαυτός του. Το όνειρό μου να γίνω ποδοσφαιριστής ή μηχανικός αυτοκινήτων.	Αποστολία Α., 11 ετών, Β' δημοτικού	Γιώργος Κ., 11 ετών, Ε' δημοτικού Από τον παππού που έχει πεθάνει. Δεν τον γνώρισα.	Δημήτρης Μ., 11 ετών, Ε' δημοτικού
5η ημέρα - Α'	Είμαι 9 χρονών. Νομίζω από την Αθήνα (Ζωή από την Αλβανία).	Μου αρέσει το brake dance. 11 χρονών, Έχω αδέρφια, από Αθήνα.	11 χρονών, έχω 2 αδέρφια. Μου αρέσουν τ' αθλήματα. Από τον Βόλο.	11 χρονών. Μ' αρέσει το brake dance, το ποδόσφαιρο, τ' αμάξια. Από το Βόλο και έχω άλλα 2 αδέρφια. Ε! Από την Σκιάθο.	11 χρονών. Μου αρέσει το ποδόσφαιρο. Από τον Λαύκο.
6η ημέρα - Β'	Είμαι με την νονά. Ήταν ο Αλέξανδρος, ο Κώστας, οι φίλοι μου. 1 ^η : Όταν ήμουν 1 χρονών στα γενέθλια μου, γιατί ήρθα από 6 χρονών, από εκείνη την ηλικία ήμουν γκρινιάρης και τα ήθελα όλα δικά μου και τώρα δεν είμαι τόσο γκρινιάρης. Είναι κάποιοι φίλοι που έχουν φύγει. Ναι τους βλέπω. 2 ^η : Όταν είχα πάει στην Αθήνα. Το όνειρό μου ήταν να πάω στην Αθήνα και ήταν η θεία μου και είχε πει στη κυρία Μαρία να μας πάρει και πήγαμε Σύνταγμα. 13 χρονών πέρσι. Ήθελα να πάω σ' αυτήν την πόλη να δω πως είναι και μου άρεσε πολύ. 3 ^η : Είναι ο αδερφός μου ο μεγάλος και δεν τον έχω γνωρίσει ποτέ. Όταν είχα πάει στον θείο μου τον είχα ρωτήσει αν είχε καμιά φωτογραφία και μου την έδωσε γιατί ήθελα να δω πως είναι. Ποτέ (καμία επικοινωνία). Θέλω να τον δω πως είναι.	1 ^η : Όταν ήμουν 1 χρονών στα γενέθλια μου, γιατί ήρθα από 6 χρονών, από εκείνη την ηλικία ήμουν γκρινιάρης και τα ήθελα όλα δικά μου και τώρα δεν είμαι τόσο γκρινιάρης. Είναι κάποιοι φίλοι που έχουν φύγει. Ναι τους βλέπω. 2 ^η : Όταν είχα πάει στην Αθήνα. Το όνειρό μου ήταν να πάω στην Αθήνα και ήταν η θεία μου και είχε πει στη κυρία Μαρία να μας πάρει και πήγαμε Σύνταγμα. 13 χρονών πέρσι. Ήθελα να πάω σ' αυτήν την πόλη να δω πως είναι και μου άρεσε πολύ. 3 ^η : Είναι ο αδερφός μου ο μεγάλος και δεν τον έχω γνωρίσει ποτέ. Όταν είχα πάει στον θείο μου τον είχα ρωτήσει αν είχε καμιά φωτογραφία και μου την έδωσε γιατί ήθελα να δω πως είναι. Ποτέ (καμία επικοινωνία). Θέλω να τον δω πως είναι.	Θυμάμαι ένα καλοκαίρι που είχαμε πάει για διακοπές και είχα πάει σε κάτι βράχια και μ' έβγαλαν φωτογραφία. Σκέφτομαι πως ήμουν μικρή.	Όταν δεν έκανα εγχείρηση στο πόδι και ήμουν μια χαρά. Χαρούμενο και ευτυχισμένο. Ναι όταν ήμουν σ' αυτή την ηλικία να παίζω μπάλα, να παίζω ποδόσφαιρο. Και τώρα παίζω.	Γιατί είμαι μαζί μ' όλους τους φίλους μου Μου θυμίζει μια παλιά ανάμνηση. Πέρσι. Χορεύαμε και στη μέση είναι ο Παναγιώτης.
4η ημέρα - Β'	(μηχανή) Γιατί έτσι μ' αρέσει είναι αστυνομικός.	Έφερα το κασκόλ της ομάδας μου, έφερα ένα ελικοπτεράκι τηλεκατευθυνόμενο. Μόνος μου τ' αγόρασα και αυτό. Έβγαλα τη συσκευή γιατί μ' αρέσει να το βλέπω. Και αυτές εδώ είναι όλες οι επιτυχίες μου. Είναι από αθλήματα που συμμετείχα σε αγώνες βόλει, ποδόσφαιρο και διπλώματα που είναι ένα από αγγλικά και τ' άλλα από αγώνες. Όχι δεν κλαίω, αλλά σκέφτομαι.	1. (αρκουδάκι) Γιατί μ' αρέσουν πολύ τα ζώα. Μου το έδωσε μια φίλη. Όχι (δεν το έχω από μικρή). 2. βιβλίο «Ο μικρός πρίγκιπας». Μ' αρέσει πιο πολύ από τα άλλα. 3. (φωτογραφία) Μια φίλη μου που πάει στ' τάξη και την λένε Κατερίνα. Όχι (δεν πάμε στο ίδιο σχολείο). Μου λείπει. Ναι (η καλύτερη μου φίλη).	(αυτοκόλλητα – τετράδιο) Μ' αρέσουν τα αυτοκίνητα. Το έχω ονομάσει Ferrari κυρία. Θέλω μόνο να γράφω και να ζωγραφίζω.	Εγώ κυρία το αγαπημένο μου πράγμα δυστυχώς δεν το έχω εδώ είναι στο σπίτι μου στον Λαύκο και είναι κάτι σαν μικρό κάδρο. Είναι ένα μικρό πραγματάκι που μπορείς να το βάλεις παντού και αυτό το έχει δώσει η μαμά μου στα γενέθλια μου και δεν θέλω να το πετάξω διότι είναι σαν αναμνηστικό για μένα γιατί η μαμά μου έχει πεθάνει. Είναι ένα πολύ μικρό και έχει μια μικρή φωτογραφία μου. Ε! 2-3 χρόνια (έχει πεθάνει)
6η ημέρα - Β'	Άγιος Βασίλης, Ελίνα Πέθανε (μαμά). Τάσος Αλβανία (μπαμπάς)	(σχεδίασε μια αλυσίδα από καρδιές) -Γεννήθηκε το 1997 -Μαμά: Λένα, Μπαμπάς: Γιώργος -Γενέθλια: 14 Απριλίου -Τάξη: Πέμπτη -Χάρηκα που ήρθα εδώ -Αυτήθηκα που ήρθα σε αυτό το σχολείο (αντιμετωπίζει προβλήματα με τ' άλλα	(σχεδίασε μια αλυσίδα από καρδιές) -Γεννήθηκε το 1997 -Μαμά: Λένα, Μπαμπάς: Γιώργος -Γενέθλια: 14 Απριλίου -Τάξη: Πέμπτη -Χάρηκα που ήρθα εδώ -Αυτήθηκα που ήρθα σε αυτό το σχολείο (αντιμετωπίζει προβλήματα με τ' άλλα	Το 1997 γεννήθηκα και το 2008 ήρθα στο ορφανοτροφείο 8 χρονών. Κατάγομαι από το Πήλιο. Εδώ έχω πολλούς φίλους που τους αγαπώ και με αγαπούν. Το καλύτερο πράγμα που μου έχει συμβεί είναι όταν γνώρισα τα παιδιά. Και το χειρότερο όταν έμαθα ότι πέθανε η μαμά μου.	Το 1997 γεννήθηκα και το 2008 ήρθα στο ορφανοτροφείο 8 χρονών. Κατάγομαι από το Πήλιο. Εδώ έχω πολλούς φίλους που τους αγαπώ και με αγαπούν. Το καλύτερο πράγμα που μου έχει συμβεί είναι όταν γνώρισα τα παιδιά. Και το χειρότερο όταν έμαθα ότι πέθανε η μαμά μου.

				παιδιά. Δεν την κάνουν παρέα, διότι άλλαξε σχολείο στα μέσα της χρονιάς)		
71 ημέρα - Β'		(μια γραμμή που δείχνει τους χτύπους καρδιάς. Από τη πάνω μεριά είναι η χαρά και από κάτω είναι η λύπη) 0 1997 γεννήθηκε ο Δημήτρης Π. 2006 ήρθα στο ίδρυμα 2008 έχω δύο χρόνια στο ίδρυμα		.		

2η ημέρα - Α΄	Αλέκος Ε., 13 ετών, Στ΄ δημοτικού	Ζωή Κ., 13 ετών, Α΄ γυμνασίου	Χρήστος Δ., 14 ετών, Α΄ γυμνασίου	Αποστολία Ι., 18 ετών, Ιο ΤΕΕ Ειδικής	Μάριος Κ., 9 ετών, Γ΄ δημοτικού
18η ημέρα - Α΄	Από το όνομα μου Αλέξανδρος. Γιατί έχει ζωντάνια, διάφορα χρώματα	Από την γιαγιά μου. Όχι δεν την γνώρισα.	Παππούς ο οποίος δεν ζει. Δεν τον έχω δει.	Έχω γράψει το όνομά μου το χαϊδευτικό μου. Το πήρα από τον Άγιο Απόστολο. Μου αρέσει να με φωνάζουν Λία.	
- Β΄	Εμένα μου άρεσε κάτι άλλο. Η κυρία από το μπαλέτο διάβασε το γράμμα και έλεγε η μαμά του στο παιδί «να κάνεις ό,τι θες εσύ». Μου άρεσε πολύ όλο το έργο. Χάρηκα που το είδα. Μ΄ άρεσε κιόλας γιατί μ΄ αρέσει το μπαλέτο. Εμένα (θυμίζει) την οικογένεια μου. Θα ήθελα ή φωτογράφιση ή χορευτής ή ποιητής.	Θέλω να γίνω γυμνάστρια ή διακοσμήτρια. Κάνω τοξοβολία.	Όχι ακριβώς αλλά περίπου. Συγκινητικό με την μητέρα του. Επειδή εγώ έχω περάσει κάτι παρόμοιο. Είναι μακριά η μητέρα μου. Να ασχολούμαι με σκοποβολή και ποδόσφαιρο.	Συγκινήθηκα για όλα αυτά που πενούσε. Θυμήθηκα τον μπαμπά μου. Ήταν λίγο αυστηρός. Σκέφτομαι να γίνω φυσιοθεραπεύτρια ή να προσέχω παιδιά.	Ή μηχανικός αυτοκινήτου ή γιατρός ή μουσικός ή δάσκαλος ή τέλος πάντων αυτά.
2η ημέρα - Α΄	Μου αρέσει ο χορός, το μπαλέτο, μοντέρνο και μ΄ αρέσει έτσι όπως παίζουμε μαζί. 13 από τον Βόλο	13 χρονών. Να ασχολούμαι με τον αθλητισμό, χπ χοπ με Παναγιώτη, Δημήτρη, Χρήστο. Άλλα 3 αδέρφια. Από Άγιο Αθανάσιο.	Με λένε Χρήστο. 15 χρονών. Είμαι από το Βόλο. Άλλα 4 αδέρφια. Μ΄ αρέσει να παίζω ποδόσφαιρο, να χορεύω brake dance.		Μάριο. 9 χρονών. Το ποδήλατο, να κάνω χπ χοπ. Άλλα 2 αδέρφια από τη Σκιάθο.
- Β΄	Το 2006. Θα ΄μαι 10 11 Είμαι πολύ ευτυχισμένος, χαρούμενος. Ευτυχία γι΄ αυτή τη γιορτή που έκανα. Πολύ (έχω αλλάξει). Στο πρόσωπο, στο χαρακτήρα. Είμαι πιο ζωηρός.	1 ^η : 2003. Ήμουν 7 κάπου εκεί. Ήμασταν στην αεροπορία. Ήμουν μικρή και είχα κοντά τα μαλλιά και ντρεπόμουν γιατί όλοι με φώναζαν αγόρι και εντάξει. Όταν τη βλέπω γελάω. Παλιά ήταν πιο έντονο να με φωνάζουν αγόρι. 2 ^η : Αυτή τη τράβηξα το 2006 νομίζω όταν είχα πάει στον θείο μου. Πάρα πολύ (έχω αλλάξει). Την διάλεξα γιατί είμαστε όλα τα αδέρφια μαζί. Μου αρέσει. 3 ^η : Είχαν έρθει κάποιοι Αμερικάνοι από ένα πανεπιστήμιο και κάναμε διάφορα παιχνίδια και προσπαθούσαμε να μιλήσουμε στ΄ αγγλικά και εμείς δεν ξέραμε και γελούσαμε. Και ήταν και άλλα δύο παιδιά και ζωγραφίζαμε.	1 ^η : Αυτή η φωτογραφία βγήκε στην αεροπορία, μας είχαν καλέσει. Ήμουν 8 ή 9 και μου άρεσε γιατί όταν ήμουν μικρός πηγαίναμε και μας έδιναν δώρα ο Αι Βασίλης. Όταν ήμουν πιο μικρός γελούσα πιο πολύ. Έχω ωριμάσει. Να συμπληρώσω κάτι; Ό,τι παρατηρώ ότι κάθε (χε) νιώθουν ότι μεγάλωνω περισσότερο ότι κάθε μέρα γίνομαι, παλιά ένιωθα μικρότερος, αύριο νιώθω μεγαλύτερος. 2 ^η : Είναι η ξαδέρφη μου και γιατί δεν μπορώ να την βλέπω συχνά έχω τη φωτογραφία για να τη θυμάμαι, να την νιώθω κοντά μου. Είναι στην Έδεσσα. Εκεί είναι 13. Ναι (την έχω δει).	1 ^η : Να κρατάμε αναμνήσεις, κάποιες στιγμές. Επειδή μένει ο αδερφός μου μένει εδώ. Πιο πολύ τη διάλεξα γιατί βλέπω τα πρόσωπα που έχουν αλλάξει και στη συμπεριφορά και σε ομορφιά. 2 ^η : Αυτός είναι ο ξάδερφος μου. Μου ΄μαθε πολλά πράγματα. Μου ΄μαθε να παίζω λίγο πιάνο. Προσπάθησε να μου μάθε κάποια κόλπα με μπαλάκια. Παίζαμε, πηγαίναμε στο μάρκετ. Στην Αθήνα μένει. Μου την έδωσε.	1 ^η : Αυτή. Αυτή. Γιατί είναι η μαμά μου. Όταν στενοχωριέμαι βλέπω αυτή τη φωτογραφία και σταματάω. Εκεί; 9. Ο αδερφός μου (μαζί). Στην Αθήνα (μένει). Γιατί με κάνει χαρούμενο. 2 ^η : Είχα πάει στα γενέθλια φίλης μου (γέλια). Εδώ είμαι 8. Γιατί μ΄ αρέσει.
4η ημέρα - Β΄	(βιβλία γαλλικών) Από ξένη γλώσσα. Γιατί μ΄ αρέσουν τα γαλλικά. Ε!!! Ήθελα από μικρός να μάθω και να πάω πιο πάνω. Αυτό. Το έχω πάνω. Δεν τα πήρα όλα από πάνω	Αυτά τα βραχιόλια και Τα σκουλαρίκια (δεν τα βγάζω ποτέ).	Έφερα κάποιες φωτογραφίες. Είναι ο ξάδερφος. Τις έχω για να τις θυμάμαι. Όχι τόσο συχνά. Πάρα πολύ (μου λείπουν). Αυτός είναι ο πατέρας μου. Εδώ πέρα έχω ένα γράμμα του μπαμπά μου το διαβάζω και	Εγώ δύο έχω φέρει και τα άλλα τα φοράω στο χέρι. Αυτό εδώ. Αυτή την φωτογραφία του μπαμπά μου και αυτό εδώ.Ο μπαμπάς μου έχει πεθάνει εδώ και χρόνια. Όταν είμαι στενοχωρημένη κάθομαι	(3 αυτοκινητάκια) Γιατί μ΄ αρέσουν τ΄ αυτοκίνητα. Αυτό μου το έφερε η μαμά μου. Αυτό το πήρα από το jumbo και μου το πήρε η κυρία Πόπη (τον φιλοξενεί). Ναι

	(αγαπημένα).		τον σκέφτομαι. Τον μπαμπά μου τον αγαπάω πάρα πολύ. Ένα άλλο μετάλλιο, το κανονικό το έχω πάνω μα δεν το έβρισκα. Είναι αγαπημένο. Είχαμε παίξει έναν αγώνα στο χαντμπολ και χάσαμε, αλλά ήταν ένας ωραίος αγώνας και μετά μας έδωσαν ένα μετάλλιο για τηντάξη και όλοι το έδωσαν σε μένα επειδή ήμουν ο καλύτερος παίκτης. Όταν βλέπω τις φωτογραφίες κλαίω.	και μιλάω μαζί του ή κλαίω. Αυτό εδώ μου το χάρισε μια πολύ καλή μου κυρία και αυτό από τη μαμά μου δώρο.	(τα παίζω με τ' άλλα παιδιά). Δεν τα παίζω τόσο πολύ γιατί τα έχω βαρεθεί, αλλά δεν τα πετάω επειδή τα βαρέθηκα γιατί μ' αρέσουν τα αυτοκίνητα.
6η ημέρα - Β*	Πρώτα χμ ένιωσα κάτι για να μην το κάνω, αλλά μετά σκέφτηκα ότι πρέπει να το γράψω σ' ένα χαρτί και να μου φύγει. 1990 γεννήθηκα. Αγαπώ πολύ τους γονείς μου. Και για το καλό για τους γονείς μου είναι να με βλέπουν και να 'ναι περήφανοι. Όταν χάθηκε η μαμά μου από τον κόσμο στενοχωρήθηκα πολύ πληγώθηκα και ακόμα είμαι πληγωμένος για πάντα θα 'μια. Δεν θέλω να χάσω κανένα γονιό πια γιατί τους αγαπώ. Και ακόμα υπάρχει η μαμά μου. Αυτό που με κάνει χαρούμενο είναι που ήρθα σε αυτό το σπίτι. Και πιο πολύ για τους γονείς μου.	1995 (γενέθλια) 9/4 2001 6 χρονών (ήρθα ορφανοτροφείο) Είμαι χαρούμενη που ήρθα στο ορφανοτροφείο γιατί περνάω καλύτερα. Είμαι και λυπημένη όμως γιατί..... 2008 είμαι χαρούμενη γιατί έρχεται η κυρία Ματίνα και παίζουμε διάφορα παιχνίδια. Μέλλον (άγνωστο). Γλειογραφία (βυθός, ψάρι που λέει «Βοήθεια πνίγομαι», ουρανός, ήλιος, καράβι)	(μια γραμμή που δείχνει τους χτύπους καρδιάς. Από τη πάνω μεριά είναι η χαρά και από κάτω είναι η λύπη) 1993 Γεννήθηκε ο Χρήστος Δ. 2002 ήρθα στο ίδρυμα 2005 ήμουν στο νοσοκομείο λόγω ποδιών 2008 έχω συμπληρώσει 6 χρόνια στο ίδρυμα	Μου φάνηκε λίγο δύσκολο γιατί δεν ήξερα να γράφω. Μετά μου φάνηκε λίγο καλύτερα. Γεννήθηκα το 1990. Ήρθα το 2000 ήμουν και ήμουν 10 χρονών πήγα σχολείο όταν ήρθα εδώ έκλαιγα γιατί δεν είχα συνηθίσει το χώρο και τώρα που μεγάλωσα συνήθισα και τώρα που θα φύγω θα στενοχωρηθώ πάρα πολύ γιατί έχω φίλους και μένω στο Βόλο και με αγαπούν πάρα πολύ το μόνο κακό ήταν που έχασα τον μπαμπά μου για 'μένα είναι ότι χειρότερο και δεν το περίμενα ποτέ αυτό!!!! Τέλος	(Μια γραμμή από λουλούδια). Το 1998 γεννήθηκα το 2008 Η γιορτή μου είναι στις 15 Αυγούστου. Είμαι πολύ χαρούμενος γιατί έχω 10 χρόνια να δω την μαμά μου και τώρα έρχεται και με βλέπει. Λυπήθηκα γιατί είχα 10 χρόνια να δω την μαμά μου. (Στο πίσω μέρος του φύλλου έχει φτιάξει ένα μεγάλο «λουλούδι» που για κορμό έχει το αρχικό γράμμα Μ). Μάριο ή Μαμά σε αγαπώ πολύ
7η ημέρα - Β*	- Αλέκος/φίλος 1. Σαν παιδί είσαι ζωηρός και καλός, για το σπίτι πολύ ζωηρός. 2. Αν έχεις αλλάξει εμφάνιση όχι είσαι ο ίδιος. Από συμπεριφορά έχεις αλλάξει. Είσαι πιο γλυκός, είσαι πιο προσεκτικός και υπεύθυνος στα πράγματα σου. 3. Στην ηλικία που είσαι σε χαρακτηρίζω όλο και πιο όμορφο ας πούμε όσο μεγαλώνεις τόσο ομορφαινείς. 4. Θυμάμαι το Πάσχα που ήμασταν μαζί δωμάτιο σου και μιλάγαμε για ιστορίες. 5. Μερικές φορές είσαι στεναχωρημένος μερικές θυμωμένος φυσικά για το ποδόσφαιρο. Μερικές φορές πληγωμένος.			- Νατάσα/φίλη 1. Στο σπίτι σου είσαι πολύ καλή, προσέχεις πολύ τα παιδιά που ζεις μαζί τους, ζωηρή επίσης στο σχολείο τα ίδια και στις εξόδους πολύ σέξι και παθιάρα. 2. Έχεις αλλάξει μετά από τόσα χρόνια σε εμφάνιση να μην παγώνεις πότε, στην συμπεριφορά πολύ καλή και στον χαρακτήρα πότε είσαι ευγενική και πότε ζιζάνιο. 3. Είσαι ένα κορίτσι που αργότερα θα γίνεις και μαμά. 4. Οι συγκεκριμένες αναμνήσεις είναι οι εξής: που βγαίναμε φιλικά έξω, που διαβάζαμε μαζί, που ερχόμουν σε γιορτές σπίτι σου. 5. Έχεις ωραίο πρόσωπο και μάτια είσαι φιλότιμη.	

Repository - Library & Information Center - University of Thessaly

39:42 EEST - 216.73.216.14

	Έχουμε μια πολύ καλή συνεργασία που θα μπορούσε να επιφέρει σημαντικές βελτιώσεις εάν προσηλωνόταν πιο πολύ στους στόχους του όσον αφορά τα μαθήματά του. 2. Αρχικά ήταν λίγο συνεσταλμένο και απόμακρο πράγμα φρεσιολογικό σε μια τέτοια ηλικία αλλά μετά από 2 μαθήματα απέκτησε την άνεση που χρειαζόταν αν και σε μεγάλο βαθμό. 3. Η διάθεση να μάθει πράγματα για τη ζωή. 4. Το πολύ καλό χιούμορ. 5. Και το εντυπωσιακό Break dance.				
--	---	--	--	--	--

Σημείωση: Όσον αφορά τις ζωγραφιές που απεικονίζουν την γραμμή ζωής (ημέρα 6^η) υπάρχουν στο παράρτημα. Εδώ αναφέρω ακριβώς τι έγραψε το κάθε παιδί.

Είναι σημαντικό να παραθέσω εδώ την αξία του να χρησιμοποιείς στην ερευνητική διαδικασία για τη συλλογή ιστοριών ζωής – εκτός τα παιχνίδια – τα τεκμήρια ζωής (ημερολόγιο, φιλμ, φωτογραφία, προφορική αφήγηση ζωής, επιστολή).

Ένας γνωστός και διαδεδομένος τρόπος, σύμφωνα με τον Allport (1942: 95), είναι το ημερολόγιο. Ο κάτοχος του ημερολογίου εξιστορεί τα δημόσια και ιδιωτικά γεγονότα της ζωής που έχουν ιδιαίτερη σημασία γι' αυτόν. Αναφέρεται ο όρος «σύγχρονη ροή γεγονότων», διότι κάθε καταχώριση ημερολογίου αντιστοιχεί σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Είναι ένας τρόπος με τον οποίο καταγράφεται ένα παρόν (το παρόν του ατόμου), το οποίο συνεχώς μεταβάλλεται. Όπως παρατηρεί ο Fothergill (1974: 9), κάθε ημερολογιακή καταχώριση τονίζει το εξής «Είμαι εδώ τούτη ακριβώς τη στιγμή». Βέβαια επικρατεί και η άποψη ότι η καταχώριση δεν αφορά μόνο εκείνη την ημέρα που το άτομο γράφει. Όταν το ημερολόγιο συνεχιστεί με ικανή αφοσίωση και έχοντας το άτομο το ίδιο ενδιαφέρον, μπορεί να πάρει τη μορφή ενός ολοκληρωμένου βιβλίου, αλλιώς θα αποτελεί ένα ανολοκλήρωτο βιβλίο. Για τον Perpys, το ημερολόγιο απέκτησε σημασία γι' αυτόν και κράτησε εννέα χρόνια. Αποτέλεσε «ένα προϊόν διαμορφωμένο με φροντίδα τόσο στο περιεχόμενο του όσο και στο ύφος γραφής» (Perpys, 1970)

Επιπρόσθετα, οι επιστολές εξακολουθούν να αποτελούν ένα σπάνιο τεκμήριο ζωής στην κοινωνική επιστήμη. Οι Thomas και Znaniecki (1958) υποστηρίζουν ότι οι επιστολές επιτελούν πέντε βασικές λειτουργίες:

- Τελετουργικές επιστολές: αποστέλλονται εξαιτίας οικογενειακών συγκεντρώσεων (γάμοι, βαφτίσια, κηδείες, γιορτές).
- Ενημερωτικές επιστολές: παρέχουν λεπτομερή διήγηση της ζωής ενός μέλος μιας οικογένειας.
- Συναισθηματικές επιστολές: αναβιώνονται τα συναισθήματα ενός ατόμου.
- Φιλολογικές επιστολές: λειτουργούν αισθητικά.
- Επαγγελματικές επιστολές

σε ό,τι αφορά τα χαρακτηριστικά των επιστολών είναι γεγονός ότι τους διακρίνει το εξαιρετικά τυποποιημένο ύφος τους. Επίσης, η κάθε επιστολή δεν αναφέρεται μόνο στον κόσμο του συγγραφέα, αλλά και σε ποιον απευθύνεται η επιστολή, δηλαδή στον παραλήπτη. Το είδος της αφήγησης αλλάζει σύμφωνα με τον αποδέκτη δηλαδή, αν είναι φίλος, πατέρας, σύντροφος το περιεχόμενο είναι διαφορετικό.

Σήμερα, δυστυχώς η συγγραφή επιστολών είναι μια τέχνη που τείνει να εκλείψει. Οι υπολογιστές και τα κινητά έχουν φέρει πιο «κοντά» τις μακρινές αποστάσεις, αφού τα άτομα επικοινωνούν άμεσα και ανταλλάσσουν τα νέα τους χωρίς να χρειάζονται να περιμένουν πότε θα φτάσει η επιστολή στον κάθε παραλήπτη. Ακόμη και αν υπάρχει αλληλογραφία, οι επιστολές διαβάζονται και πετιούνται (Plummer, 2000: 48-53).

Η Λυδάκη (2001: 218-221) αναφέρει ότι τα επίσημα, ιδιωτικά έγγραφα, τα λαϊκά δίστιχα, οι επιγραφές, οι καρτ ποστάλ, κείμενα εφημερίδων αποτελούν γραπτά μνημεία. Καταγράφουν την ιστορία, αποτελούν πηγές πληροφόρησης για την καθημερινή ζωή των ανθρώπων, για δοξασίες, αξίες, σχέσεις.

Σε ό,τι αφορά τη φωτογραφία, επικρατεί η άποψη ότι μια εικόνα ίσον χίλιες λέξεις κι αυτό γιατί μια φωτογραφία κρύβει τη δική της ιστορία (θάνατος, γάμος, γέννηση κ.λπ.). Αντιπροσωπεύουν τα γεγονότα ή τις στιγμές που βίωσαν κάποιοι άνθρωποι (Plummer, 2000: 60). Οι παλιές φωτογραφίες και τα οπτικά τεκμήρια συνιστούν ιστορικές πηγές, όπως τα αρχεία και οι προφορικές μαρτυρίες. Συλλέγοντας φωτογραφίες συλλέγεις τον κόσμο, ισχυρίστηκε η Susan Sontag (1933-2004)¹¹. Μας δίνει την εντύπωση ότι μπορούμε να χωρέσουμε ολόκληρο τον κόσμο στο κεφάλι μας σαν μια ανθολογία από εικόνες (Θεολόγου, 2007-2008: 58-60).

Υπάρχουν πολλοί τρόποι που μπορούν να αξιολογηθούν οι φωτογραφίες. Μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως οπτική επεξήγηση, οπτική πληροφόρηση, ως ερέθισμα για συνεντεύξεις, για αναλύσεις περιεχομένου, ως «αφηγηματική οπτική θεωρία» (Curry & Clark 1977, Wagner 1979).

Παράλληλα με τη φωτογραφία ένα άλλο μέσο καταγραφής της ζωής του ατόμου είναι και το φιλμ, διότι το άτομο μπορεί να καταγράψει τη ζωή όπως τη βιώνει και μπορεί να γυρίσει πίσω, για να το ξαναδεί. Πολλοί ερευνητές βιντεοσκοπούσαν ζωές διαφόρων ατόμων ή γεγονότα με σκοπό την ενημέρωση. Παλιά τα φιλμ ήταν βουβά, έπειτα τα άτομα με τη βοήθεια της τεχνολογίας μπόρεσαν να μιλούν ταυτόχρονα για τη ζωή τους και να την βιώνουν στη διάρκεια του βίντεο (Plummer, 2000: 65-68).

Ιδιαίτερη σημασία, ωστόσο, δίνεται στις προφορικές αφηγήσεις. Κάθε ιστορική πηγή που προέρχεται από τον άνθρωπο είναι υποκειμενική. Η προφορική πηγή επιτρέπει στο άτομο να ξεκινήσει ένα διάλογο με τον εσωτερικό

¹¹ Στο βιβλίο της On Photography. Βλ. σχετική παρουσίαση στο: William H. Gass, 1977, στην ηλεκτρονική ιστοσελίδα: <http://www.nytimes.com/1977/12/18/books/booksspecial/sontag-photo.html>

του κόσμο: το ξεδιάλυμα των στρωμάτων της μνήμης, το σκάψιμο έως τα σκοτεινά της βάθης, με την ελπίδα κάποια στιγμή να φτάσουν τα άτομα στην αλήθεια (Tompson, 2002: 217). Ο ψυχολόγος Τζερόμ Μπρούνερ¹² εξέτασε τους τρόπους με τους οποίους ο άνθρωπος από τη στιγμή που γεννιέται συνειδητοποιεί και ελέγχει την αφήγηση. Το παιδί κατά τη διαδικασία της μάθησης δεν μαθαίνει μόνο να μιλάει, αλλά πώς, πού, σε ποιον και κάτω από ποιες συνθήκες μπορεί να χρησιμοποιήσει τις λέξεις. Επίσης, πιστεύει ότι η αφήγηση αποτελεί έμφυτη πράξη κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Στην αφηγηματική διαδικασία μεγάλο ρόλο παίζει και η ομάδα στην οποία ανήκει το παιδί και το εφοδιάζει συνεχώς με νέες αφηγηματικές δυνάμεις (Βιδάλη, 2001: 9-10).

Τα γεγονότα αναδύονται και ανασυντίθενται με το λόγο του αφηγητή μπροστά σε εκείνον που είναι πρόθυμος να ακούσει είτε είναι γνωστός είτε είναι άγνωστος. Γεγονότα τα οποία, όσος χρόνος και να περάσει, μένουν ζωντανά στην μνήμη. Οι αναμνήσεις του παρελθόντος και η ζωή του παρόντος «βαδίζουν» παράλληλα. Είναι οι αναμνήσεις οι οποίες εύκολα βγαίνουν στο φως, αφού δε δυσκολεύεται το άτομο να τις ανασύρει από την μνήμη του. Η περιγραφή τους είναι υποκειμενική, αποτελούν τη δική του αλήθεια, αφού «ερμηνεύει» τη δική του ιστορία. Έτσι, παρελθόν, παρόν και μέλλον σχετίζονται μεταξύ τους και αποτελούν μια ενότητα. Από την πλευρά του, ο ακροατής εκλαμβάνεται ως μάρτυρας της ιστορίας από τη μία δε βλέπει και δε ζει τα γεγονότα, αλλά από την άλλη τα ακούει.

Το ύφος της αφήγησης δηλώνει την ταυτότητα του ανθρώπου. Οι λέξεις που επιλέγει κάποιος για να εκφραστεί μαρτυρούν σκέψεις π.χ. φράσεις κοφτές, μονολεκτικές απαντήσεις, μαρτυρούν πολλά πράγματα. Ο λόγος είναι ένα παιχνίδι που μπορεί το άτομο μέσα από αυτόν να θέλει να κρύψει ή να πει κάτι με άλλο τρόπο (Λυδάκη, 2001: 203-215).

Ακόμη και οι σιωπές κατά την αφήγηση ενός ατόμου «μιλούν», αρκεί να μπορεί κανείς να τις ακούσει. Σίγουρα πάντα κάτι θα σημαίνει ή θα υπονοεί μια σιωπή. Θα θέλει κάποιος να καταλάβει τι λέει η σιωπή ή από την άλλη θα θέλει να μείνει στο σκότος, χωρίς επεξήγηση και ανάλυση.

Οι μαρτυρίες καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα θεμάτων της καθημερινής ζωής: γέννηση, γάμος, θάνατος, επιβίωση, σχέσεις. Έχουν τη δική τους αξία και υπόσταση, διότι διατηρούν τη ζωντάνια και την αξία του προφορικού λόγου. Χαρακτηριστικά μια γυναίκα λέει: «Τώρα εγώ ξομολόγηκα και ξιπάθησα!» (Σκοπούλη, 2007: 420).

¹² Στο βιβλίο του *Πράξεις Νοήματος*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα 1997

Σε γενικές γραμμές η μελέτη ιστοριών ζωής και βιογραφικών αφηγήσεων τείνει να αναδειχθεί σε μια προνομιακή ερευνητική στρατηγική για τη διερεύνηση της ανθρώπινης βιωμένης εμπειρίας, όπως υποστηρίζει ο Τσιώλης (2007), στην εισήγηση του που έγινε στο πλαίσιο Πανελληνίου Διεπιστημονικού Συμποσίου.

Μια σημαντική διάσταση της προφορικής αφήγησης είναι ότι παίζει και ρόλο θεραπευτικό. Την αξία της προφορικής αφήγησης της ιστορίας ενός ατόμου δίνει μέσα από περιστατικά του, κυρίως με την Τρίτη ηλικία, ο Αμπατζόγλου (1994:185-187). Μέσα από το άρθρο του, δίνει βαρύτητα στις ιστορίες ζωής διότι χάρη στην αφήγηση τα άτομα «θεραπεύονται», δηλαδή η συνεχής διήγηση γεγονότων, τους επιτρέπει να ζουν, ανακαλύπτοντας ευχαριστήσεις στη δύσκολη φάση της ζωής τους. Το ανασκάλεμα στις σοφίες μπορεί ν' αποκαλύψει θησαυρούς, αλλά ακόμα και οι κάδοι απορριμμάτων, όπως επισημαίνει ο Hughes, έχουν σε ορισμένες περιπτώσεις τη δική τους ιστορία να διηγηθούν.

Όλοι οι προαναφερθέντες τρόποι που κάποιος χρησιμοποιεί, για να αναφέρει κάποιο γεγονός από την ζωή του αποτελεί πλούσιο οπλοστάσιο ερευνητικών εργαλείων. Οι επιστολές, τα ημερολόγια, οι φωτογραφίες μπορούν να επικεντρώσουν το ενδιαφέρον των ιστορικών, κοινωνιολόγων, ψυχολόγων, ανθρωπολόγων, διανοούμενων και πολιτικών επιστημόνων (Plummer, 2000: 69, 72).

Σημαντική είναι η προσφορά της προφορικής ιστορίας σε όλες τις ειδικότητες που ασχολούνται με τον άνθρωπο π.χ. κοινωνιολόγοι, ψυχαναλυτές, εκπαιδευτικοί, κοινωνικοί λειτουργοί, ερευνητές. Οι ψυχαναλυτές έχουν την ικανότητα να απελευθερώνουν την παγιδευμένη οργή και ντροπή από εμπειρίες του παρελθόντος που έχουν ξεχάσει τα άτομα, και μέσα από την εξωτερίκευσή τους, να τις γαληνεύουν. Μπορούν να διεισδύσουν στα βάθη της ψυχής τους, σε μυστικά που δεν είχαν εμπιστευθεί ποτέ σε κανέναν. Το παιδί μέσα από την αφηγηματική προσέγγιση εφευρίσκει/κατασκευάζει μέσα από το κείμενο τον ήρωα/την ηρώίδα που θα το βοηθήσει να αφηγηθεί τη δική του ιστορία, ώστε να νιώθει πιο ασφαλές. Το περιεχόμενο των βιβλίων πρέπει να είναι τα σύγχρονα παραμύθια και να καλύπτει ευρύτατη θεματολογία (αρρώστια, γέννηση, θάνατος) (Πετροβίτς – Ανδροτσοπούλου, 1995).

Στο παιχνίδι με τα τεκμήρια ζωής τα παιδιά μπορούν να διηγηθούν πράγματα σημαντικά ή ασήμαντα. Το παρελθόν αποκτά αξία στο παρόν αφού αυτός που τα διηγείται δίνει στοιχεία της ταυτότητας του, της ιστορίας του. Μπορούν να φέρουν τις εποχές, τις γενιές, τα γεγονότα, την ιστορία πιο κοντά, να μάθεις και να σε μάθουν. Αποτελούν έναν ανεκτίμητο θησαυρό που διατηρείται

από άνθρωπο σε άνθρωπο, από χρόνο σε χρόνο. Είναι κομμάτια ενός παζλ που, όταν τα συνδέσεις, κάνουν μια ολόκληρη ζωή, αρκεί να έχεις τη διάθεση να τα ακούσεις. Το ημερολόγιο, μια ερωτική επιστολή, οι παιδικές φωτογραφίες, ένα άρθρο στην εφημερίδα, μια αυτοβιογραφία είναι ένα κομμάτι του εαυτού μας, μας ακολουθά πάντα.

Φωτογραφίες από δραστηριότητες με τα παιδιά

Α' Γράψε το όνομά σου χρησιμοποιώντας διάφορα υλικά

Αλέκος, 13 ετών

Γιάννης, 5 ετών

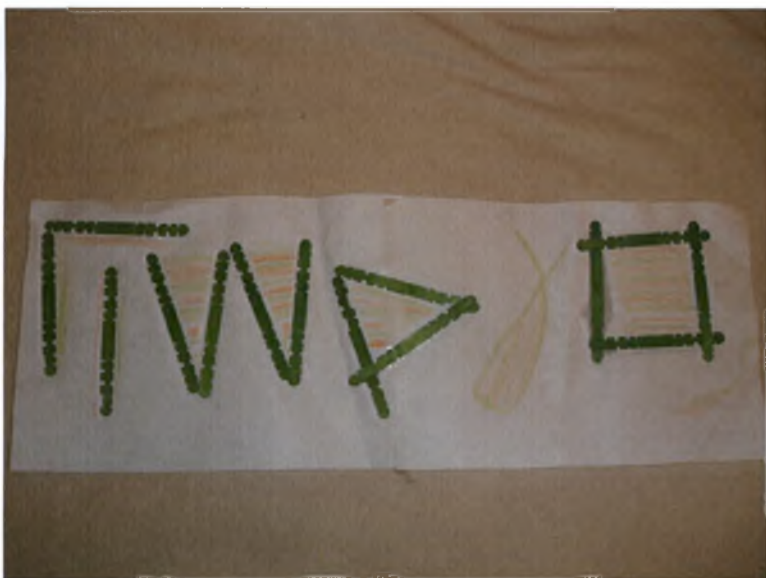
Βασίλης, 9 ετών

Μάριος, 8 ετών

Αποστολία, 18 ετών

Γιώργος, 11 ετών

Ζωή, 13 ετών

Αποστόλης, 14 ετών

Παντελής, 6 ετών

Χρήστος, 14 ετών

Χρήστος, 6 ετών

Παναγιώτης, 14 ετών

Δημήτρης, 11 ετών

Β' Σχεδιάζοντας τη γραμμή ζωής σου

~~ΗΣ~~ ~~χρυσό~~

Αγαπώ πολύ τους Χρυσούς

και χαίρομαι για τους

Χρυσό που είναι να Μελετώ και να είμαι περήφανος

όταν θα θύμιζε ήμαρτανό μου το

κρησ Στενοχωριό μου πόσο θα θύμινα και Αλφά

Είμαι περήφανος για τα πάντα θα με
 θα θέλω να χρώ κανένα χρώμα π.π.

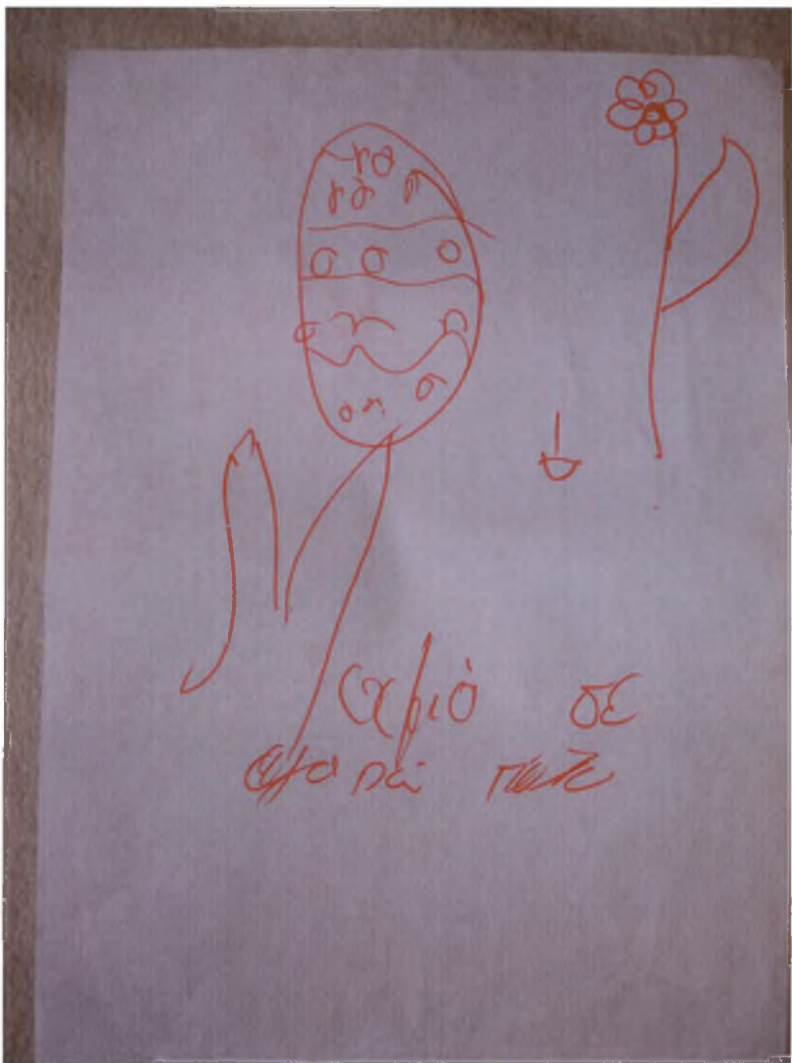
Για τη ΓΑΤΟ

Και Ρίχνα
 ΗΠΑΡΧ.
 ΗΜΕΝΑ
 ΜΟΥ

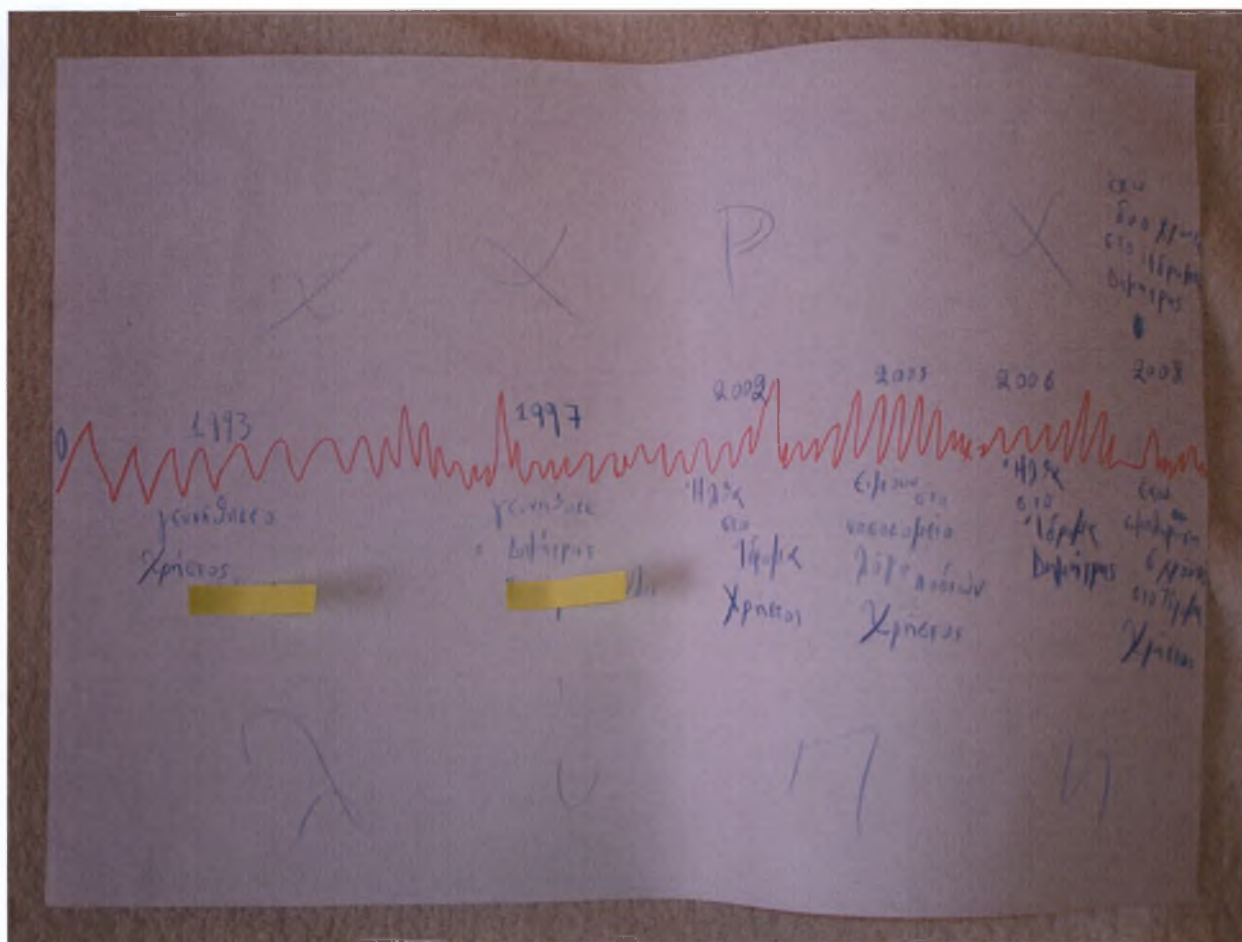
Αυτό που με κάνει χαρούμενο
 είναι που είπα μένω
 το σπίτι σου
 και πιο πολύ
 χαίρομαι

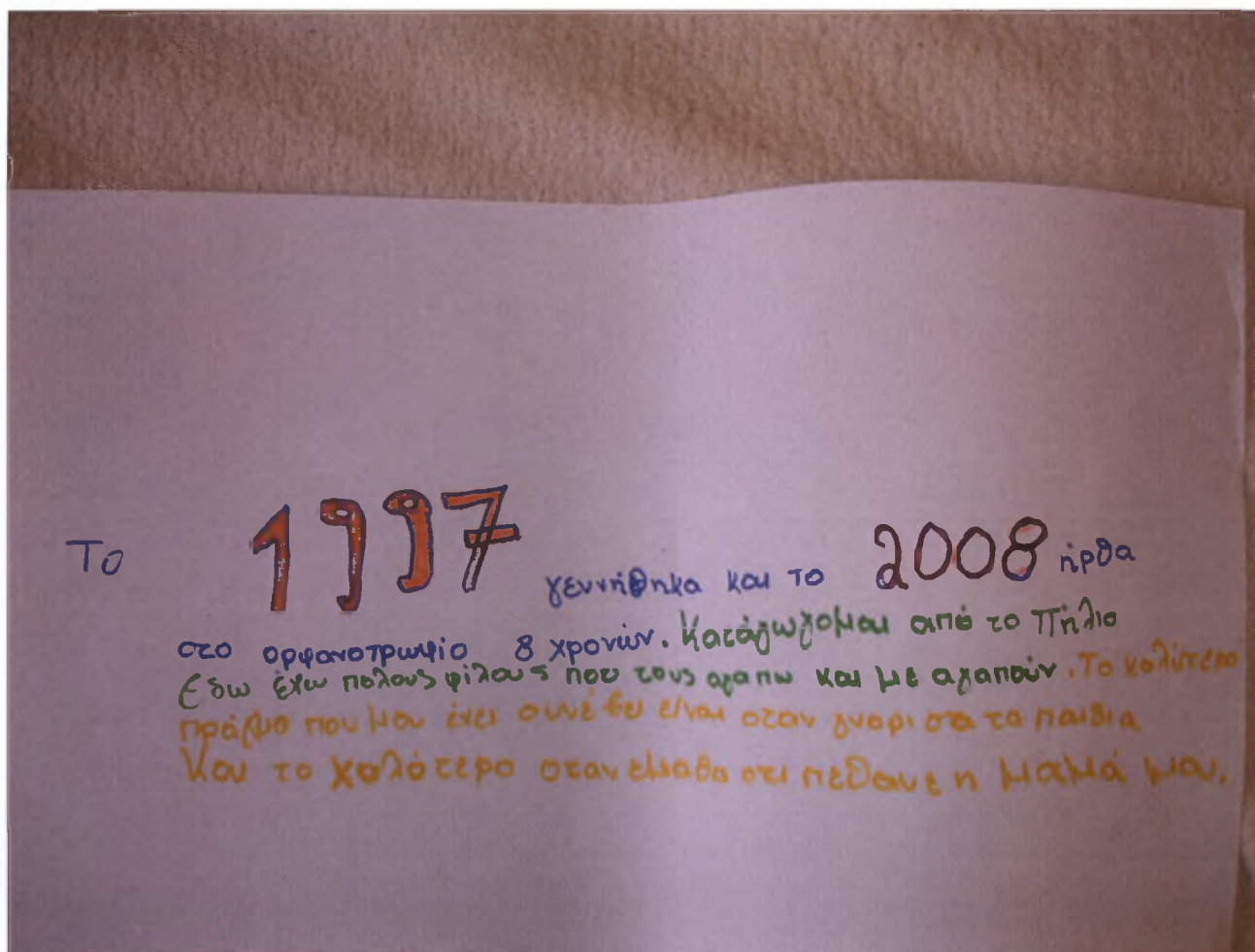
μικρός

Αλέκος, 13 ετών

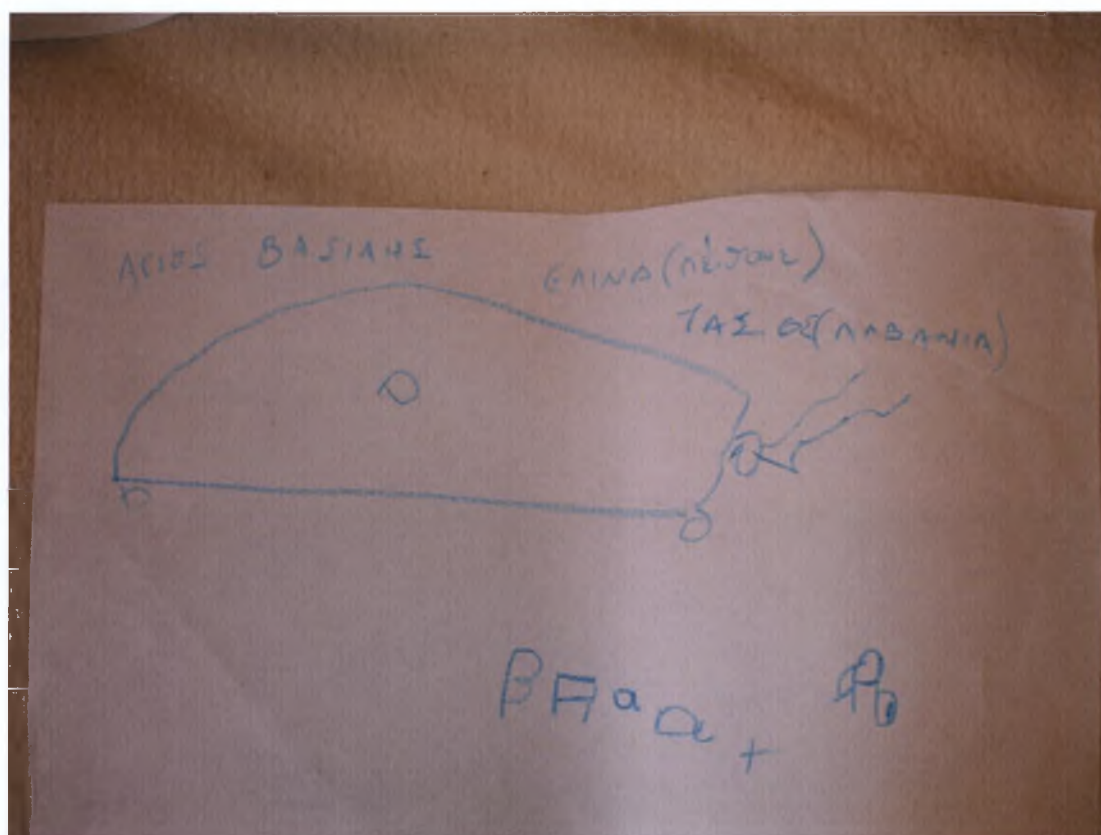

- 56 -

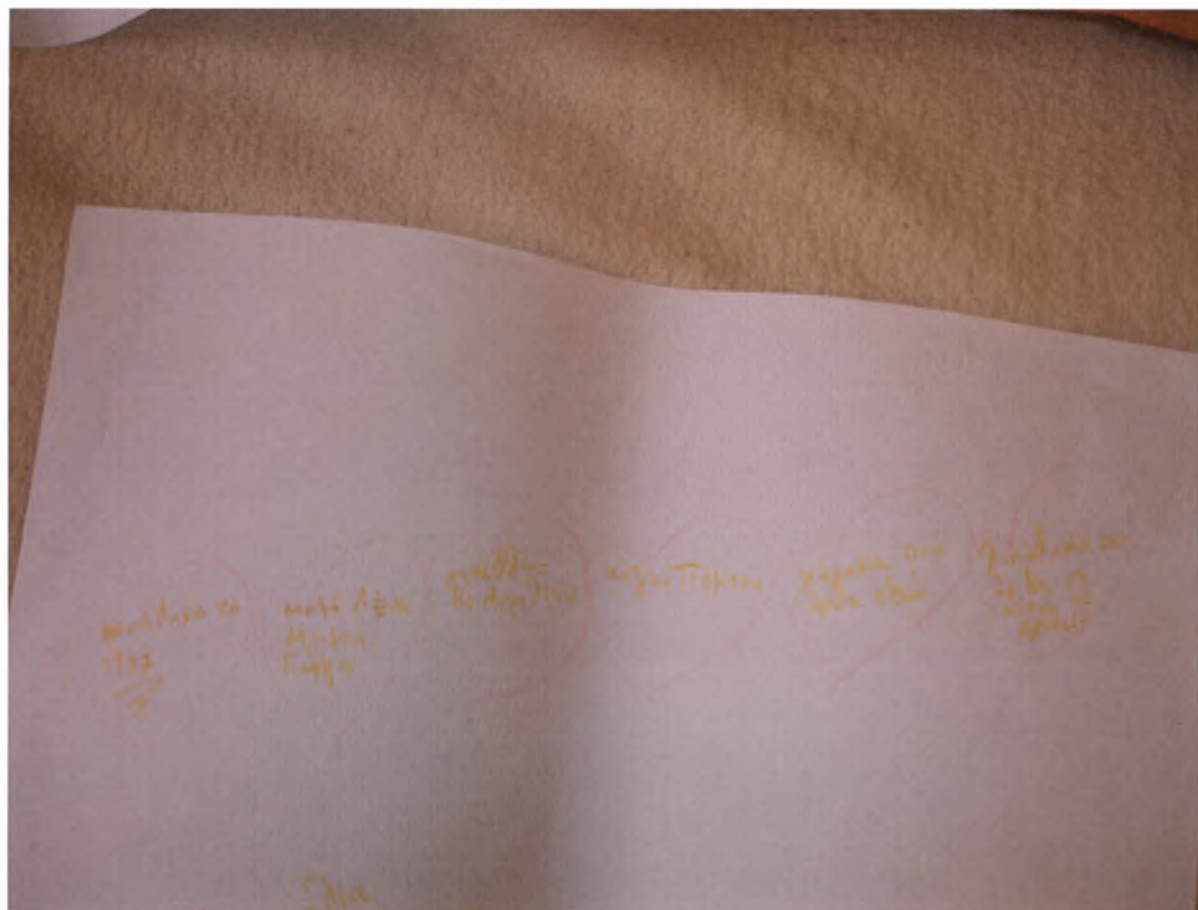
[illegible]

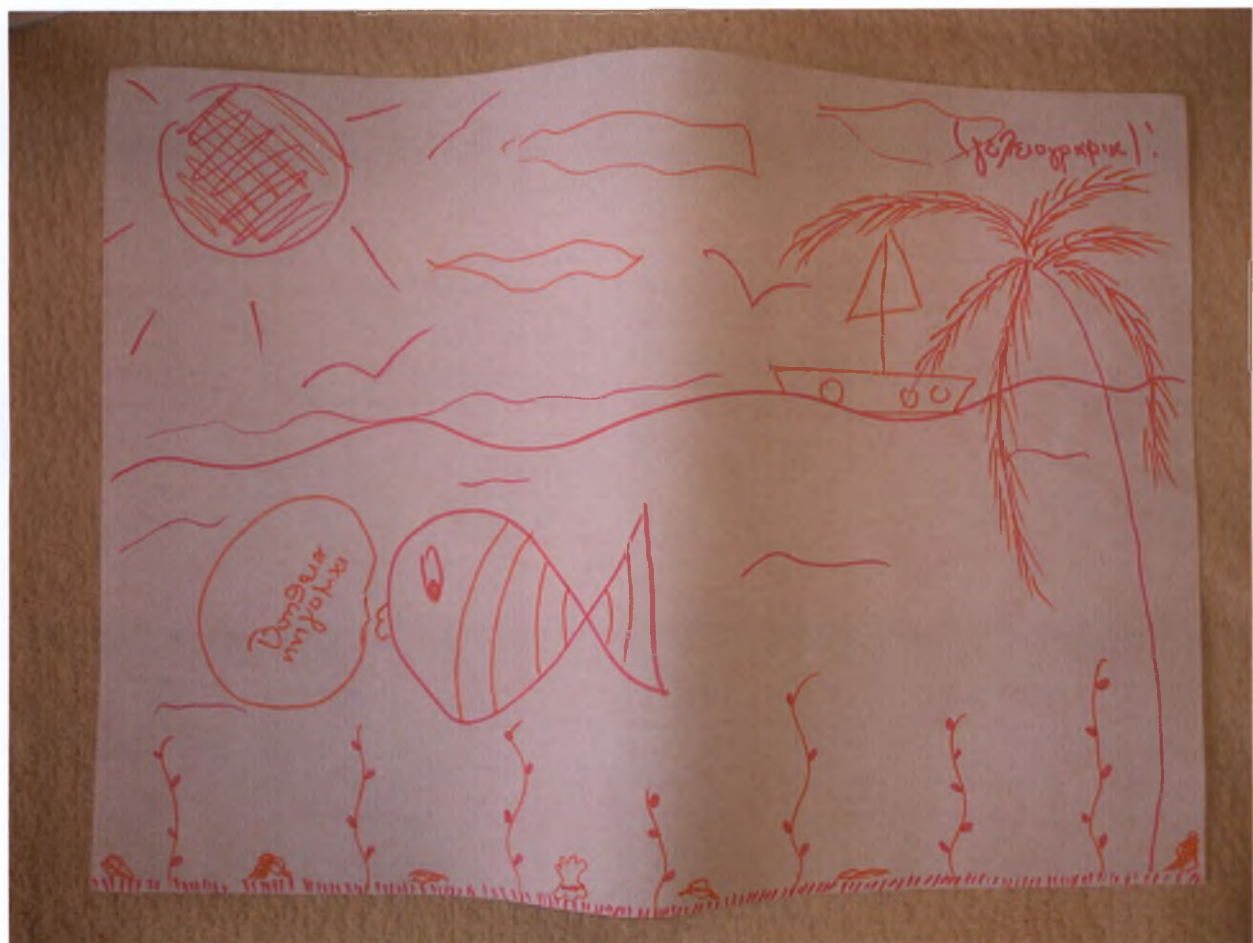
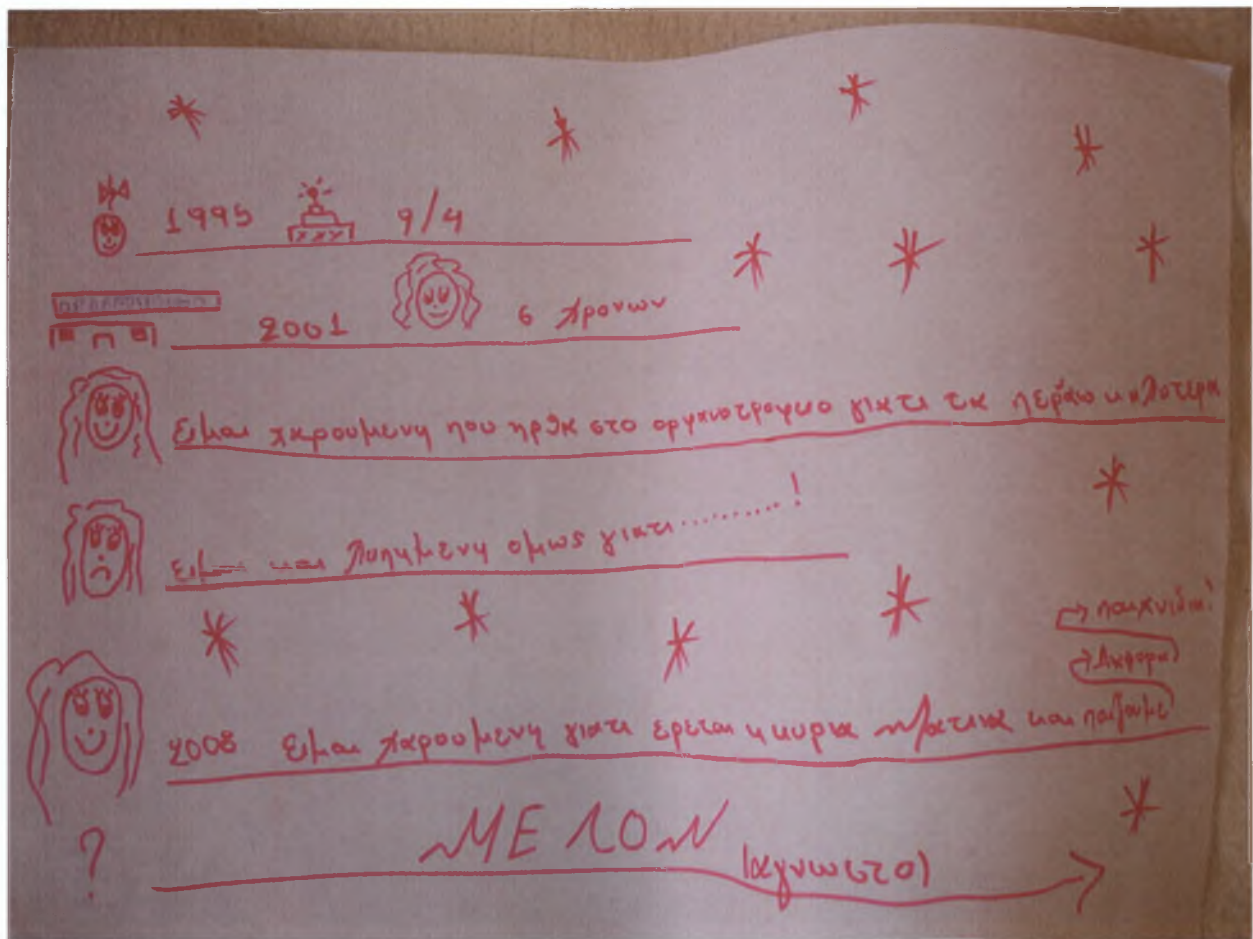
Δημήτρης, 11 ετών

Βασίλης, 9 ετών

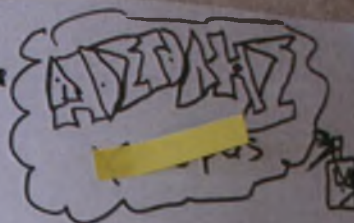
Αποστολία, 11 ετών

Ζωή, 13 ετών

Μ.Χ.

1993 — 2008

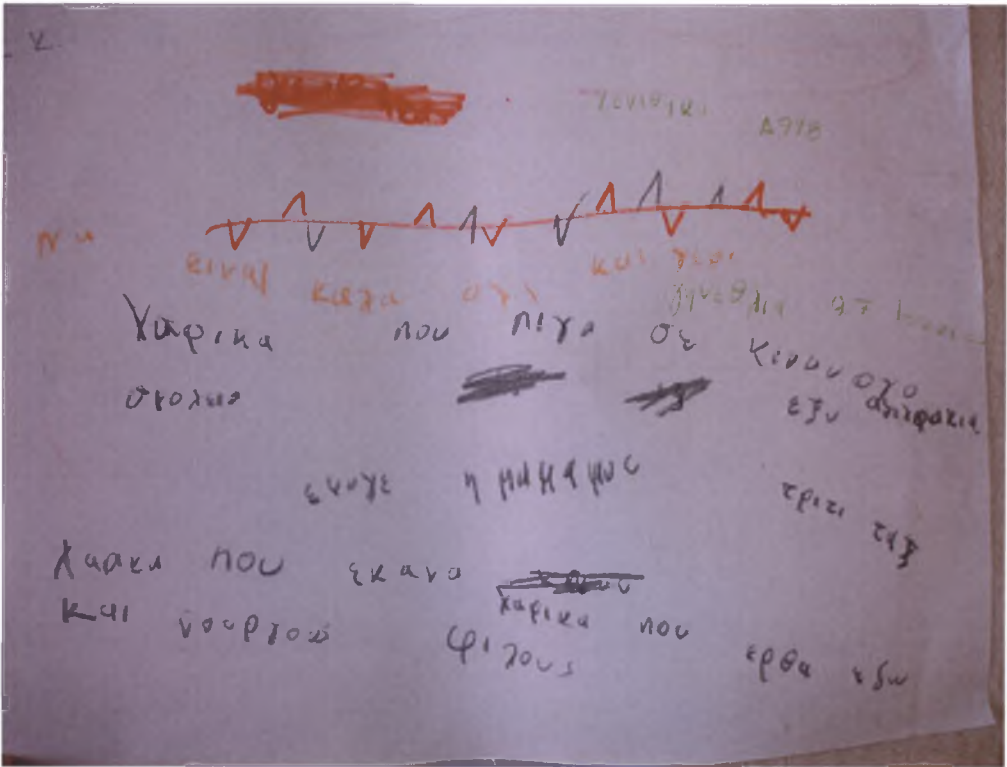

Για να φτιάξουμε ένα αυτο παίρνουμε τον θόλο
τον φύτευμε και με τα χρόνια μεταλώνει. Έτσι και
εγώ οι άνθρωποι γενιόμαστε και δικά δικά μεταλλάσσουμε
έτσι και εγώ. Γεννήθηκα το 1993 μετάλλωσα έχεσον ως τα
έξι μου χρόνια στο χωριό μου του Αγίου Βλάση εμένα
με τον μπαμπά μου και τα αδέρφια μου, περάσαν τα χρόνια
δραστήριο και έφτασα ως τα ~~16~~ μου χρόνια το 2001. Τον μαΐο
του 2001 ημέρα Τρίτη ήρθα εσώ και άλογε η ζωή μου έχω
πιο πολλά πράγματα από ότι εικάζω πιο ώρια, τυχερά και ναυαγισμούς
φίλους ολοι αυξανονται συνεχώς. Σε αυτόν τον χώρο που είμαι τον αγαπώ πολύ
γιατί μου έχει προσφέρει πολλά πράγματα αλλά έχω πέρασει και κακές στιγμές
οπως να μολυνώ με τα παιδιά και μερικές φορές αυτο οδηγούνται να μολυνώ και
επανέως φορές με τις κυρίες. Έφτασε 2008 και έχω αλαξει είμαι 15 χρονών
μήνας Μαΐος ημέρα Δευτέρα και ώρα 10:00. Το μέλλον μου το έχω βκερτει
θέλω να ασχοληθω με το BreakDance και χορό, και για δουλειά
μηχανικός αυτοκινήτων για τα υπολοιπα χρόνια θα δουρέ στο μέλλον
γιατί η ζωή συνεχίζεται...

[Handwritten signature]

Αποστολής, 14 ετών

Μάριος, 9 ετών

Η γραμμή της ζωής μου στην Ελλάδα

Η ΓΡΑΜΜΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ		
ΟΝΟΜ/ΜΟ	ΚΟΡΔΕΛΑ-ΠΙΝΕΖΕΣ	ΤΟΠΟΙ ΔΙΑΜΟΝΗΣ
Ζωή Κ.	(ανοιχτό ροζ-αστεράκι κίτρινο)	Βόλος
Βασίλης Π.	(άσπρη-μπλε)	Αλβανία-Βόλος
Χρήστος Δ.	(θαλασσί-1)	Βόλος-Εδεσσα-Δράμα-Βόλος
Μάριος Κ.	(άσπρη-αστεράκι πράσινο)	Λειβαδιά-Βόλος
Απόστολος Κ.	(κίτρινη-9)	Αθήνα-Βόλος
Αποστολία Α.	(κόκκινη-ροζ λουλούδι)	Βόλος
Δημήτρης Π.	(μπλε-5)	Σκόπελος-Βόλος
Χρήστος Γ.	(πράσινη-8)	Σκόπελος-Βόλος
Γεώργιος Κ.	(μπλε-1)	Βόλος
Σοφοκλής Κ.	(κίτρινη-3)	Βόλος
Αλέκος Ε.	(ροζ-ροζ λουλούδι)	Σκιάθος-Βόλος
Μάριος Κ.	(πορτοκαλί-πορτοκαλί λουλούδι)	Βόλος
Παντελής Γ.	(κόκκινη-7)	Βόλος
Γιάννης Κ.	(πορτοκαλί-4)	Βόλος
Αποστολία Ι.	(ροζ-μωβ μαργαρίτα)	Λαμία-Βόλος
Αθανάσιος Τ. (βοηθός)	(κόκκινη-μπλε λουλούδι)	Λάρισα-Βόλος-Λήμνος-Καλαμάτα-Τρίπολη-Βόλος
Ματίνα Π.	(μωβ-μωβ λουλουδάκι)	Χαλκίδα-Βόλος-Ηράκλειο-Κρήτης-Πάτρα-Σκόπελος-Βόλος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Είναι γεγονός ότι η όλη διαδικασία και η επαφή με τα παιδιά ήταν μια πρωτόγνωρη εμπειρία για εμένα. Αυτό που συνειδητοποίησα ήταν ότι υπάρχουν και άλλοι τρόποι, λιγότερο επώδυνοι για να μπορέσει κάποιος να μιλήσει για τον εαυτό του, είτε αυτός είναι μεγάλος, είτε ένα μικρό παιδί. Η συγκεκριμένη έρευνα μπορεί να ξαναγίνει εμπλουτισμένη με ακόμη περισσότερες δραστηριότητες και σε βάθος χρόνου, δίνοντας περισσότερες πληροφορίες για τη ζωή ενός παιδιού.

Σε ό,τι αφορά τους στόχους που θέσαμε στην ερευνητική διαδικασία, αρκετοί από αυτούς επιτεύχθηκαν. Στόχοι όπως: α. ν' αναδειχτεί η σημασία του να διηγείσαι την ιστορία της ζωής σου σε κάποιον μέσα από το παιχνίδι, τη ζωγραφική, την αφήγηση, β. η ομαδοποίηση και η συνεργασία των παιδιών. Πράγματι, τα παιδιά μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα και χωρίς να γνωρίζουν τον ερευνητή καλά, ανέπτυξαν μια καλή σχέση μαζί του εκμυστηρεύοντας γεγονότα της ζωής τους που τα κουβαλούσαν πάντα και τα οποία αποτελούν στοιχεία της ταυτότητας τους. Όλα τα παιδιά κάθε φορά πριν ξεκινήσουμε τα παιχνίδια, με αγκάλιαζαν και τα πιο μικρά ήθελαν να καθίσουν δίπλα μου σπρώχνοντας το ένα το άλλο. Ήταν πιο τολμηρά κατά τη διάρκεια των συνεδριών στην αφήγηση πτυχών της ζωής τους. Φάνηκε ότι μέσα από το παιχνίδι ξεχάστηκαν και χαλάρωσαν. Για παράδειγμα στη συνεδρία που είχε ως θέμα τις φωτογραφίες μπορεί να ήταν λίγα τα παιδιά που ανταποκρίθηκαν στις οδηγίες μου και τις έφεραν, όμως αφού τους μίλησα για τις δικές μου, πολλά ζήτησαν την άδεια και πήγαν να φέρουν από τα δωμάτια τους, τα δικά τους άλμπουμ. Δημιουργήθηκε μια καλή σχέση ανάμεσα μας και αυτό γιατί συμμετείχα σαν μέλος της ομάδας (Manion & Cohen, 1994: 157-158) παίζαμε και μιλούσαμε ταυτόχρονα για τον εαυτό μας χωρίς να νιώθουμε απειλή.

Ωστόσο, γεννήθηκε το εξής ερώτημα: Η σχέση που δημιουργήθηκε στηρίχτηκε στην αλληλεπίδραση μεταξύ μας ή ήταν απόρροια από την ζωή στο ίδρυμα; Είναι γεγονός ότι στο συγκεκριμένο ίδρυμα τα παιδιά δέχονται συχνές επισκέψεις και είναι συνηθισμένα στην παρουσία άλλων ατόμων. Θα μπορούσα να μιλήσω για μια ουσιαστική σχέση, αν οι συνεδρίες μας διαρκούσαν περισσότερο χρόνο και είχα μια καθημερινή επαφή με τα παιδιά. Πιστεύω, όμως, ότι τα παιδιά αφέθηκαν και άγγιξαν πτυχές του εαυτού τους που δεν θα άγγιζαν, αν τα επισκέπτονταν μια εθελοντική ομάδα ή ένα σχολείο, για να περάσουν ευχάριστα λίγες ώρες μαζί τους.

Από την πρώτη ως την τελευταία συνάντηση τα παιδιά ήταν πιο τολμηρά στο να μιλήσουν για την ζωή τους. Χαλάρωσαν ακούγοντας τ' άλλα παιδιά να εξιστορούν γεγονότα της ζωής τους και δεν ντράπηκαν να μιλήσουν για τη δική τους ζωή. Εξιστόρησαν πτυχές του εαυτού τους με άλλους τρόπους (ζωγραφική, παιχνίδι με μπάλα, αντικείμενα) και όχι μόνο με το λόγο. Τα παιδιά είχαν οικειότητα μεταξύ τους, ακόμη και με τα πιο καινούρια, τα οποία τα ενέταξαν στην ομάδα τους αμέσως. Τα περισσότερα δε δυσκολεύτηκαν να μιλήσουν και στο τέλος όλα ήταν πιο χαλαρωμένα. Η συνεισφορά του κάθε ατόμου στα υπόλοιπα μέλη της ομάδας ήταν σημαντική: οι αναμνήσεις από τη ζωή του, οι γνώσεις του, το ταλέντο, οι εμπειρίες που κάποιος θα αφηγηθεί, βοηθούν ένα κλειστό παιδί να ανοιχτεί και να εμπιστευτεί τα μέλη, όπως ο Χ. που ανέφερε το γράμμα του πατέρα του. Μπορεί να μην το διάβασε, αλλά τόνισε τη σημασία που έχει γι' αυτόν. Το μοιράστηκε με τους άλλους με τον δικό του τρόπο.

Όταν τα παιδιά έμαθαν να τα πηγαίνουν καλά μεταξύ τους, θέτοντας και εγώ τα όρια (παρατηρήσεις, αν κάποιο παιδί είχε μιλήσει λιγότερο το παρότρυνα να μιλήσει, αν κάποιο διέκοπτε του έκανα παρατήρηση), άρχισαν αναπόφευκτα να διαμορφώνουν μια αίσθηση της σημασίας της μεγάλης ομάδας. Τα μεγάλα παιδιά βοηθούσαν και καθοδηγούσαν τα μικρά. Αν κάποιο παιδί ήταν απομονωμένο, το καλούσαν να συμμετάσχει στις δραστηριότητες. Αν πάλι ξέφευγε από τα όρια και έκανε φασαρία, ή του φώναζαν ή το άφηναν στην άκρη «Αμάν κυρία. Ο Μάριος έπαιξε και πριν και δεν μας αφήνει να παίξουμε και εμείς». Εντύπωση μου έκανε ότι το παιχνίδι ήταν μια αφορμή, για να λειτουργήσουν σαν ομάδα. Το παιχνίδι βοηθάει στην κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού, στην ικανότητα του να συμβιώνει με τα άλλα παιδιά, γνωρίζοντας ποια είναι τα όρια του. Μέσα από το παιχνίδι το παιδί μαθαίνει να συνεργάζεται, να μοιράζεται, να χρησιμοποιεί λεκτική και μη επικοινωνία, να επιλύει συγκρούσεις. Μπορούν να αναπτύξουν το σεβασμό προς τους κανόνες, να αποκτήσουν αυτοπειθαρχία και εκτίμηση για τις διαφορετικές συμπεριφορές και προσωπικότητες των άλλων παιδιών (Παναγιωτίδης, χ.χ., Freinet, 1977).

Μέσα από αυτή την ομαδική διαδικασία φάνηκε ότι τα παιδιά ήρθαν πιο κοντά. Τα μεγάλα προστάτευαν τα μικρά, ενώ τα μικρά μιμούνταν τα μεγάλα. Στο παιχνίδι βέβαια οι αδυναμίες και οι αντιπαραθέσεις φαίνονταν, αλλά στις συζητήσεις πάνω στο χαλί η δυναμική της ομάδας άλλαζε. Κυρίως τα μεγάλα σέβονταν τον ομιλητή και άκουγαν τι αφηγούνταν τα υπόλοιπα μέλη. Τα μικρά πιο δύσκολα συγκεντρώνονταν. Παρόλα αυτά διασκέδαζαν και έλεγαν κάτι για τον εαυτό τους. Υπήρξαν δυσάρεστες και ευχάριστες στιγμές. Στις δυσάρεστες επικρατούσε σιωπή, που ωστόσο κάποιο παιδί την έσπαγε με την σκανταλιά του ή τ' αστείο του και το

κλίμα χαλάρωνε πάλι. Όλα συνειδητοποιήσαν ότι αποτελούν μια ομάδα που μοιράζονται το χώρο, τα παιχνίδια, κοινές εμπειρίες. Αυτό φάνηκε από το γεγονός ότι όλα τα παιδιά γνώριζαν κάποιες λεπτομέρειες για τις ζωές των άλλων παιδιών και τα συμπλήρωναν. Όλα μοιράζονται τα παιχνίδια και τα αντικείμενα που βρίσκονται στο χώρο. Η δημιουργία μικρών ομάδων και συμπαθειών σε ένα ιδρυματικό περιβάλλον είναι αναπόφευκτη αφού τα παιδιά συναναστρέφονται πολλές ώρες την ημέρα και μοιράζονται κοινούς χώρους (σίτισης, παιχνιδιού, αυλής, χώρους δραστηριοτήτων, υπνοδωμάτια).

Πιστεύω ότι τα παιδιά κατανόησαν τους διάφορους τρόπους έκφρασης που μπορεί κάποιο άτομο να χρησιμοποιήσει, για να μιλήσει για τη ζωή του. Μου φάνηκε ότι η ζωγραφική, η φωτογραφία, το παιχνίδι, τα αγαπημένα αντικείμενα, τα γράμματα, τα ημερολόγια δείχνουν ποιοι είμαστε, τι μας αρέσει, τι αγαπάμε, ποιους συμπαθούμε. Επίσης, διαπιστώθηκε ότι όλοι αυτοί οι τρόποι αποτελούν σημαντικά κομμάτια για όλους αφού όλα τα μέλη τα πρόσεχαν, τα έκρυβαν, τα προστάτευαν από τους άλλους για να μην χαθούν και καταστραφούν, όπως ο Δ. που είχε όλα τα μετάλλια και τα βραβεία σε φάκελο, ο Χ. το γράμμα το είχε σ' ένα κουτί στο συρτάρι του.

Γενικό συμπέρασμα και άξιο ν' αναφερθεί είναι ότι όλα τα παιδιά μιλούσαν με νοσταλγία και αγάπη για τους γονείς τους, ανεξαρτήτως από το αν έφταιγαν εκείνοι ή οι συνθήκες που είχαν δημιουργήσει και έφτασαν στο ίδρυμα. Κάποια από αυτά κατέληξαν στο συγκεκριμένο ίδρυμα, επειδή οι γονείς – συγγενείς τους φαίνεται πως δεν ήταν κατάλληλοι για την φροντίδα τους και με εισαγγελική εντολή απομακρύνθηκαν από το οικογενειακό τους περιβάλλον, άλλα βρέθηκαν παρατημένα από τους γονείς τους. Τα προαναφερθέντα είναι γενικά συμπεράσματα μετά από τη μελέτη των κοινωνικών ιστορικών των παιδιών, αφού εξαιτίας της ειδικότητάς μου πήρα την άδεια από το προσωπικό να μελετήσω τους ατομικούς φακέλους των παιδιών.

Από το παραπάνω συμπέρανα ότι παρόλο που τα παιδιά γνωρίζουν ή μαθαίνουν κάποια στιγμή το πώς και γιατί κατέληξαν στο ίδρυμα μεγαλώνοντας μακριά από την οικογένεια, προσπαθούν να αισθανθούν σαν μέλη μιας οικογένειας ή να πλάσουν την οικογένειά τους, που ωστόσο δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Ο Freud (1909) κάνει λόγο για την «φανταστική οικογένεια». Στα παιδιά ηλικίας 5 έως 10 ετών μπορεί να εμφανιστεί στην λανθάνουσα περίοδο η αίσθηση ότι δεν ανήκει στην οικογένειά του αλλά σε κάποια άλλη, «φανταστική» η οποία κατά κανόνα είναι καλύτερη από την πραγματική. Το ίδρυμα στο οποίο ζει το παιδί και η κοινωνία προσπαθούν να του δείξουν το αληθινό κοινωνικό περιβάλλον

(δύσκολη ζωή, απαιτήσεις, λάθος οικογενειακά και ανίκανα πρότυπα), με αποτέλεσμα το παιδί έχοντας τα δικά του βιώματα, τις δικές του ανάγκες και την δύναμη της φαντασίας να αποδυναμώνει το πραγματικό και να ενδυναμώνει το πλασματικό (Α.Τ.Ε.Ι. Πατρών, 1999: 28)¹³. Στις συναντήσεις κανένα παιδί δε μίλησε άσχημα για τον γονιό του, αντίθετα όλα έδειξαν φωτογραφίες με συγγενικά πρόσωπα. Αυτό που έκανε εντύπωση ήταν ότι κανένα παιδί δεν μίλησε για τις οικογένειες που τα φιλοξενούν, οι οποίες επιλέγονται από το εξειδικευμένο προσωπικό του ιδρύματος μετά από συνεντεύξεις, επισκέψεις στην οικία, συνεδρίες. Είναι οικογένειες που δεν έχουν νοσηρές συμπεριφορές και σχέσεις μεταξύ τους.

Από τα παραπάνω η προσωπική διαπίστωση που έκανα ήταν ότι χρειάζεται πολύ προσοχή το πώς οι επαγγελματίες θα διαχειριστούν το θέμα της πραγματικής οικογένειας και του παιδιού, διότι μπορεί το παιδί να προσάψει ευθύνες στον εαυτό του και να επιβαρυνθεί με την σκέψη ότι φταίει για την αποτυχία της οικογένειας του. Ο κάθε επαγγελματίας (κοινωνικός λειτουργός, παιδοψυχολόγος, εκπαιδευτικός), θα πρέπει να είναι ανοιχτός στο να «λαμβάνει» τα μηνύματα του παιδιού και να έτοιμος να το βοηθήσει να μεγαλώσει όσο το δυνατόν με λιγότερο πόνο.

Τα συναισθήματα των παιδιών, ο τρόπος που μιλούν και συμπεριφέρονται, μπορούν να μελετηθούν και να παρατηρηθούν προσθέτοντας ο παρατηρητής περισσότερες δραστηριότητες (κουκλοθέατρο, «Ξεκινάω μια ιστορία και την συνεχίζει ο άλλος», περισσότερα θέματα ζωγραφικής, ανάγνωση πραγματικών ιστοριών, παιχνίδι ρόλων).

Ας συνοψιστούν τα πιο σημαντικά σημεία της εργασίας. Το πρόγραμμα που πραγματοποιήθηκε βοήθησε τα παιδιά να αφηγηθούν γεγονότα της ζωής τους μ' έναν εύκολο και χαρούμενο τρόπο. Χρησιμοποιήθηκε για θεραπευτικούς στόχους: α. Δέσιμο ομάδας: τα παιδιά ήρθαν πιο κοντά, αφού μοιράστηκαν κοινές εμπειρίες, όλα παρακολουθούσαν σεβόμενα αυτόν που μιλούσε, η σχέση τους φαινόταν και τις ώρες που έπαιζαν εκτός των συναντήσεων μας. Σ' αυτό με βοήθησαν η συνεργασία με το προσωπικό που μ' ενημέρωνε για τα παιδιά και οι ώρες που ήμουν μαζί τους στο ελεύθερο παιχνίδι. β. Κατάλαβα ποια είναι εκείνα τα σημεία που αποτελούν σημαντικά στοιχεία γι' αυτούς π.χ. μια εκδρομή όλων των αδερφών σε συγγενή, ένας αδερφός που ποτέ δεν τον έχεις συναντήσει, μια συνάντηση με την μαμά που λείπει χρόνια, μια φωτογραφία με την αθλητική ομάδα, ένα μετάλλιο που δηλώνει

¹³ Goffman E. (1994), *Άσυλα*, μτφ. Κομνηνό Ε., (Τρίκαλα: Ευρυαλός)
ΣΕΚΕ, (1977), *Προβλήματα προστασίας του παιδιού*, Πρακτικά Πανελληνίου Συμποσίου

επιβράβευση. Όλα τα παραπάνω αποτελούν κομμάτια ενός παζλ, αυτό της ζωής τους. Θα μπορούσε ο επαγγελματίας αυτό τον εσωτερικό πλούτο των παιδιών να το λάβει υπόψη για καλύτερη δουλειά με το κάθε παιδί.

Αναφέρθηκα στην σημασία της ομάδας και διαπίστωσα τη δυσκολία του να είσαι συντονιστής σε ομάδα ανηλίκων, τον πλούτο σε εμπειρίες που μπορείς να αποκομίσεις, καθώς και το τι προσφέρεις στα μέλη. Μετά από την βιβλιογραφική μελέτη παρατήρησα ότι η ομάδα μου σε κάθε μας συνάντηση πέρασε από τα τέσσερα στάδια ανάπτυξης που διακρίνει ο Tucman (1965), ανεξάρτητα από το πόσο διήρκεσε, τα οποία είναι: η γέννηση (forming), ο αγώνας για επικράτηση (storming), η ρύθμιση (norming), η απόδοση (performing).

Όντως κατά την πρώτη φάση, αν και οι στόχοι, οι ρόλοι και η διαδικασία είχαν προσδιοριστεί εξ' αρχής, για να λειτουργήσει το πλαίσιο, θα έπρεπε να εσωτερικευτεί – κατανοηθεί από τα μέλη της ομάδας. Γεγονός που φάνηκε μέσα από τις διαπροσωπικές σχέσεις και την αλληλεπίδραση που η ίδια η συγκρότηση της ομάδας δημιούργησε (παρουσιάσεις, συζητήσεις, κοινές εμπειρίες). Η ομάδα μου πέρασε και από το δεύτερο στάδιο, που το χαρακτηρίζει ο ανταγωνισμός. Δημιουργήθηκαν συμμαχίες, εκδηλώνονταν συγκρούσεις, γκρίνιες (αλλά παιδιά ήθελαν να καθίσουν μαζί, επειδή έκαναν παρέα, αλλά μάλωναν για το ποιος θα κάτσει δίπλα στον συντονιστή). Μετά, όμως, το κλίμα ηρεμούσε και η ομάδα περνούσε στο στάδιο της ρύθμισης. Τα παιδιά αναλάμβαναν ρόλους - ιδίως τα μεγάλα βοηθούσαν τα μικρά, ηρεμούσαν εκείνα που ήταν πιο «άτακτα», αν κάποιος δημιουργούσε πρόβλημα του έβαζαν τα όρια – είχαν κατανοήσει τους στόχους και τον τρόπο λειτουργίας της ομάδας. Στο τέλος κάθε συνεδρίας υλοποιούνταν οι ομαδικοί στόχοι και παρουσιάζονταν τα αποτελέσματα των δραστηριοτήτων. Το δύσκολο κομμάτι ήταν η λήξη της ομάδας. Όσο καλά και αν είναι προετοιμαστήκαμε τα παιδιά και εγώ, νιώσαμε αυτό το άσχημο συναίσθημα του αποχωρισμού – «πένθους» (Ναυρίδης, 2005: 137-138, 141). Τα παιδιά ήθελαν να τα ξαναδώ και να παίξουμε, με αγκάλιαζαν, μου χάριζαν πραγματάκια. Θα ήθελα να έχω συνεχή επαφή με αυτά τα παιδιά.

Επίσης, έγινε αναφορά στη λειτουργία του ιδρύματος. Η διαφορά είναι ότι οι στόχοι και οι ρόλοι αλλάζουν, αλλά και ταυτόχρονα μένουν ίδιοι, αφού έχουν ως επίκεντρο την ανάπτυξη του ανθρώπου σε μια υγιή προσωπικότητα. Μετά από την μελέτη του θέματος διαπίστωσα ότι κανένα ίδρυμα, καμία κοινωνική πολιτική δεν μπορεί να αντικαταστήσει το σύστημα της οικογένειας και τα πρότυπα – ρόλους που αυτή προβάλλει (πατέρα, μητέρα, παιδιά). Οι γονείς όταν αντιλαμβάνονται τη σημασία του ρόλου τους μπορούν να μεγαλώσουν ένα παιδί με αγάπη, ευθύνη, προσφορά,

κάλυψη αναγκών, υπομονή, κανόνες, χαρά, επικοινωνία. Η πολιτεία πρέπει να προσφέρει κίνητρα και να βοηθάει τα ζευγάρια που πρόκειται να γίνουν μελλοντικοί γονείς. Από την άλλη, το ίδρυμα υπάρχει και αποτελεί μια μικρογραφία της κοινωνίας μας και πρέπει όλοι, κοινωνία και πολίτες, να μεριμνούν ιδιαίτερα για τη σωστή λειτουργία του και τα στοιχεία που το περιβάλλουν να δίνουν την αίσθηση της οικογένειας δημιουργώντας σχέσεις και όχι μόνο να προσφέρουν υπηρεσίες. Αντίθετα, ο Γκόφμαν πιστεύει ότι είναι πολύ δύσκολο και είναι αυταπάτη να δημιουργηθούν στα ιδρύματα κοινωνικές σχέσεις, αντίστοιχες λ.χ. με τις σχέσεις γονέα – παιδιού (Α.Τ.Ε.Ι. Πατρών, 1999: 27).

Το ίδρυμα και η ομάδα αποτελούν όρους που μέσα από την βιβλιογραφία αναφέρονται από πολύ παλιά, επικρατούν ακόμη και στο σήμερα και θα τους ξανασυναντήσουμε στο μέλλον.

Μια επιπρόσθετη διαπίστωση είναι ότι η φιλία ως σχέση ισχυρής αλληλεπίδρασης μεταξύ των παιδιών αποτελεί συγχρόνως δύναμη αγωγής, αφού τα παιδιά από κοινού μπορούν να βρουν λύσεις, να βοηθηθούν, να διασκεδάσουν. Ένας θεραπευτής ή ένας εκπαιδευτικός μπορεί να χρησιμοποιήσει τη δύναμη της φιλίας και της ομάδας προς όφελος ενός παιδιού. Μπορεί ο επαγγελματίας να βοηθήσει ένα παιδί ν' αντιμετωπίσει ένα πρόβλημα με τη βοήθεια των φίλων του, να τους βάλει να σκεφτούν για το πρόβλημα του ενός και του άλλου και να βρουν λύση, να τους κάνει να μιλήσει ο ένας για τον άλλον, για να δουν τι χαρακτήρα βγάζουν προς τα έξω και ποια είναι τα στοιχεία που τους κάνουν μοναδικούς ως φίλους. Ο θεραπευτής με τις γνώσεις του μπορεί να φτιάξει μια ομάδα (Κακαβούλλη, 1997: 317).

Παρατηρήθηκε ότι μέσα από την αφήγηση και το παιχνίδι μπορούμε να υπερβούμε προκαταλήψεις που δημιουργούνται μέσα στο ίδρυμα και να ξεπεράσουμε δυσκολίες που αντιμετωπίζουν εκείνοι που πραγματοποιούν συνέντευξη με τα παιδιά. Τα παραπάνω μέσα (παιχνίδι, ζωγραφική, φωτογραφίες κ.λπ.) αποσπούν την προσοχή των παιδιών, πετυχαίνοντας καλύτερα τους στόχους που θέτει κάποιος, όταν σχεδιάζει μια έρευνα. Οι δικοί μας στόχοι, όπως η χαλάρωση και η κατάθεση στοιχείων από τον εαυτό μας, η ανάπτυξη δεσμών ανάμεσα στα μέλη της ομάδας και η απελευθέρωση απωθημένων σκέψεων και συναισθημάτων, επιτεύχθηκαν. Ο τρόπος της αφήγησης λειτουργεί θεραπευτικά, αλλά, για να μπορέσουμε να μιλήσουμε για θεραπεία, πρέπει το όλο εγχείρημα να ενταχθεί σ' ένα πρόγραμμα και να επαναληφθεί, ώστε να φανούν τα αποτελέσματα. Η δική μου προσπάθεια ξεκίνησε από προσωπικό προβληματισμό και ενδιαφέρον και αποτελεί μια μικρή μελέτη πάνω σ' ένα ευαίσθητο θέμα.

Ολοκληρώνοντας τη μελέτη μου, οι προβληματισμοί, το προσωπικό ενδιαφέρον για τη συγκεκριμένη ομάδα, η ειδικότητά μου, η συμμετοχή μου σε σεμινάρια με παιχνίδια με βοήθησαν να λειτουργήσω ως συντονιστής μιας ομάδας και ως ερευνητής, με αποτέλεσμα η προσπάθεια αυτή να οδηγήσει σε μια καινοτόμο έρευνα. Αυτή η έρευνα θα μπορούσε να ονομαστεί έρευνα δράσης, η οποία είναι εμπειριστατωμένη, συνεργατική, συμμετοχική και αυτό-αξιολογική, γιατί τα παραπάνω στοιχεία βρίσκονται στην παρούσα μελέτη (Cohen & Manion, 1994: 258-270). Βασική πηγή συλλογής δεδομένων ήταν η χρήση κειμένων, συζητήσεων, παιχνιδιού και η επαναλαμβανομένη εις βάθος ανάλυση των δεδομένων αυτών (Χατζηχρήστου, 2004: 9). Για το στήσιμο της έρευνας χρειάστηκε να συνεργαστώ με εξειδικευμένο προσωπικό του ιδρύματος (παιδοψυχολόγο, παιδαγωγό, επόπτριες, εκπαιδευτριά των μουσικοθεατρικών σεμιναρίων που παρακολουθούσα). Είναι σίγουρο ότι σε μια μελλοντική επανάληψη της ερευνητικής διαδικασίας, θα υπάρξουν αλλαγές, εμπλουτισμός, επαναπροσδιορισμός στο όλο υλικό και το πιο σημαντικό περισσότερο χρόνος για να βγει ένα καλύτερο αποτέλεσμα.

Θα ολοκληρώσω την εργασία μου δανειζόμενη από το βιβλίο του κυρίου Ναυρίδη ένα απόσπασμα από παιχνίδι σε ομάδα.

*«Στο σεντούκι του παππού έψαξα και βρήκα ένα σπιτάκι,
ένα καράβι, ένα βαλσαμωμένο γλάρο, μια πατερίτσα,
τις πέρλες της γιαγιάς, ένα μάτι, μια φωτογραφία,
μια μασέλα, τη διαθήκη του...»*

Αυτά τα πράγματα αποτελούν στοιχεία μιας ολόκληρης ζωής, της ζωής του καθενός από εμάς. Μικρά πράγματα, ασήμαντα για κάποιους, σημαντικά για μας που τα κρατάμε καλά φυλαγμένα στο σεντούκι και στην καρδιά μας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

PROJECT

- Formenti L., "The self: the story of my life", "*The dianoia project*", Leonardo da Vinci, pub. Grafica Effegiemme, Italy 2004

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

- Ανδροτσπούλου Α. α. (1994), *Παιδί, οικογένεια και βιβλιοθεραπεία. Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους*, χ.ε.
β. (1997), *Χρήση αφηγηματικών τεχνικών: Μια εναλλακτική προσέγγιση των παιδιών με δυσκολίες προσαρμογής στο σχολείο*, στο βιβλίο του Μ. Πουρκού *Ατομικές Διαφορές Μαθητών και Εναλλακτικές Ψυχοπαιδαγωγικές Προσεγγίσεις*, (Αθήνα: Gutenberg)
- γ. (1998), *Τεχνικές αφηγηματικής ψυχοθεραπείας βασισμένες στα σύγχρονα παραμύθια*, Ημερίδα: Βιβλιοθήκη Κολεγίου Αθηνών – Θέατρο Χωρέμη Κολλεγίου Αθηνών – Κοινοτικό πρόγραμμα Festival, (Αθήνα – www.haef.gr/festival/androutsopoulou.html) → «*Η επιλογή των σύγχρονων ιστοριών για παιδιά ως βιβλιοθεραπευτικών μέσων: Σκεπτικό και εφαρμογές. Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους*», (υπό δημοσίευση)
- Βιδάλη Α. (1999), *Άραγε εμείς ήμασταν;*, (Αθήνα: Εξάντας)
- Βιδάλη Α. (2001), *Αφήγηση και φαντασίωση*, (Αθήνα: νήσος)
- Βοσνιάδου Σ. (2001), *Εισαγωγή στην ψυχολογία*, τ. Α', (Gutenberg: Αθήνα)
- Δαφερμάκης Μ. και Παυλίδης Π. (2007), *Η διαμόρφωση της προσωπικότητας ως ζήτημα της παιδείας και του πολιτισμού. Μια αναφορά στο έργο των Α. Βυγκότσκι και Α. Μακαρένκο*, (χ.τ.ε.)
- Ζάννα Α. και Δάφνη Φ. (2003), *205 βιωματικές ασκήσεις για εμπύχωση ομάδων ψυχοθεραπείας, κοινωνικής εργασίας, εκπαίδευσης*, (Αθήνα: Καστανιώτης (β' έκδοση))
- Κακαβούλη Α., (1997), *Συναισθηματική ανάπτυξη και αγωγή*, (Αθήνα: χ.ε., 2^η έκδοση)
- Καλλιτεχνική Παιδαγωγική Ομάδα: *Ελάτε να παίξουμε* (1998), *Το σχολείο – εργαστήριο τέχνης και δημιουργίας*, , 2^η εκδ., (Θεσσαλονίκη: Ζήτη και ΣΙΑ)
- Κατσιαμάνη Κ. (χ.χ.), *Οι παιδαγωγικές αντιλήψεις του Α. Σ. Μακαρένκο. 60 χρόνια από το θάνατο του*, (χ.τ.ε.)
- Κωνσταντίνος Π, (χ.χ.), *Μεθοδολογία Διδακτική της φυσικής αγωγής*, γ' έκδοση, (University studio press)
- Λεονταρή Α. (1998), *Αυτοαντίληψη*, (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα)
- Λυδάκη Άννα (2001), *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*, δ' έκδοση, (Αθήνα: Καστανιώτη)
- Μακαρένκο Α. Σ. (1981), *Παιδαγωγικό Ποίημα*, μτφ. Σήνων Ζορζοβίλης, (Αθήνα: Σύγχρονη εποχή)
- Μόρισον Τόνι (χ.χ), *Γαλάζια μάτια*, μτφ. Σχίνα Κατερίνα, (χ.τ.ε.), (εκδ. Νεφέλη)
- Μπέλλας Θ (1998), *Δομή και γραφή της επιστημονικής εργασίας. Με βάση την εμπειρική παιδαγωγική έρευνα*, (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα)
- Μπούσκου Α. (1993), *Στρατηγικές της πρόνοιας για το παιδί τον 20^ο αιώνα*, Επιμ. Αγάθωνος - Γεωργοπούλου, (Αθήνα: Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού)

- Ναυρίδης Γ. Κλήμης (2005), *Ψυχολογία των ομάδων. Κλινική Ψυχοδυναμική Προσέγγιση*, (Αθήνα: Παπαζήση)
- Ντεμώζ Λουντ (1985), *Ιστορία της παιδικής ηλικίας*, μτφ. Κωστελένου Δ., (Αθήνα: Θυμάρι)
- Παπαδοπούλου Χ. Κατσορίδου (1999), *Κοινωνική Εργασία με Ομάδες. Μια μορφή προσέγγισης για συνεργασία και δράση*, (Αθήνα: Ελλην)
- Παρασκευόπουλος Ν. Ι. (χ.χ.), *Εξελικτική ψυχολογία. Η ψυχική υγεία από τη σύλληψη ως την ενηλικίωση*, (Αθήνα: χ.ε.)
- Πατμάνογλου (1997), *Σημειώσεις στο μάθημα των παιδαγωγικών*, Κομοτηνή
- Πετροβίτς – Ανδρουτσοπούλου (1995), «Όπως και στ' αηδόνια...» - Για την παιδική λογοτεχνία χωρίς ψευδαισθήσεις, (Αθήνα: Πατάκης)
- Σκοπούλη Σ. Γεωργία (χ.χ.), *68 μαρτυρίες*, (χ.τ.ε.: Δωδώνη)
- Χατζηχρήστος Γ. (2004), *Εισαγωγή στην ψυχολογία*, β' έκδοση, (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα)

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

- Antaki C. (1994), *Explaining and Arguing; The Social Organisation of Accounts*, (London: Sage)
- Allport, G. W. (1942), *Pattern and Growth in Personality* (New York: Holt, Rinehart & Winston)
- Baerebtzen L. (1999), «Το 'παιδομάζωμα' και οι παιδουπόλεις της βασιλίσσας», στο *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο*, επιμ. Baerebtzen L., Ιατρίδης Ο, Smith, Αθήνα, (σελ. 137 – 164)
- Bell J. (1999), *Μεθοδολογικός σχεδιασμός παιδαγωγικής και κοινωνικής έρευνας*, (Αθήνα: Gutenberg)
- Bruner J. (1990/1997), *Πράξεις Νοήματος*, (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα)
- Cohen L. & Manion L. (2000), *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, (Αθήνα: Μεταίχμιο)
- Curry, T. & Clarke, A. C. (1977), *Introducing Visual Sociology* (Dubuque: Kendall/Hunt)
- Donzelot (1997), *Ο έλεγχος των παιδιών και της οικογένειας*, επιμ. Μακρυγιώτη, (Αθήνα: Νήσος)
- Fothergill, R. A. (1974), *Private Chronicles: A Study of English Diaries* (London: Oxford University Press)
- Freud S (1909), *Family romances*, S.E. 9, (London: Hogarth Press).
- Garvey C (1990), *Το παιχνίδι. Η επίδραση τους στην εξέλιξη του παιδιού*, μτφ. Σταυροπούλου Σ., (Αθήνα: Κουτσουμπός Α.Ε.)
- Hayes N. (1994), *Εισαγωγή στις Γνωστικές Λειτουργίες*, επιμ. Κωσταρίδου – Ευκλείδη Α., γ' έκδοση, (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα)
- Pepys, S. (1970), *The diary of Samuel Pepys: A new and complete transcription, Edited by R. Latham & W. Matthews, vols 1-9* (London: Bell)
- Ponsonby, A. (1923), *English diaries: A review of English diaries from the sixteenth to the twentieth century with an introduction on diary writing* (London: Methuen)
- Plummer K. (2000), *Τεκμήρια Ζωής. Εισαγωγή στα Προβλήματα και τη Βιβλιογραφία μιας Ανθρωπιστικής Μεθόδου*, μτφ. Λιαναντωνάκη Χ., (Αθήνα: Gutenberg)
- Polkinghorne P., (1994), *Narrative Knowing and the Human Sciences*, (Albany: State University of New York Press)
- Wagner, J. (1979), *Images of information: Still photography in the social sciences* (Beverly Hills, Calif: Sage)

ΑΡΘΡΑ:

- Ανθογαλίδου Θ. (Δεκέμβριος 1998), «Ιστορίες ζωής και κοινωνική συνείδηση», *Virtual School, The sciences of Education Online*, τόμος 1, τεύχος 3
- Alheit P. & Bergamini S. (1998), «Βιογραφική έρευνα και έρευνα ιστοριών ζωής: μια νέα προσέγγιση στις κοινωνικές επιστήμες», *Κοινωνικός Μετασχηματισμός, Εκπαίδευση και Τοπική Κοινωνία*, επιμ. Παπαϊωάννου Σ., Alheit P., Olesen H, (χ.τ.ε.: Γραφοτεχνική Κρήτης)
- Α.Τ.Ε.Ι Πατρών, (1999), Κοινωνική Εργασία σε Ιδρύματα, (Πάτρα: χ.ε.), α. Γενικά περί κλειστών ιδρυμάτων, Παιδική Ιδρυματική Προστασία, β. Γαζεριάν Μ. (1981), *Η ομαδική ζωή στο ίδρυμα και οι επιπτώσεις της στην ψυχολογική ανάπτυξη του παιδιού*, «Εκλογή», γ. Barton Russel χ.χ., «Ιδρυματική Νεύρωση», εκδ. Συμπάραστεσις, Αθήνα: Εθνικόν Τυπογραφείο
- Αυγουστίνος, Κανέτι Ελίας, και άλλοι (Φθινόπωρο – Χειμώνας 1994), «Αφιέρωμα στον αυτοβιογραφικό λόγο», του *Εντευκτήριου*, τ. 28 – 29, :
 - Brunetiere Ferdinand (1897), “La Litterature personelle”, *Questions de Critique*, Paris, Calman Levy, p. 211 – 252
 - Gossman Lionel(1987), “The innocent art of Confession and Reverie”, *Daedalus* 107 p. 59 – 77
 - Hart Francis (1970), “Notes for an Anatomy of Modern Autobiography”, *New Literary History I*, p. 485 – 511
 - May Georges (1979), *L’ Autobiographie*, Paris, P.U.F.,
 - Pascal Roy (1959), “Autobiography as an art form”, *Stilund Formoprobleme in der Literature*, Paul Bockman, Vortage des VII Kongree der Internationalen Vereinigung fur moderne Sprachen und Literaturen in Heidelberg, Heidelberg, p. 114 – 119
 - Weintraub Karl(1975), “Autobiography and Historical Consciousness”, *Critical Inquiry I*, p. 821 - 848
 - Gibbon Edward (1970), *Autobiography*, London, R.K.P.
 - Aoki Cynthia (October 16 2007), “Rewriting my Autobiography – Me, myself, and (possibly) a different,
 - Leiris Michel (1966), *Fibrilles*, Paris, Gallimard
 - Boyter R. Michael (1999 – 2004), *Memory grabber Capture Your Life Story...on paper or video. A simple fill – in – the – Blank format and ...Self – Interviewing Style!*, Boyter Information Product,
- Bertaux D. (1980), “L’ approche biographique. Sa valitide methodologique, ses potentialités”, *Cahiers Internationaux de Sociologie*, Volume LXIX
- Παναγιωτίδης (2008), «Τα κριτήρια του ωφέλιμου παιχνιδιού», από ομιλία στο Πνευματικό & Παιδαγωγικό Σεμινάριο που διοργανώθηκε στην Αθήνα από το Ελληνικό Ινστιτούτο της Βίβλου και τα Παιδαγωγικά Εφηβικά Προγράμματα της Κοινωνίας ελευθέρων Ευαγγελικών Εκκλησιών Ελλάδος
- Thompson P., “Des recits de vie a l’ analyse du changement social”. *Cahiers Internationaux de Sociologie*, Volume LXIX
- Τσιώλης Γιώργος (2007), «Η επικαιρότητα της Βιογραφικής Προσέγγισης στην Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα», *Πανελλήνιο Διεπιστημονικό Συμπόσιο: Θεωρία και ποιοτικές μέθοδοι έρευνας: προοπτικές και όρια*, Αθήνα
- Ferrarotti Fr., “Les biographies comme intrument analytique et interpretatif”. *Cahiers Internationaux de Sociologie*, Volume LXIX
- Θεολόγου Κ. μεταδιδακτορικός ερευνητής του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου (2007-2008), *Η αξία της μνήμης*, intellectum, τ.3

INTERNET:

www.familyhistoryproducts.com

www.sos-villages.gr

www.lua.it

www.orfanotrofiovolou.gr

www.paremvassi.gr

www.ecclesia.gr

www.childmentalhealth.gr

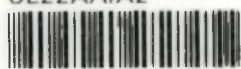
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ιδρύματα που διαμένουν παιδιά στην Ελλάδα

1. Ορφανοτροφείο Βουλιαγμένης, Απόλλωνος 28, Βουλιαγμένη, τηλ. 210 – 8962076
2. Ορφανοτροφείο Δροσίνειο, Δροσίνη 1, Μεσολόγγι, τηλ. 2631022495
3. Ορφανοτροφείο Θηλέων Χριστιανικής Εστίας Νεανίδων Δαγρέ 1, Άργος, τηλ. 2751067034
4. Ορφανοτροφείο Αρρένων Αγ. Νικολάου Σπάτα, Κάτω Αχαΐα, τηλ. 2693099265
5. Ορφανοτροφείο Θηλέων «Η Αγία Φιλοθέη», Πύργος, τηλ. 2621025018
6. Ορφανοτροφείο Θηλέων «Η Αγία Φιλοθέη», Βοσπόρου και Κρήνης, Καλογρέζα Ν. Ιωνίας, τηλ. 2102792707
7. Ορφανοτροφείο Θηλέων «Οίκος Αγ. Χλόης», Πυλαρινού 76, Κόρινθος, τηλ. 2741025707
8. Ορφανοτροφείο Θηλέων «Αγ. Ταβιθά», Σιδηρόκαστρο, τηλ. 2323022335
9. Ορφανοτροφείο Θηλέων Μικροκάστρου, Σιάτιστα, τηλ. 2465071307
10. Ορφανοτροφείο Θηλέων Σύρου, Ιερά Μονή Αγίας Βαρβάρας, Κίνι Σύρου, τηλ. 2281071250
11. Ορφανοτροφείο Αρρένων, Ι. Μ. Χαλκίδος, Έξω Παναγίτσα Μάνικα, Χαλκίδα, τηλ. 2221084585
12. Ορφανοτροφείο, 2ας Νοεμβρίου, Βόλος, τηλ. 2421023264
13. Πρώτο Παιδικό Χωριό SOS βρίσκεται στη Βάρη Αττικής
14. Δεύτερο Παιδικό Χωριό SOS Πλαγιαρίου
15. Τρίτο Παιδικό Χωριό Θράκης
16. Ίδρυμα Ειδικών Παιδιών Ν. Μαγνησίας «Άσπρες Πεταλούδες», τέρμα Λαρίσης Ν. Ιωνία, τηλ. 2421066150, 2421083420
17. Ίδρυμα για το Παιδί και την Οικογένεια, Ηρώδου Αττικού 12^Α, Μαρούσι, τηλ. 2108094419
18. Χατζηκυριάκειο Ίδρυμα Παιδικής Προστασίας, Κλεινόβης 18, Πειραιάς, τηλ. 2104515387, 2104513759

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000073683